T.C.
GAZIANTEP ÜNIVERSITESI
SOSYAL BILIMLER ENSTITÜSÜ
TÜRK DILI ve EDEBIYATI ANA BILIM DALI

KADI BURHANEDDIN DIVANI: ANLAM ÇERÇEVESI

YÜKSEK LISANS TEZI

SAHIN SÜRMELI

GAZIANTEP
EYLÜL 2005

SAHIN SÜRMELI YÜKSEK LISANS TEZI GAZIANTEP ÜNIVERSITESI TÜRK DILI ve EDEBIYATI ABD 2005

T.C.
GAZIANTEP ÜNIVERSITESI
SOSYAL BILIMLER ENSTITÜSÜ
TÜRK DILI ve EDEBIYATI ANA BILIM DALI

KADI BURHANEDDIN DIVANI: ANLAM ÇERÇEVESI

YÜKSEK LISANS TEZI

SAHIN SÜRMELI

Danisman: Yrd. Doç. Dr. Halil Ibrahim YAKAR

GAZIANTEP
EYLÜL 2005

T.C.
GAZIANTEP ÜNIVERSITESI
SOSYAL BILIMLER ENSTITÜSÜ
TÜRK DILI VE EDEBIYATI ANA BILIM DALI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayi

Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli sartlari sagladigini onaylarim.

Doç. Dr. Vahit TÜRK
Enstitü ABD Baskani

Bu tez tarafimca (tarafimizca) okunmus, kapsami ve niteligi açisindan bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmistir.

Yrd. Doç. Dr. Halil Ibrahim YAKAR
Tez Danismani

Bu tez tarafimizca okunmus, kapsam ve niteligi açisindan bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmistir.

Jüri Üyeleri:

Imzasi

Doç. Dr. Vahit TÜRK (Jüri Baskani) ______________________

Yrd. Doç. Dr. Murat ÇELIKDEMIR ______________________

Yrd. Doç. Dr. Halil Ibrahim YAKAR ______________________

ÖZET
KADI BURHANEDDIN DIVANI: ANLAM ÇERÇEVESI

SÜRMELI, Sahin
Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyati ABD
Tez Danismani: H. Ibrahim YAKAR
Eylül 2005, 120 Sayfa

Metin üzerinde çözümleme niteligi tasiyan bu çalismada anlambilimin temel görüslerinden hareketle Kadi Burhaneddin Divaninin anlam çerçevesi çizilmistir. Çalismamizin asil amaci, Klasik edebiyat metinlerinin modern anlambilimin verileri isiginda degerlendirilmesidir. Böylece klasik edebiyat metinlerinin çözümüne yeni bakis açilari getirilmesi hedeflenmektedir. Çalismamizda öncelikle dil, anlam, anlama, anlambilim, anlam çerçevesi vb. kavramlari açiklanmis, bu kavramlar dogrultusunda olusturulan kuramlar Kadi Burhaneddin Divanina uygulanmistir. Kavramlar ve terimler izah edilirken modern tanimlamalar temel alinmistir. Ancak kavram ve terimlerin Klasik edebiyatimizdaki eski karsiliklari üzerinde de kisaca durulmustur. Divan incelenirken klasik divan çözümleme yöntemlerinden de istifade edilmistir.

Anahtar kelimeler: Dil, anlam, anlambilim, anlam çerçevesi, Kadi Burhaneddin Divani

ABSTRACT
KADI BURHANEDDIN DIVANI: SEMANTIC FRAME

SÜRMELI, Sahin
MA Thesis, Türkish Language and Litareture
Supervisör: H. Ibrahim YAKAR
September 2005, 120 Pages

In this study which analyzes a passage, the semantic frame of Kadi Burhaneddin Divani was ahaped by means of the main views of semantics. The main aim of the study is to evaluate the passages of classic literature in the light of semantic data. In this way, it is aimed to put forward new points of wiev on the analysis of the passages of classic literature. in the study, first of all the phrases such as language meaning comprehension semantics and semantic frame were explained. The theories formed by means of these phrases were applied to Kadi Burhaneddin Divani. The phrass and terms explained by means of the modern definitions. Nevertheless the old equivalents of the phrases and terms were also mentioned shortly. While investigating the Iyrics the methods of classic Iyric analysis were employed as well.

Key words: Language, meaning, semantic, semantic frame, Kadi Burhaneddin Divani.

IÇINDEKILER

Sayfa No

TESEKKÜR

Bu çalismanin gerçeklestirilmesinde benden degerli görüslerini esirgemeyen hocam Prof. Dr. Muhsin MACIT'e, çalismam süresince kütüphanesinden ve fikirlerinden azamî ölçüde yararlandigim tez danismanim Yrd. Doç. Dr. H. Ibrahim YAKAR'a tesekkür ederim.

BIRINCI BÖLÜM
GIRIS

1.1.GIRIS

Tezimizin konusunun uygulama metni olan Kadi Burhaneddin Divani, Türkçenin çok kiymetli hazinlerinden biri sayilmaktadir. Divanin tek nüshasi Londra British Museum'da Or. 4126 numarada kayitli bulunmaktadir.(Üçer, 1998:34) Divan 608 sahifedir ve 1268 gazel, 45 eksik gazel, 3 beyit, 20 rübai ve 116 tuyug ihtiva etmektedir. Divan üzerinde, bugüne kadar birkaç önemli çalisma kaleme alinmistir. Tezimizin asil konusu divanin serhi veya Kadi Burhaneddin'in kendisi degildir; çalismamiz, anlambilimin temel verilerinden hareketle klasik bir metnin farkli bir bakis açisiyla yeni bir çerçeve olusturacak sekilde yorumlanmasi amacini gütmektedir. Divan siirinin olusum dönemi sayilabilecek tarihte eser veren Kadi Burhaneddin, hem imge dünyasinin yalinligi ve çarpiciligi hem de dilinin zenginligiyle dikkati çekmektedir. Özellikle gazellerinde görülen ve zorlanmadan, abartili bir edebi kaygi güdülmeden gösterilen basari sairin edebi gücünü göstermektedir. Bu baglamda Kadi Burhaneddin'in hayati, sanati ve eserleri hakkinda bilgi vermek, tezimizin içerigine hazirlik bakimindan önemli olacaktir.

1.2.Kadi Burhaneddin'in Hayati: [1]

Kadi Burhaneddin (1345-1398) 14. asrin ikinci yarisinda, Dogu Anadolu'da bir hükümdarlik elde etmeye çalisan ve bunda hayatinin orta yas dönemlerinden sonra ölümüne kadar muvaffak olan sair, kadi ve devlet adamidir. Asil adi Burhaneddin Ahmet'tir. Kayseri Kadisi Semseddin Mehmet'in ogludur. Asil bir aileye mensuptur.

Kadi Burhaneddin, küçük yaslardan itibaren kuvvetli bir tahsil görmüs, babasiyla birlikte Misir'a gitmis ve Islam ilimleri konusunda egitim almistir.

---

[1] Çalismamizin asil konusu Kadi Burhaneddin'in hayati ve eserleri olmadigi için bu konudaki bilgiler, Müjgan ÜÇER'in "Kadi Burhaneddin Ahmed Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi" adli makalesinden ve N. S. BANARLI'nin "Resimli Türk Edebiyati Tarihi"ndeki ilgili maddeden özetlenerek alinmistir.

Hayatinin bir döneminde Sam'da da bulunmus ve orada ünlü Islam alimi Kutbeddin Razi'nin yaninda tabiat ilimleri ile Islam ilimlerini bütünlestirmistir. 21 yasindayken babasinin yerine Kayseri'ye kadi tayin edilen Kadi Burhaneddin, beylikteki iç karisikliklardan yararlanarak 1381 yilinda tahta çikmis ve kendini sultan ilan etmistir. Ancak Kadi Burhaneddin'in saltanat hayati çok dagdagali geçmis, Karamanlilarla, Osmanlilarla ve hatta Misir Memluklariyla hasmane iliskileri olmustur. Karayülük Osman Bey'le yaptigi bir savasta yenilmis ve esir edilerek 1398'de Sivas'ta idam edilmistir.

1.3. Edebi Kisiligi:

Kadi Burhaneddin'in siyasi kisiligi kadar edebî ve ilmî kisiligi de güçlüydü, Arapça ve Farsça'yi iyi bilir ve bu dillerde siirler söylerdi. Ama onun en önemli eseri Türkçe kaleme aldigi ve içerisinde gazeller, tuyuglar ve rübailer barindiran divanidir. Onun siyasî ve askerî hayatinin mücadeleci ruhu siirlerine yansimistir. Siirlerindeki lehçe özellikleri bakimindan Azeri sahasi içerisinde anilmaktadir. Ancak her iki sahada da genis bir tesiri olmamistir. Bunun sebebi siyasî ve ilmî kisiliginin daha çok önemsenmis olmasidir. (Banarli, 1997: 365)

1.4.Eserleri:

1.4.1. Iksiru's-Saadat fi Esrari'l-Ibadat:

Ibadetlerin hakikatlerinden ve sirlarindan bahseden Arapça bir eserdir. 1395-96 kisinda Sivas'ta yazilmistir.

1.4.2.Tercihu't-Tavzih:

Fikih konusunu isleyen Arapça bir eserdir. Yazar 1387 yilinda bitirmistir. Bir nüshasi Ragip Pasa Kütüphanesi 831 numarada kayitlidir.

1.4.3. Farsça ve Arapça Siirler:

Farça ve Arapça'yi çok iyi bilen sair her iki dilde de eser yazmissa da Farsça siirleri elimizde degildir. Arapça üç siiri Iksiru's-Saadat fi Esrari'l-Ibadat adli eserde yer almaktadir.

1.4.4. Türkçe Divani:

Kadi Burhaneddin Divani Türkçenin çok kiymetli eserlerinden biridir. Divanin tek nüshasi Londra British Museum'da Or. 4126 numarada kayitli bulunmaktadir. Divanda 1268 gazel, 45 eksik gazel, 3 beyit, 20 rübai ve 116 tuyug ihtiva etmektedir. Divan üzerinde, bugüne kadar birkaç önemli çalisma yapilmistir. Divanin hattati Halil bin Ahmet'tir. Türk dili ve Divan edebiyatinin ilk örneklerinden

olmasi bakimindan bu eser 14. yüzyil Türkçesi için bir hazine olarak kabul edilmektedir. Eski bir Türk nazim sekli olan tuyugda usta olan Kadi Burhaneddin, ifadelerindeki güzellik, lirizm, coskunluk, renklilik ve samimiyetin yaninda çok çetin bir siirin de sahibidir. Bazi dilciler onu Azeri sahasina dâhil etse de o, devrinde henüz Azeri ve Anadolu siveleri arasinda bir fark olmadigi için tam bir Orta Anadolu sairidir. Divanda atasözleri, deyimler, hikmetli sözler oldukça fazladir. (Üçer, 1998: 34-39) Divan, ayni zamanda arkaik ve mahalli kelimeler açisindan oldukça renklidir. Divan, hem siirsel gücü hem de tasidigi dil hususiyetleri bakimindan üzerinde durulmayi hak etmekte ve yapilacak çalismalar için zengin bir muhtevayla beklemektedir. Divan, Muharrem Ergin tarafindan 1980 yilinda yayimlanmistir. Çalismamiz bu eser üzerinde yapilmistir.

IKINCI BÖLÜM

LITERATÜR ÖZETLERI-ANLAMBILIM-ANLAM ÇERÇEVESI

2.1. DIL ve DILIN ISLEVI:

Insanlar arasinda anlasmayi saglayan çok katmanli süreçlerden olusan anlam basamaklarina sahip canli bir olgu olarak da tarif edebilecegimiz dil hem düsünme hem de düsünüleni aktarmaya yarayan dizgeler bütünüdür. Insanoglu dünyaya geldigi andan itibaren dilin degisik anlatim yollarini kullanmaya baslar. Çikardigi öncü ses, dile dair ilk antrenmanidir. Hazir buldugu dili deneyimlerinin ekseninde genisletir. Topluma ve hayata entegre olmada temel vasitalardan biri oldugunu fark etmekte pek güçlük çekmez. Peki dil nerede baslar? Ilk seste mi, ilk hecede mi yoksa ilk kelimede mi? Süphesiz gerçek dil ilk kelimeyle baslar; çünkü ilk kelime ilk göstergedir. Bu ilk gösterge anlama dünyamiza ait ilk göndergenin (objenin) sembolik karsiligi olur. Zaman içerisinde bu ilk göstergenin karsilik oldugu göndergeyi astigi görülür. Göstergelere yeni anlamlar yüklenmeye baslanir. Çogunlukla göndergeyle bir biçimde ilintilidir bu yeni anlamlar. Anlam bu noktada yavas yavas katmanlar olusturmaya baslar ve bu katmanlara edebi dil denilen vasitayla yeni katlar dökülür. Edebiyat denilen olgu bu katmanlarin hem çogaltilmasina hem de sondajlanmasina dayanir. Edebiyat bir taraftan anlam katlarini çok katli gökdelenlere çevirirken diger taraftan onun her hücresine perde üstüne perde çeker. Hem üretildigi dili çogaltir hem kelime kaliplarina sirlar döker. Bazen kelimeler yalinliklarini kaybeder, göstergelerin karsilik geldikleri göndergeleri buharlastirdiklari görülür, ilk anlamlar neredeyse unutulur; ama yine de kelimenin anlam kazanma serüveni bitmez; kelimeler, anlam denizinde asil varliklarini aramaya baslarlar. Dil, bu noktada edebiyata ve siire dönüsmüstür. Göstergeler göndergeleri oldugu gibi göstermez. Dil, bir ayna olmaktan çikar, suyun derinliklerinde parlayan görüntülere dönüsür. Bazen de bir serabin göge vuran yakamozlarini hatirlatir. Ama asla aslini kaybetmez, her zaman anlayan dimaglar ve gören gözler için eski maceralarindan isaretler tasir.

‘Kelime, nesneleri oldugu gibi gösteren bir ayna degildir; aksine bir perdedir; o perdeyi aralamak için bir kelimeyi baska kelimelerle tarife kalkismak, gerçegin yüzüne baska perdeler çekmekten baska ise yaramaz ve bu sonsuz perdelerin hepsini asmak gerekir. Nesneler tarif edilebilir, kelimeler degil; çünkü kelime yalnizca semboldür. Bir sembolü birtakim baska sembollerle tarif etmek gerçekten gittikçe daha çok uzaklasmak demektir.’(Uçar, 1995:20)

Insanin her türlü macerasini geçmisten alip simdinin degirmenlerinde ögüterek zamanin rüzgârina birakan dil degil midir? Dil olmasaydi-özellikle yazi dili-akillarin ürettigini, gönüllerin ürettigini kafalarimiza ve kalplerimize naksedebilir miydik? Sairlerin imge imbiklerinden süzülen, damar damar duygu; hücre hücre fikir olan eserlerine nazar edebilir miydik? Dilin insan hayatinda oynadigi rolü yadsimak mümkün degildir. Dogan Aksan bunu söyle bir örnekle izah eder:

“Dilin önemini, degerini anlayabilmek için bir an insanin konusma yeteneginden yoksun oldugunu, yazi diye bir seyin bulunmadigini varsayalim. Öteki insanlarla bir arada bir toplum olusturmamiz düsünce, duygu ve isteklerimizi baskalarina iletebilmemiz büyük ölçüde güçlesecek eksik, güdük bir anlasmaya dönen bagirmalar, birtakim jest ve mimiklerle sinirli kalacaktir. Bizden öncekilerin neler yaptiklarini, yasadigimiz sirada dünyadaki öteki toplumlarin durumunu bilemeyecek, bizim yaptiklarimizi da gelecek kusaklara yansitamayacaktik. Tarih diye bir sey olmayacak, hukuk bilinmeyecek, söze dayanan sanatlar bulunmayacakti, bir insanin anilari yalniz kendisine, belli belirsiz görüntüler olarak sakli kalacakti.” (Aksan, 1995:13)

Dilin sinirlarini tarif etmek, olustugu yapilari bilmekle mümkündür. Dili olusturan dizgeler; ses, biçim, yapi, sözdizimi ve anlam çerçevesinden olusmaktadir. Dilin çok asamali bu yapisi, onun sinirli olanaklardan sinirsiz imkânlar yaratma becerisinin olusmasinda temel olmustur. Dilde belli seslerle on binlerce kelime türetilebilmekte, bu on binlerce kelimenin degisik kullanimlariyla sinirsiz ifade biçimleri elde edilebilmektedir. Dilin yaraticilik yönü, onu genis ve bitmek tükenmek bilmeyen çalismalarin alani haline getirmistir. Dil üzerine yapilan çalismalar dilin canliligi ve degiskenligiyle kosut olarak dil bilime ait çesitli alt dallarin güdümünde devam etmektedir.

Dilde yer alan somut ve soyut kavramlar genis bir düsünme ve düsünce agi olusturmaktadir. Dil, yalnizca düsünceyi aktaran bir olgu degil ayni zamanda onu doguran, degistiren ve tekrar kendisine yönlendirebilen bir sesler ve anlamlar dizgesidir. Dile ve dünyaya dair en küçük tasarimlarimiz bile varligini yine dile borçludur. Aslinda dilimizin sinirlari dünyamizin sinirlarini tayin eder. Dil, olusumu bitmis bir yapi degil kendini sürekli üreten, yenileyen bir zihin etkinligidir. Bundan

ötürüdür ki dilin derinlikli ve dogru anlasilabilmesi için bu yaraticiliginin yani bir dilin zaman içerisinde degisiklikler gösterebilme yeteneginin dikkate alinmasi zorunludur. Dildeki degisimler sonucunda olusan kelimelerin ve tümcelerin anlam katmanlari, dilin çözümlenmesinde önemli ugraklar olarak karsimiza çikmaktadir. Bu anlam katmanlari üzerinde insan zihninin merak saikiyle arastirmalar yapmasi ve mana ile ilgili noktalara odaklanmasi, dilin anlamsal tarafiyla ugrasan bilim dali olan anlambilimin çerçevesinin çizilmesinde belirleyici unsur olmustur.

2.2. ANLAM ve ANLAMBILIM (SEMANTIK):

Anlam (Mana, meaning) Kelimesi, Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlügü'nde üç sekilde tarif edilmis:

1) Bir kelimenin belirttigi ifade ettigi, düsündürdügü sey.
2) Bir önermenin, bir hükmün veya düsüncenin anlatmak istedigi.
3) Dile dair bir ifadenin, bir iletisim ortaminda (mesela bir metinde) tasidigi muhteva.

Ayni sözlükte anlamaya yüklenen anlamlar da su sekilde özetlenebilir:

1) Bir seyin özünü bütünlügü içerisinde kavrama. Örnegin bir duyguyu bir siirde onu tasiyan söz ve söz dizgeleriyle birlikte kavrama.
2) Bir önermenin (ifadenin) önceki bir kanunla (bilgiyle) ilgisinin farkina varma. Örnegin bir metnin tamaminin veya bir kisminin hatta metnin tasidigi bir kelimenin diger metinlerle olan ilgisini saptama. (Bolay, 1997:21)

Anlama islemi, anlamin zihinde kendisine bir yer edinmesiyle gerçeklesir. Bu baglamda anlamin, anlama islemi olmadan bir deger ifade edecegini söylemek güçtür. Her ne kadar bizim disimizda anlamini henüz kavrayamadigimiz bu yüzden bize anlamsiz gelen unsurlar bulunsa da anlam, ancak herhangi bir zihinle dogru bir biçimde karsilastigi takdirde ortaya çikar. Çünkü dis dünyada algilayamadigimiz ve adina bilinmezlik veya sir diyebilecegimiz sey, herhangi bir zihnin anlamlandirma süreçleri disinda sadece bir varsayimdir. En azindan bu süreci yasamamis bir nesnenin ve olgunun kendi içerisinde henüz bilinmeyen bir anlam tasidigi iddiasi, yine zihnin anlam yükleme gayretine dayanan bir spekülasyondur. Kisaca ortada bir anlam varsa, orada bir anlama süreci yasanmis demektir. Bu anlama süreci öncelikle dile dairdir ve belli bir sistematik dâhilinde gelisir. Iste bu noktada anlamin bilimi diye adlandirilan olgu devreye girer. Bir ortamda herhangi bir gönderge varsa, orada o göndergeye dair bir gösterge ve o göstergenin isaret ettigi bir anlam olacaktir. O halde anlambilim, dilin anlamla ilgili çerçevesini, gösteren ve gösterge baglaminda inceleyen bir bilim dalidir. Genel anlamda anlambilim herhangi bir metinde yer alan

anlam katmanlarini ve bu katmanlarin olusum süreçlerini, kavramsal degerlerini, zihinsel ve ruhî etkilerini inceleyen bir alandir. Bu açidan anlambilim üzerinde durulmasi gereken bir çalisma sahasidir. ‘Fakat ülkemizde anlambilimle ilgili çalismalar malesef yok denecek kadar azdir. Yurt disinda da bu alanda verilen eserlerin çok sayida oldugu söylenemez.’ (Aksan, 1997:17)

Anlambilimin etkinlik alanina, bir kelimenin anlamlari, bu anlamlari nasil, niçin ve ne zaman kazandigi, kelimemin o kelimeyi ortaya çikaran göndergeyle ilgisi, diger kelimelerle iliskisi, zaman içerisinde kaybettigi anlamlar, kelimelerin zihinsel ve ruhsal islevleri, bu islevleri yerine getirmede geçirdigi süreçler girmektedir. Anlambilim (semantik) kelimesi önceleri anlam degismelerinde ortaya çikan yasalari karsilamakla birlikte zaman içerisinde terimin sinirlari genislemis ve anlama iliskin her türlü degerin incelendigi bilim dali haline gelmistir. (Erol, 2002:20)

Anlambilim, metinlerin en küçük degerden baslanarak incelenmesi gerekliligi üzerinde gelismektedir. Bir metni olusturan tümceler, kelime bilesenleri ve bu bilesimleri olusturan kelimelerin anlamsal degerlerinin belirlenmesi süphesiz o metnin dogru ve etkili anlasilabilmesi için sarttir. Metni kelimeden bagimsiz düsünemeyiz. Muhakkak ki metin sadece kelimelerin toplamindan da ibaret degildir. Onun öncelikle metin olarak olustugu unsurlari asan bir anlamsal çerçevesi vardir. Ancak metin, muhtevasi ne olursa olsun olustugu kelimelerin göndergesel ve çagrisimsal anlamlari ve hatta baska bir metin içerisinde kazandigi özel anlam araliklarindan tamamiyla bagimsiz degildir. Her kelime ve o kelimeyi ortaya çikaran tabiata, insana veya salt dile ait olabilecek göndergeler ve bunlarin dilden bagimsiz olarak birbirleriyle iliskileri anlam incelemelerinde önemlidir. Simdi su kelimesi ve onun karsilik geldigi su göndergesini ele alalim. Acaba Türkçe neden bu akiskan, seffaf maddeye su degil de örnegin üs demedi? Acaba burada gönderge ile gösterge arasindaki bag tamamiyla tesadüfî ve irrasyonel mi yoksa ilk bakista anlasilmasi güç bazi ilgiler ve bu ilgilerin yarattigi süreçler sonucunda mi su göstergesi su göndergesini karsilamistir? Veya “Kimsenin kalbini kirmaz babam.” “Yine okulu kirmis bizimkiler.” dizgelerindeki kirmak sözcüklerinin anlamlarinin ve islevlerinin bu derece farkli olasinin sebebi nedir? Esasinda anlambilim, teknik terminolojisinin ötesinde bu gibi sorulari cevaplama pesindedir.

Her ne kadar yeni bir bilim dali olarak adlandirilsa da anlambilimin inceleme sahasi üzerinde hem Bati’da hem Dogu’da çok eski dönemlerden itibaren

çalismalar yapildigi görülmektedir. Bati'da retorik Dogu'da Ilmü'l belaga (Ilm-i maani) adi verilen iyi ve etkileyici konusmayi ve yazmayi saglayici bilgiler, bugün anlambilim çerçevesi içerisine giren çesitli konulara el atmistir.(Aksan, 1997:17)

Türk edebiyatinin önemli bir safhasini olusturan Divan edebiyatina dair anlama çabalari da anlambilimle ilintilendirilebilir. Bu yöntem, genelde parçalarin, bütünü hesaba katmadan klasik verilerin çerçevesinde degerlendirilmesi metoduna dayanmaktadir. Bütün fikrinin iskalanarak belli parçalarin sematik bir bakis açisiyla yorumlanmasi hem divan siiri üzerinde hem de genel siir algilamasi üzerinde zihinlerin dagilmasina yol açmistir. Oysa divan siirinin sadece belli verilerin bagimsiz addedilen ögeler üzerinden tekrar tekrar serh edilmesiyle anlasilacagini varsaymak uzun vadeli spekülasyonlar dogurmustur. Klasik anlamlandirmanin disinda yeni yöntemlere dayanan –tabiki genel-geçer bazi terimleri atlamadan- yorumlama sistematiklerine basvuran yaklasimlar son dönemlerde dikkati çekmektedir.

Dilbilgisi alaninda yapilan birçok çalisma dogrudan anlambilimin amacina hizmet etmese de ona kaynaklik etmistir. Hem Dogu'da hem Bati'da yapilan sözlük çalismalari kelime düzeyinde anlambilim çalismasi sayilabilir. Türk dilbiliminde önemli bir yeri olan Kasgarli Mahmut'un Divan-ü Lügat'it-Türk'ü Türkçenin anlambilimine dair ilk eser olarak kabul edilebilir. Yine suara tezkirelerinde görülen gerek tezkirede üzerinde durulan sairlerin siirleri gerekse siire ait genel görüsleri içeren açiklamalari da anlambilim açisindan degerlendirebiliriz. Bu noktada Belagat ilmi üzerinde durmamizda yarar var.

Sözlüklerde belaga "ulasti, nihayete erdi, idrak etti, kâfi geldi" gibi anlamlari verilen bu kelime ifadenin anlamini, açikligini, edebiligini içine alan bir ilmin adidir. (Bilgegil, 1989:21) Dogu edebiyatinda bir mananin uzatmadan ve sikmadan dogru olarak verilmesi esastir. Bu baglamda Islam Belagatçilarina göre mutlak belagat Kur'an'a mahsustur. Belagat ilimlerin en üstünde sayilir.

Belagat ilmi cahiliye devri Arap edebiyatinda epeyce gelismis durumdaydi. Islamiyet'ten sonra gelisen ve Kur'an'in anlasilmasini saglamayi amaçlayan tefsir ilmi de metinlerin daha sonraki degerlendirme usullerine önemli etkilerde bulundu. Dogu'da bir ilim olarak belagati isleyen ilk önemli eser Zemahseri'nin Esasü'l-belaga adli yapitidir. Belagat ve tefsir ilmi sarihler tarafindan özellikle divan sirinin anlasilmasinda yararlanilan iki önemli bilim dali oldu.

Anlambilim temelde sözcük ve cümle düzeyindeki incelemelere dayanmaktadir. Türkiye'de anlambilim üzerinde son dönede ciddi çalismalariyla taninan Dogan Aksan da "Anlambilim" adli çalismasinda bu dali Sözcük Anlambilimi ve Tümce Anlambilimi olarak katagorize etmektedir. Dilin en temel birimi olan sözcügün anlasilmasi dogal olarak bir metnin anlasilmasinin vazgeçilmezi olacaktir. Bu bagamda bir dizgenin anlamli olabilmesi için o dizgeyi olusturan unsurlarin sözcük degerinde olmasi sarttir. Örnegin, 'barbusta tilaman adiguna' dizgesinin anlamsiz olmasi o dizgeyi olusturan birimlerin herhangi bir anlam degeri tasimamasindandir. Sözcük anlambiliminin içerisine temel anamlar, tasarimlar, duygu degeri, yan anlam, aktarmalar, çokanlamlilik, esanlamlilik, esseslilik ve baglam gibi konular girmektedir. Tümce anlambilimine ise, sözdizimi, tümcede çokanlamlilik, tümcede tersanlamlilik konulari girmektedir.

2.3. ANLAMBILIMIN KISA TARIHÇESI:

Dilbilim çalismalari oldukça eskilere dayanmasina ragmen dogrudan anlam konusuna ve anlambilim olgusuna dikkati çeken çalismalar epeyce yenidir. Bu alandaki çalismalar 19. asrin ilk yarisina rastlar. Ancak bu tarihten sonra bu alan dallanip budaklanarak çesitli alanlara ayrilmistir.(Aksan, 1995:463) Dilbilim çalismalarinin en eskilerinin eski Hint'te gerçeklestirildigi bilinmektedir. Bu çalismalarin kimi anlambilim konularini içermektedir. O zamanki bazi bilginler bugün ele alinan kimi anlambilim sorunlarinin aydinlatilmasina yönelmekteydiler.

Eski Yunan'da yapilan dil çalismalari arasinda da anlambilim çerçevesi içerisine giren bazi konularin yer aldigi bilinmektedir. Bugünün anlambiliminin konusu olan göndergeyle gösterge arasindaki iliski, ünlü Yunan düsünürü Platon'un da üzerinde durdugu bir meseleydi. Platon, Kratylos adli yapitinda nesneyle sözcük arasindaki iliskiyi söyle bir pasajla anlatmaktadir:

"Kratylos, herhangi bir nesnenin yaradilistan kendine uygun adi oldugunu, rastgele herkesin ad kurma ve verme ustasi olamayacagini, bunu yalniz bir nesneye yaratilistan verilmis olan adi göz önünde tutan, bu adin seklini harflere ve hecelere vermesini bilen kisinin yapabilecegini söylemekle dogru söylemis oluyor." Dilbilimine önemli atkilari olan Aristoteles ve Epikuros da anlambilimin çesitli sorunlarina dair soru ve cevaplari ihtiva eden fikirler ileri sürmüslerdir. (Aksan, 1995:464)

Anlambilimin temelleri 19. yüzyilda Alman dilcisi K. Reising tarafindan atilmistir. Latin Dilbilimi Üzerine Dersler'i hazirlarken Yunanca Semasia'dan

türettigi semasiologie basligi altinda çesitli konulara deginmistir. Reising'in attigi temeller Fransiz dilci M. Brael tarafindan saglamlastirilmistir. Semantik adiyla dil bilimde yeni bir çalisma alani yaratan Brael "Essai de Semantigue" adli kitabinda anlambilimini dilin düsünceyle iliskisi, kelimelerin anlamlari, söz diziminin olusumu gibi konulara ayirmis, anlam degismelerine genis yer vermistir. (Aksan, 1995: 465)

20.yüzyilda Isviçreli bilim adami F. De Saussure ile birlikte dil biliminde dizge anlayisi ortaya çikmis ve es zamanlilik – art zamanlilik ayrimi dil çalismalarinin esasini olusturmustur. Anlambilimin bir bilim dali haline gelmesiyle birlikte bu gelisme kendini anlambiliminde de hissettirmistir.

Dilin bütün ögelerinin birbiriyle siki iliskili ve birbiriyle bütünlenir biçimde görev gördükleri ilkesi benimsendikten sonra anlam alanindaki çalismalarda kelimeden hareketle diger bilimler de ele alinmis ve dil bir bütün olarak düsünülmüstür. (Erol, 2002:10)

2.4. TÜRKIYE'DE ANLAMBILIM ÇALISMALARI.

Türkiye'de anlambilimin bir bilim dali olarak geçmisi çok eski degildir. Ancak bu Türkçenin anlamsal yapisi üzerinde eskiye dayanan çalismalarin yapilmadigi iddiasini dogurmaz. Bir terim olarak yasi genç olsa bile içerik olarak anlambilimin edebiyatimizdaki mazisi Divan edebiyati siir çözümlemelerine hatta Divan sairlerinin diger sairlerin siirleri hakkindaki fikirlerine, siir mecmualarindaki siir serhlerine kadar indirilebilir. Sonuçta bütün bunlar bir metindeki anlamlarin ortaya çikarilmasini amaçlamaktadir.

Türkiye'de anlambilim üzerine az sayida çalisma yapilmistir. Bu alanda en ciddi çalismalari yapan Prof. Dr Dogan Aksan'dir. Türkçenin sözcük ve cümle anlambilimleri üzerinde duran çalismalar gerçeklestiren Aksan ülkemizde bu alanin yerlesmesi gelistirilmesine öncülük etmektedir. 1971 yilinda yayimlanan Anlambilimi ve Türkçenin Anlambilimi adli eser alaninda ilk olma özelligi tasimaktadir. Daha sonra yazarin dil dünyasinda adindan sikça söz ettirecek ve bizim çalismamiza da referans teskil edecek olan Her Yönüyle Dil adli eseri yayimlanmistir. Bu kitabin 3.cildi tamamen anlambilimine ayrilmistir. Kitapta hem anlambilimin temel kavramlari hem kisa bir tarihçesi verilmis öte yandan anlambilime dair temel sorunsallar incelenmistir. Ancak bu kitap sözcük anlambilimini baz almis, cümle anlambilimi üzerinde durmamistir. Yazar bu eksigi gidermek ve anlambilimi Türkçe metinler üzerinde daha ayrintili bir sekilde

gidermek amaciyla 1997’de Anlambilim Konulari ve Türkçenin Anlambilimi adli eseri kaleme almistir. Bu kitapta daha önce eksik olan cümle anlambilimi üzerinde durulmus ve hem sözcük anlambilimini isleyen bölümün sonunda hem de cümle anlambilimini açiklayan bölümün arkasinda buradaki kuramlari Türkçe metinlere uygulamistir. Kitapta bu kuramlarin yer yer eski metinlere uygulandigi görülmekle birlikte Türkiye Türkçesi metinleri temel alinmistir.

Türkçe metinler ve metinleri olusturan kelimeler hem göndergesel anlamlari dikkate alinarak hem de tasarimlar, imgeler, aktarmalar, çokanlamlilik, esanlamlilik, tersanlamlilik gibi anlambilimin temel basliklarini içeren düzeylerde incelenmistir. Bizim çalismamizin da temel hareket noktasi burada ortaya çikmaktadir: Dogan Aksan’in sistemlestirdigi Türkçe Anlambilim kuramlarini klasik bir metne uygulayarak o metnin anlambilim bakis açisiyla anlamaya çalismak. Yazarin özellikle sözcük anlambiliminde gösterdigi basliklar klasik divan siiri serhlerinde görülen kavramlar ve yaklasimlarla benzesmektedir. Fakat bu çalismada anlambilimin terimleri ve kavramlari kullanilarak bu bilim dali dogrultusunda Kadi Burhaneddin Divani açiklanmaya çalisilmistir. Terimler ve kavramlar verilirken onlarin klasik serh metodundaki karsiliklari verilmis. Bazi farklar da dikkatlere sunulmustur.

2.5. ANLAM ÇERÇEVESI:

Metinler, dile ait unsurlarin çesitli mahiyette birleserek olusturduklari dil birlikleridir. Her metin, bir fikir/duygu/imge/tasarim etrafinda sekillenir. Metnin bir duyguyu mu, bir fikri mi yoksa bir imgeyi temel alacagi/aldigi, o metnin aktarma ve anlama baglamiyla ilgilidir. Metin, eger bilimsel bir amaç tasiyorsa, bir fikri; edebi ve estetik bir gayeyi hedef almissa, bir duyguyu veya imgeyi iletecektir. Hangi hedefe yönelmis olursa olsun metinlerin genellikle çok katmanli olduklari görülür. Özellikle edebi metinler tekil anlamdan kaçinirlar. Bazen bir metnin, kendini ortaya çikaran zihinden bagimsiz olarak farkli mesajlar tasidigi görülür. Sartlarin ve dilin öz yapisinin kaçinilmaz bir sonucudur bu. Metindeki fikri/duyguyu/imgeyi yaratan süreçler ve bu süreçleri simgesel boyutta evrimlestiren dil, metnin anlam çerçevesinin olusmasinda basat rol oynar. Bir metnin mümkün oldukça dogru anlasilabilmesi için onu olusturan birimlerin muhtevalarinin ve islevlerinin anlasilmasi gerekir. Hiçbir metin yaratildigi zamandan, mekândan, sosyal yapidan, kendini ifade ettigi dilin temel niteliklerinden ve hepsinden önemlisi kendini ortaya

koyan dimagdan bagimsiz degildir. Anlam çerçevesi bir metni yaratan ve üreten bütün dilsel ve anlamsal süreçlerin toplamidir. Yani metni ortaya koyan dilin edebi ve estetik dizaynini saglayan temel unsurlar olan imgeler, duygular, kelimeler, benzetmeler, aktarmalar göndermeler, sesler, ilintiler, tarihsel arka planlar, fikir dünyalari metnin anlam çerçevesidir. Bir metnin anlam çerçevesinin olusturulabilmesi için metnin bu baglamlarda ele alinip incelenmesi gerekir. Bu çalismada, Kadi Burhaneddin Divaninin anlam çerçevesi yukardaki noktalardan hareketle çizilmeye çalisilmistir.

2.5.1. Tasarimlar ve Imgeler:

Insan zihni bir kelimeyi anlamlandirirken onu sadece göndergesel düzeyde algilamamakta onun çesitli tasarimlarini, imgelerini de anlama çerçevesinde ele almaktadir. Bir kelimenin sadece temel anlamdan ibaret olmamasi, kelimenin zaman içindeki yolculugu sirasinda elde ettigi kazanimlarla ilgilidir. Ve her kelime zihinlere bir çagrisim salkimiyla gelir ki bu o kelimeye dair tasarim ve imgeleri olusturur. Imgeler, dilin kendini asma serüveninin edebî mahiyetteki bir tezahürüdür.

‘Imge iki türden olabilir. Zihinden çikabilir. O zaman özneldir. Belki de dis etkenler zihin üzerinde etkilidir, eger böyleyse dis etkenler zihne çekilir, kaynastirilir, geçirilir ve kendileri gibi olmayan bir imge içinde ortaya çikarlar. Ikincisi nesnel olabilir. Bir dis görüntü ya da eylemi yakalayan duygulanma onu zihne dokunulmamis durumda tasir ve onu her seyden uzaklastiran girdaplar elzem ya da baskin nitelikleri korur ve imge özgün dis gibi ortaya çikar.’(Su, 2004:182)

Kelimelerden yeni bilesimler yaratarak çesitli ve etkileyici imgeler ve tasarimlar elde etmek, kelimenin süreç zenginligiyle ilgilidir. Edebiyatta ve özellikle siirdeki dil zenginligi büyük ölçüde buna baglidir.

Her yeni imge yeni bir anlam dünyasi yaratir. Her yeni imge varliklar âleminde vücut bulmus nesnelere yeni bir mana yükleme ameliyesidir. Adeta varligin yeniden yorumudur. Herkesin hemen her gün karsisinda izleyip durdugu, önem ve fonksiyonu kafalarda artik tamamen kazinmis bir varliga, yeni yepyeni bir mana yüklemek çok farkli çok derin bir o kadar da çok yogun bir bakis ve tahlili gerektirdiginden imge yaratma ancak özel sanatkârlara mahsus bir eylem biçimidir. (Tökel, 2001:305-322)

Büyük sair, imge yaratmakta zorluk çekmez. Ancak daha büyük bir sair vardir ki o kendinden öncekilerin yarattigi imgelerden yeni imgeler var eder. Onlari ilk sahiplerini aratmayacak kadar basariyla kullanir. Dilin imgesel yaratisi sadece

edebiyatta gözükmez. Diger alanlar da edebiyat ve özellikle siir kadar sansli olmasa da bu imkâna sahiptir.

Bir kelime günlük yasam içerisinde tasarim zenginligi elde edebilecegi gibi diger yasam formatlarinda da kendisine yeni anlam araliklari bulabilir. Öncelikle günlük dilde yan anlam diyebilecegimiz kullanimlar bu genislemenin sonucudur. Aktarmalar düzeyindeki genislemeler ise gerek özel bir alan olan edebiyatta gerekse günlük dilin edebi jargonunda üretilir. Siyaset, ekonomi, bilim, edebiyat bütün bu alanlar kelimelerin tasarim dünyalarina yeni imkânlar sunarlar ve hatta bazi kelimelerin zihinlerdeki imge dünyalarini belli bir kitle adina da olsa degistirirler. Öregin "huzur" kelimesi günlük dilde göndergesel anlamiyla birlikte mutluluk, refah, huzurlu anilar ve hatta tersinlemeyle huzursuzluk tasarim ve duygularini beraberinde tasir. Ancak ayni kelime Türk edebiyati ile ilgili biri için bu tasarimlarin ötesinde bir edebi eser ve o eserin yazarina ve etkisine dair daha genis bir tasarim alani yaratacaktir.

Tasarimlar ve imgeler çogunlukla duygu degeri ile birlikte anilir. Ancak bu kavramlarin edebî incelemelerde farkli ele alinmalari gerekir. Tasarimlar ve imgeler ifadenin duygu degerinden bagimsiz olmamakla birlikte birinin daha çok aklî digerinin ruhî oldugu unutulmamalidir. Tasarimlar ve imgeler göstergeyi çevreleyen ve onun anlamini genisleten ayni zamanda bazi göstergelerin süreç içerisinde anlam uzaklasmasina ve yitimine sebep olan unsurlardir. Duygu degeri ise tek basina bir göstergeyi genisleten bir unsur degildir. O bir yansiticidir. Bir kavunun görüntüsü, fiyati, tasimasi, kesmesi, kokusu ve tadi bir imgeyse, onu alamamadan kaynaklanan burukluk yüksek realitede bir duygudur.

Bir kelimenin/ifadenin yarattigi tasarimlar ve imgeler genel olabilecegi gibi sahsi de olabilir. Bu baglamda Dogan Akan dügün ve balik göstergelerini örneklendirir.(Aksan, 1997:40) Bu kelimelerin bir ilk anlamlari vardir. Birincisi evlenme olayindaki töreni ve eglenceyi ifade eder. Ikincisi de suda yasayan ve yumurtlayarak çogalan bir hayvani tanimlar Ve algilamalar Türkçe konusan kimselerin tamaminda ortaktir. Ancak özel tasarimlar kisilerin digerlerinin tecrübelerinden ayrilma noktasinda olusur. Köyde yasayan ve hiç deniz görmemis bir insanin deniz kelimesine dair zihninde olusan tasarimla bir balikçi çocugunun zihninde ayni kelimeye dair algilama farkli olacaktir. Göstergelerin imgeler ve tasarimlar vasitasiyla genisleme nitelikleri edebî metinlerin ve özellikle siirin temelini olusturmaktadir. Siirde ortak algilama ürünü tasarimlar kullanilmakla

birlikte siiri siir kilan asil tasarim ve imgeler sahsi düzeydedir. Sairler hem göndergesel anlamlardan hem kültüre dair yakin ve uzak çagrisimlardan hem de tamamiyla sahsi tasarimlardan yararlanirlar. Dilin bu özelligi siirsel alanin sinirlarinin sürekli genislemesini ve dilin üretimsel bir süreç içerisinde kendini yenilemesini saglar. Burada önemli bir husus vardir: Imgenin ve tasarimin geçerliligi. Eger bir imge muhatap tarafindan taninmiyorsa onun geçerliliginden bahsetmek zor olur. Bu yüzden sahsi imgelerin siiri tasiyan dilin kültürüne tamamen uzak düsmemesi gerekir. Siiri siir yapan sahsi imgeler olsa da bu saire siirin hedef kitlesinin kültürünü es geçme lüksü vermez. Esasinda sairin en önemli imge kaynagi dilinin ve sahsiyetinin olgunlastigi kültürün varlik dünyasidir. Içinde yasadigi kültürün varliklariyla donanmamis bir siirin mana ve his aktarmadaki basarisindan bahsetmek çok zordur.

Divan siirindeki tasarim ve imgeler büyük ölçüde belirli kaliplara dayanmakla birlikte sairlerin mutlak bir hattin içerisine hapsoldugunu söyleyemeyiz. Zaten bu siirdeki ustalik hem sinirlarin içerisinde en iyiyi yakalamaya bagliyken ayni zamanda orijinal tasarim ve imgelere bagli kilinmistir. Zengin bir muhayyilenin ve itinali göndermelerin pergelinde gelisen bu imgeler okuyucunun zihninde zengin çagrisimlar yapmaktadir. Incelememizin temel metni olan Kadi Burhaneddin Divaninda da Divan siirinin yukarida belirtilen çerçevesi disina pek çikilmamakla birlikte sairin büyüleyici bir hayal gücü ve güçlü ve yalin bir kültürel altyapiyla donattigi siirlerindeki tasarimlar ve imgeler dikkate deger nitelikler tasimaktadir. Özellikle günlük/sosyal/ekonomik/kültürel hayatlari zengin çagrisim yumaklari halinde siire yansitmada gösterdigi basariyi vurgulamak gerekir.

2.5.1.1. Aktarmalara dayali imgeler

Siir dilinin olusmasinda özel bir konuma sahip olan aktarmalar, siirdeki imge atmosferini doguran ve güçlendiren unsurlar olarak karsimiza çikmaktadir. Aktarmalarin özellikle etkileyici bagdastirmalar halinde sunulmasi, siirin imge dünyasinin zenginligini ve sinirlarini belirlemektedir. Çesitli varliklar arasindaki ilgilerin siir yüzeyinde belirmesi, mananin derinlerde yatan kesfedilmemis damarlarina siirsel yolculuklar yapilmasini saglamaktadir. Aktarmalar, özellikle deyim aktarmalari ve ad aktarmalari seklinde karsimiza çikmaktadir. Ancak benzetmeleri de diger aktarmalarin atasi olarak kabul etmek gerekir. Süphesiz ki dilin dogrudan kullanimi, çogunlukla siiri siir yapan duygu ve imge yogunluguna

ulasilmasini engeller. Bu sebeple çarpici bir imgenin yaratilmasi büyük ölçüde dili edebiyat yapan imkânlarin gerçeklestirilmesine baglidir.

Taladi gözleri gönülüm evin
Kilur kirpikleri canumi garet 159/2

Sair, gözleri ve kirpikleri deyim aktarmasi yoluyla yagmaciya/düsman askerlerine benzetir. Divan siirinde gözler/bakis keskindir. Kirpikler oka benzetilir. Sair güzel karsisindaki heyecanini savas/çatismaya ait unsurlarla anlatmaktadir. Kadi Burhaneddin'in ayni zamanda bir asker olmasi bu baglamda ele alinabilir. Savasta yagma edilen bir ev imgesi gözümüzde canlanmaktadir. Ayrica gönül eve benzetilerek somutlama yapilmis.

Kilali kaslari mihribina dil penc nemaz
Besledi gisulari kafîle-i rah-i diraz 68/1

Kas mihraba benzetilmis. Saçlardaki dügümler ise yola düsen kafilelere benzetilerek ustaca bir imge yaratilmis. Asigin gönlü sevgilinin kasinin mihrabina bes vakit namaz kilmaya baslayinca sevgili saçlarinin örgüsünü beslemistir. Namazin bes vakit olmasina ikinci misrada gönderme yapilmistir.

Ger eksile ger arta yüzi günese karsudur
Kisi ki günesi seve gerek benzeye yar aya 101/5

Isigi eksilse de artsa da sevgilinin yüzü günese karsidir. Çünkü onun yüzü aya benzer. O yüzden ay yani sevgili isigini günesten aldigi için herkes günesi sevmelidir. Sevgilinin günesi yansitan bir ayna olmasi dikkat çekici bir imgedir.

Taneler urur kanlu gözüm ebr-i bahara
Gelmedi gönül zülfini göreli karara 329/1

Asigin gönlü sevgilinin saçlarini göreli karar tutmaz olur. Çünkü sevgilinin saçlari karanlik ve karisiktir, asigi perisan etmesi bu özelligindendir. Asik, bahar

bulutu gibi yas döker, bir farkla onun gözyaslari kanlidir. Kanli gözlerle yagmurun kirmizi görülmesi gibi çarpici bir imge kurgulanmis.

Bahsa sa 'irler yüzüne hüsn-i matla' görseler
Zülfünü saçsan yüze mah-i mukanna' görseler 7/1

Sevgilinin yüzü hüsn-i matlaya benzetilmis. Hüsn-i matla gazelin ikinci beytidir ve matla beytinden daha güzel olmalidir. Bu baglamda sevgilini yüzü için benzetme vasitasi olmustur. Ikinci misrada sevgili dolunaya benzetilmektedir. Saçlarin saliverilmesiyle bulutlarin arkasinda parlayan ay imgesi karsimiza çikmakta Hüsn-i matla ile mah-i mukanna arasinda baglanti kurulmus. Sair ayni zamanda sevgiliyle ilgili söyledigi siirlerin hüsn-i matla degerinde oldugunu belirtiyor.

Canumi aldi gözi gönlüm apardi tuzi
Sehd ü seker tek sözi 'aklumi lal eyledi 28/3

Sevgilinin bal ve seker gibi sözleri asigin aklini basindan almistir. Gözü bir bakisla canini almis, asigin gönlü tuzu aparmistir. Tuz ve bal ile seker ikilisi arasinda tezat kurulmus. Burada tuz kelimesinin tatli anlami da beyite zenginlik katmaktadir.

Gözüm nemi neme eksük komaz veli yarun
Yasuma ger nemenür ise dahi hos ter ola 4/2

Asigin gözü daima yaslidir. Fakat âsik sevgilini agiz suyu gözyasina karisirsa daha güzel olacagini söylüyor. Beyitte yasli gözlerini öpen bir sevgili imgesi verilmis.

'Iskun gözüm incüsin eger kildiyise la'l
Ben dahi yüzim la'lini usda gümis itdüm 208/4

Sevgili, asigin gözyaslarinin incisini la'l etmis, yüzünün la'lini soldurmus Belli ki ona çok aci çektirmis. Beyitte, gözyaslari önce inciye, sonra la'le; yüz, önce la'le sonra gümüse benzetilerek aktarmalar yapilmistir. Inci beyazdir, la'l ise kirmizi. Ayrica gümüsün de beyaza çalan rengi düsünüldügünde beyitte ustaca bir tezat

kurgulandigi görülebilir. Gözyaslarinin beyazdan kirmiziya dönüsmesine karsin, yüz kirmizidan beyaza dönüsmüstür. Beytin degerli madenleri karsilayan kelimelerle donanmasi, insan ruhunda olumlu bir etki yaratiyor. Sevgili adeta bir mücevherat dükkâni gibi tarif edilmektedir.

Gözüm gök oldi yüzün görmeg içün
Zemîn oldi yüzüm hayli zemandur 259/4

Beyitte sevgilinin yüzünü görmek için gözün gökyüzüne dönüstügü söylenerek ustalikli bir benzetme yapilmis. Ayrica yüzün yeryüzüne benzetilmesi de sevgilinin oradan gelip geçmesi içindir. Yer ve gök kelimeleri beyte hem tezat hem de tenasüp olacak sekilde yerlestirilmis. Sevgili, gözden olusan bir gökle yüzden olusan bir yer arasinda adeta bir kafes atmosferinde tasarlanmis.

Yasamis gisusu kafîr çerîsin
Sebîhun kilur Islama bu gice 265/2

Beyitte saçlar düsman askerlerine benzetilmis. Bu benzetme karaligindan ve daginikligindan dolayidir. Sevgili kâfir saçlarini hazirlamis Islam diyarina/sairin gönlüne gece baskini yapacaktir. Beyitte sairin ask acisinin gece daha da katmerlenecegi bir savas imgesiyle anlatiliyor. Kâfir ve Islam kelimeleri arasinda tezattan bahsedilebilir. Gece baskinlari eskiden önemli bir savas yöntemi olarak kullanilirmis Amaç düsmana sessizce, karanliktan da yararlanarak sokulmak ve onu vurmaktir. Aslinda sairin gönlüne baskin yapan sevgilinin hayalidir.

Dal itdi saçin kaddin elif agzini mîm
Bir dam durur simdi ki yini kurar iy dost 270/2

Beyitte saç, dal; boy, elif ve agiz mime benzetilmis. Burada bir kelime oyunu söz konusudur. Bu kelimelerin ilk harfleri bir araya getirildiginde ortaya dam (tuzak) kelimesi çikmaktadir. Sair harflerden yararlanarak sevgilinin kendisine tuzak kurdugunu söylüyor. Üstelik sevgili bu tuzagi tekrar tekrar kurmaktadir.

‘Dam, “tuzak” anlamina gelmektedir. Divan siirinde genellikle saçlar, asigi yakalayip hapsine sebep olan bir tuzak olarak düsünülür. Sairler, zaman zaman sevgilinin çesitli unsurlarini degisik harflerle simgelestirerek, ortaya bu kelimenin çikmasini saglarlardi.’(Tökel, 2003:141)

Tar u mar oldiyise nola saçundan gönülüm
Çünki her tari benüm gönlüme mar olmis durur 315/14

Saç, karanliktir, daginiktir ve gönülleri perisan eder. Sair saçin bu özelligini kullanarak duygusunu belirtirken sevgilinin saçinin her telinin kendisinin gönlünde bir yilan oldugunu söyler. Saçin yilana benzetilmesi sekliyle ilgilidir. Sair tek bir kelime olarak düsünülen **tar u mar** kelimesini ikinci beyitte dagitarak ustaca bir kelime oyunu yapar. Kelimenin parçalanmasi göndergenin ve ona bagli duygunun da parçalandigini gösterir.

Hemîse gamzeñ ohiyla yüregi pare kilursin
Nola ohuni gezleyip kasun yayini basmasañ 415/2

Beyitte acimasiz bir okçu olarak tarif edilen bir sevgiliyle karsilasiyoruz. Sevgilinin bakis oklariyla parçalanmis bir yürek ve asigin sevgiliye yalvaran feryadi. Ok yürege, kas yaya benzetilmis. Beyitte kas çatmis bir sevgili imgesinin askeri terminolojiyle tarif edilmesiyle anlatima canlilik katmaktadir. Bu tür benzetmelerin sair tarafindan çokça kullanilmasi bize sairin askeri kisiligini hatirlatmaktadir. Ayni zamanda atmak için gerilmis bir ok imgesi karsimiza çikmakta.

Gönül kusini gözleri bi demde aldilar
Ol keklige bunin gibi sahbaz gelmedi 425/5

Asigin gönlü kusa benzetilerek somutlastirilmis. Bu durumda sevgilinin gözleri deyim aktarmasi yoluyla avci bir kusa benzetilmis oluyor. Sahin, dogan gibi bazi kuslarin gözlerine bakildiginda bu kuslarin bakan kisinin gözüne odaklandigi söylenir. Sair kekligin dogan, sahin gibi avci kuslar vasitasiyla avlandigina göndermede bulunarak sevgilinin gözlerinin nasil bir avci oldugunu anlatiyor. Bi demde ifadesi olayin hareket boyutunu anlatmak amaciyla kullanilmis. Gönül kusu ile keklik, almak ile sahbaz arasinda ilgi kurulmus.

Hammamda cadu göziyile mîm agizini
Gördüm su olup eriyiben tasina düsdüm 519/4

Sair, duygusunu hamamda sevgilinin tasina su gibi eriyip düsme hayaliyle ifade ediyor. Gözler, cadiya, agiz mime benzetilmis. Aslinda hamamlarin kültürümüzdeki konumlari düsünüldügünde sairin karsi cinsi asla hamamda göremeyecegi asikârdir. Sevgiliye bu yolla dokunma hayali oldukça çarpicidir. Cadi ve su kelimelerinin bir arada kullanilmasi, cadilarin suya bakarak büyü yapmalariyla ilgilidir.

Sol dem ki yardan cana göz degdi sanasiz
Kim nagehin kamisliga köz degdi sanasiz 841/1

Beyitte kamislikta çikan bir yangin imgesi verilmektedir. Sevgili asiga bir kez ve aniden bakmistir. Sevgilinin asiga bir kez bakmasi, asigin yanmasi için yeterlidir ve sair bunu közün kamisliga düsmesine benzetmektedir. Kamisliklar genelde su kenarlarinda ve batakliklarda bulunur. Kuruduklari zaman oldukça yanici hale gelirler. Sairin kamisligi benzetme araci olarak kullanmasi bu sebeptendir. ‘Göz degmek’ deyiminin hem etkileyici bakis hem de nazar anlamina gelecek sekilde kullanildigini görmekteyiz. Ayrica bu deyimin ikinci misradaki ‘köz degmek’ ifadesiyle birlikte beyitte hareket atmosferi yarattigi söylenebilir.

Haram olsun baña vasluñ eger hecrün helal ise
Boyum niçe keman olmaz eger kasuñ hilal ise 1123/1

Beyitte asigin boyu kemana, sevgilinin kaslarini da hilale benzetiliyor. Sair, sevgiliden ayri kalmanin helal olmasi durumunda ona kavusmanin haram olacagini söylüyor ki bu Islam algilamasi çerçevesinde degerlendirilebilir. Ayrica sevgilinin kaslarinin hilal olmasinin asigin boyunun keman olmasina yol açtigi düsünülmektedir. Beyitte seninki öyleyse benimki de böyle olmalidir yollu bir söyleyis hâkimdir.

Gerçi kildun yüziñi ka‘be baña
Ka ‘be-i ba-safasin iy caniçuh1144/4

Sevgilinin yüzü, asigi öylesine etkilemistir ki asigin Ka‘besi olmustur.

Hayali gözüme kaçan ki giç gele tizcek
Göñülüm ahin eyerler ü aña at iledür 1174/2

Beyitte, sevgilinin hayalinin asiga erken gelmesi için ona at eyerleyip yetistirmek gibi ustaca bir imge kullanilmis. Eyerlenen atin ah olmasi da asigin yasadigi aciyi tarif bakimindan oldukça etkileyicidir. Geç gelmek ve tez kelimeleriyle kurulan tezat da asigin yasadigi istirabi tarif bakimindan beyte fevkalade uygun düsmektedir.

Bu dünya varligini suna beñzedür göñül
Ki subgah vaktine sebnem gelür gider 1220/3

Beyitte dünyanin gelip geçici oldugu fikri her sabah ortaya çikan ve bir müddet sonra kaybolan çig damlalari benzetmesi kullanilarak verilmis. Bir yarginin benzetmeyle izah edildigi görülmektedir.

Sen de bir seyr eylegil zîra kuh-i kafsin
Var bize harf eylemegil ‘ayn ü sîn ü kafsin 1223/1

Sevgili, âsik için Kaf dagidir ki erisilemez bir yerdedir. Beyitte sevgiliye ayn ü sin ü kafsin denerek kelime oyunu yapilmis. Bu kelimelerin ilk harfleri birlestirildiginde ask kelimesi ortaya çikmaktadir. Sair kelime oyunuyla sevgiliye asksin demek istiyor. Ayrica Kaf daginin erisilmezligi ile ask arasinda iliski kurulmus. Bu, sevgilinin ulasilamaz konumda olmasina göndermedir.

Seftalusini dirmege irmez idi elüm
Yüz sürmeg içün ayagina sakina sundum 86/4

Asigin sevgili karsisindaki acziyeti ile karsilasiyoruz. Seftali burada hem sevgiliye ulasmayi temsil eden bir göstergedir (öpücük olarak alirsak) hem karsi cinse dair ileri boyutta cinsel çagrisimlar tasiyan bir unsurdur. Istegine ulasamayan ve sevgilinin topugunu öpen bir âsikla karsilasiyoruz. Sair, topuk öpmekle sevgiliye

güç, otorite ve zor ulasilirlik yüklemektedir. Ayrica yüz sürmek ifadesinin kültüre dair sembolik gücünden de yararlanilmistir.

Gisulari binmisdür her lahza nesîm atin
Hattina varur beñzer yayaya çeker bu dil 110/3

Sabah rüzgâri sevgiliden haber- çogunlukla koku içerikli haber- getiren bir ulaktir. Atla birlikte anilmasi, atin hizla özdeslestirilmesindendir. Saçin ata binmesi hadisesi ise, harekete yatkin bir unsur olmasinin yaninda rüzgârin tasiyabilecegi en hafif varliklardan olan kokuyu barindirmasidir. Rüzgârda saçlari savrulan, bir miktar saçi yüzüne düsmüs ve duraksamis bir sevgili resmiyle karsilasmaktayiz.

Geh sadi gözleriyiçün ben gözümi ‘ayn ideyim
Gahi elif boyiyiçün kaddümi çün nun ideyim 583/2

Organlarin harflere benzetilmesi öncelikle sekille ilgilidir. Ancak sairler bazen kelime oyunu yapmak için harflerden yararlanirlar. Bir tür soyutlama sayabilecegimiz bu yaklasim ifadenin zenginlesmesini saglamaktadir. Göz, sad ve ayn harflerine benzetilir. Boy bazen eliftir(sevgili için), bazen nundur(âsik için). Aslinda bu soyutlama harflerin alfabetik degeriyle ilgili degildir. Harflerin sekillerinin dis dünyadaki çagrisimlarinin duygusal degeri ön plandadir. Örnegin nun harfi bükülmüslük, egilmislik yani acizlik duygusunu dogurur. Eger boy elifse -ki bu harf yukaridan asagi hafif oryantal bir çizgidir- bu bir güç, saglik, mutluluk ve daha uzak bir anlam olarak imgesel bir erotizm göstergesidir.

Bir serv-i revan nirde biterse boyun için
Kargu gibi yüz yirde biliñde kemer vardur 844/4

Beyitte sevgilinin tabiatla iliskilendirilerek tanimlandigini görüyoruz. Hem gerçek hem simgesel degeri olan uzun boy, burada salinan, akan serviye benzetilir. Ikinci misrada abarti sanatinin güzel bir örnegi sergileniyor. Kargi bilindigi gibi kemerli bir bitkidir. Boyu uzun, beli ince ve beline yüz kemer takmis bir güzel portresi çizilmis.

Can dilersen can kese gey bize gel tek can apar
Etek etek gözlerümden lü'lü ve mercan apar 948/1

Sevgilinin cevri veya askin siddetiyle aglayan bir âsik çikar karsimiza. Gözyaslari inci ve mercandir asigin. Burada asiga bir deger atfedildigine tanik olmaktayiz. Etek etek inci ve mercan götürmek muhayyilede deyimlerle ikna edici kilinmaya çalisilmis bir panaroma kotarmaktadir.

2.5.1.2. Göndermelere dayali imgeler

Siir dilinde imge yaratmada etkili olabilen ikinci bir vasita göndermelere basvurmaktir. Göndermeler siirin dis dünyayla olan irtibatini en saglam sekilde kuran sanatlardandir. Aslinda siirdeki her kelime dogrudan veya dolayli olarak dis dünyaya ait mesajlar tasir. Bu yönleriyle açik veya gizli birer göndermedirler. Ancak siirsel bir gönderme, sirin hayat buldugu kültüre ait maddi ve manevi unsurlari basariyla hatirlatmakla gerçeklesir. Bir göndermenin sanat olabilmesi, öncelikle anlasilir olmasini gerekli kilar. Muhatabin algilama alaninin disindaki kisisel bazi olgulara isaret eden göndermelerin siirsel açidan pek bir önem tasimadigi yaygin bir fikirdir. Yalniz, dünyalarina girildigi takdirde etkileri çok derin olabilen sahsi göndermelerin de siirsel degerlerini yadsimamak gerekmektedir. Yine de basarili göndermelerin çogu kisisellikten siirsel ortak alana siçrama becerisine sahip atiflardan olusmaktadir. Çünkü bir göndermenin dilin ve kültürün ortak noktalarindan seçilmesi gerekir. Bu ayni zamanda ortak anlama/kavrama alanini yakalamaktir.

Elüne ayine al yüzüñe bah
Kiçi barmah niçe kilmis ayi sak 15/ 6

Beyitte aynaya bakarak yüzünün güzelligini görmesi istenen bir sevgili anlatilmaktadir. Sair sevgilinin güzelligini aya benzetirken Peygamber'in parmagiyla ayi ikiye ayirmasi olayina göndermede bulunuyor. Asil ve aynadaki suret ayin iki yarisi olarak düsünülmüs.

Yüregümi pürek kilup ciger kaniyla apardum
Yabana dökdi sücisün ki bu mühmel adetdür 158/4

Beyitte, kadehin içinde kalan son içkinin topraga dökülesi olayina göndermede bulunulmus. Efsaneye göre sarap Cem tarafindan icat edilmistir. O yüzden keyf ehli kadehte ve sisede kalan son damlayi (cür‘a) cem hakkidir diye topraga dökerlermis.

Nola eger karincalar çohdi lebüñ serabina
Hokka-i la‘lde tolu sehd ü seker degül midür 22/8

Sevgilinin hokkaya benzeyen agzinda bal ve seker doludur ve sairin ve digerlerinin sevgilinin dudagini istemesi sasilasi bir durum degildir. Herkes/agyar o bal ve seker dolu dudagi istemektedir. Sair bu durumu karincalarin sekere ve sarap artiklarina – ki o da seker ihtiva eder- birikmesi olayina göndermede bulunarak anlatir.

Agizuñ nüktesin duymadi Hassan
Bilün nazîkligin bilmez Nizari 57/4

Beyitte, Hassan b. Sabit ve Nizari'ye göndermede bulunulmus. Hassan b. Sabit Hz. Muhammed'in sairi olarak bilinir. Nizari de Mogol devri Iran edebiyatinin en büyük sairlerindendir. Sair, gönderme yoluyla sevgilinin nüktesinin ne kadar zarif, belinin ne kader ince oldugunu anlatiyor.

Can at saliban oldi piyade ruhuñ için
Irürdüm i sah kapuna yayaki ne dirsin 60/4

Beyitte, satranç oyununa göndermede bulunulmus. Asik, piyonu saha (sevgiliye) çevirmistir. Asigin cani sevgilinin kalesini fethetmek için ati birakip piyade olmustur. Beyitte sevgilinin gönlünü alma çabasi, bir kalenin kusatilmasi hadisesine benzetilerek verilmis.

Hama'il andini içdüm nigara saidüñ için
Öpeyim sakî sakini kefaretdür kefaretdür 158/2

Beyitte muska yapma olayina göndermede bulunulmus. Sair sevgilinin bileklerini tutmak için ant içmistir. Fakat basaramaz. Kültüre göre bir yemin karsiliksiz kaldiginda kefaret ödemek gerekir. Sair, sevgilinin topuklarini öperek kefareti ödemek isteyerek ustaca bir imge yakaliyor.

Hamail: Bir çesit muskadir. Gümüs veya mesin bir muhafaza içinde boyunda tasinirdi. Hamaillerin içine simya ilmi dogrultusunda harf ve rakamlar yazilirmis. Boyundan asagiya birakildigi için sevgilini saçi hamaile benzetilirmis. Ayrica asigin kolu da hamail olarak tarif edilir ki sevgilini boynuna dolansin.

Ayn-i cemalini göreli dünyada ferid
Sol kabeteyn-i nerd ile canum safa bula 165/5

Kabeteyn, iki Kâbe demektir. Mekke'deki Kâbe ile Mescid-i Aksa'yi birlikte tarif eder. Ancak ayni zamanda tavla oyunu da kastedilerek (Iki zarla oynanmasi) kelime oyunu yapilir. Beyitte tavla oyununa göndermede bulunulmus. Nerd, oyunun bitmesini de ifade eder. Oyun bitecek ve asigin cani safaya erecektir.

Gönil niçe kurtilsun gisusi zirh geymis
Kasiyile kirpügi tir ile keman olmis 574/4

Sevgilinin saçlari zirh giymistir. Asigin gönlü orada tutsaktir. Bu yüzden çikmasi mümkün degildir. Ayni zamanda kas ve kirpigi de ok ve yay gibi basinda beklemektedirler. Sair duygusunu askeri terimlerle aktarmaktadir. Aslinda asigin sevgilinin saçlarinin arasinda kalan gönlü kas ve kirpikten olusan okçu tarafindan korunmaktadir.

Kilalum her gece bayram kasinuñ ayiyile
Çü günes yüzüñ ile tutmisuz us orucini 749/2

Beyitte ramazanin, ayin görülmesiyle baslatilmasi olayina göndermede bulunulmustur. Sevgilinin kaslari hilale, yüzü günese benzetilmis. Âsik için sevgiliyi görmek bayramdir ve o her gecesinin bayram olmasini ister. Onun için sevgiliden ayri geçen zaman oruçlu geçirilmis demektir.

Bu kusca can odina semender gibi girür
Zira ki hos durur basi anun hümayile 166/2

Semender: Ateste yanmadigina inanilan bir çesit efsanevi hayvandir. Denizatina benzeyen kuyruklu bir hayvan olarak tasvir edilirmis. Bir rivayete göre semender yalnizca ateste yasar ve atesten çikinca ölürmüs. Sair gönlünü deyim aktarmasi yoluyla kusa benzetiyor. Yine can atesine giren semendere benzeterek ikinci bir benzetmeye basvuruyor. Âsik ask atesine aliskindir ve semender gibi atese girmesi yadirganmamalidir. Hüma da efsanevî bir kustur. Ve her ikisi de efsanevî varliklar olmasi bakimindan birbirleriyle ilgilidirler. Beyitte hümanin anka yerine kullanildigi anlasiliyor. Aslinda hüma ve anka kusu birbirlerinden farklidirlar. Atesle ilgili olan anka kusudur ki kendini küldeki közlerinden yeniden yaratirmis.

Miskin idüp saçi dili birahdi bendine
Ip oynun ögredür ana bad-i hevayile 166/9

Beyitte genellikle çocuklarin oynadigi ip oyununa göndermede bulunulmustur. Sevgili saçina misk sürüp asigin gönlünü kendine baglamistir. Sabah rüzgârinda ip gibi salinmakta, asigin gönlüyle oynamaktadir. Ip oyununun genellikle çocuklar tarafindan oynandigi düsünüldügünde asigin içinde bulundugu hal daha iyi anlasilmaktadir.

Yüzüm nola ger aduna sikke urur zere
Odun içinde çünki yatur kimyayile 166/6

Sikke, madeni paralarin üzerine vurulan damgaya denir. Eskiden para, akçe anlaminda da kullanilirdi. Sikkeler genelde sultanlarin adina bastirilirdi. Beyitte sevgili deyim aktarmasi yoluyla sultana benzetilmis. Sikke basilirken maden isitilir. Beyitte bu olaya göndermede bulunulmus. Sair atesler içinde yattigini anlatmaktadir.

Bizi nise tas ile taslaya bu yarenler
Hicaza varmadug ise safaya irdük ahi 169/2

Sair, dostlarinin kendisini elestirmesini seytan taslama olayina gönderme yaparak anlatmaktadir. Mekke'ye varamamakla birlikte en azindan Safa'ya ulastigini söyleyerek dostlarindan kendisini elestirmemelerini istiyor. Ancak safa kelimesi bize zevk ü safayi da hatirlatiyor ki bu durumda sairin niçin taslandigi ortaya çikmis oluyor. Bu durumda sairin bildigi bir sebebi gizledigi de ortay çikiyor.

Gönülimi ben komis idüm gönli yolina
Çare ne durur sîseyi çün senge getürdi   33/2

Sair kendini sevgilinin yoluna koymustur. Ancak sevgili ona hak ettigi kiymeti vermez bir nevi degerini yere çalar. Siseyi tasa vurup kirma olayina gönderme var.

Cihani ten dilerem ben ki oduna yanam
Bu varlig ile yanarsam kem yanaram 39/2

Sair, sevgili için bütün cihani kendisine ten edip yanmak istedigini belirterek sevgisinin siddetini anlatmaktadir. Beyitte Hz Ebubekir'in: "Allahim bedenimi öyle büyüt ki baska insanlara cehennemde yer kalmasin." sözlerine göndermede bulunulmus.

Yürek tamarindan gözi nesteri kan alur
Bir seyl oliban ol tamar ahasini bilmez 40/2

Sair, sevgilinin gözünü nestere, kendisini de hastaya benzetmis. Göz keskindir ve bir kez bakmasi yeter. Damardan kan alma hadisesine göndermede bulunmus. Sevgilinin bir kez bakmasiyla yürek damarindan bosalan kan o kadar çoktur ki nasil akacagini bilmez. Eski tipta bazi hastaliklarin tedavisinde damardan kan alma yöntemi çokça kullanilirmis. Beyitte duygular bir ameliyat imgesi içerisinde verilmekte.

Saha sekerün narhini erzan ide la'lün
Ger bir dem ura mürde tenin can ide la'lün 42/1

Beyitte hem Hz. Isa’nin ölüyü diriltme hadisesine hem de sosyo-ekonomik bir olaya göndermede bulunulmus. Sevgilinin dudaklari sekerdir ve sekerin degerini belirleyecek olan da yine odur. Bir malin resmi degerine narh denirdi. Beyit böyle bir ekonomik olguyu tasimasi bakimindan önemlidir. Dudak, sekerin degerini en iyi bilendir; çünkü sekerin tüccari kendisidir.

Bilüñde çü varligi fena eyleye gönül
Dahi nemi ogurlaya ayyar bu gice 43/3

Sevgilinin ince beli asigin tüm varligini yok etmistir. Belin fena ile birlikte anilmasi, görülmeyecek kadar ince oldugunun düsünülmesiyle ilgilidir. Burada ince bir belin, hemen altinda ve üstünde yer alan ve seksüel degerleri olan organlari belirginlestirecegi için âsikta bir cezbe hali yaratacagi düsünüldügünde, neden yoklukla birlikte anildigi daha iyi anlasilmaktadir.

Gözüñle görürem sanema bende fenayi
Zira ki görürler süci üzümde degül mi 61/5

Beyitte üzümden sarap elde etme olayina göndermede bulunulmus. Âsik yoklugu sevgilinin gözüyle görmüstür. Buna sasmamak gerekir. Sarap da üzümde gizlidir; ancak onu kimse o haliyle göremez.

Tasavvuf ehli bulali safalarini yüzüñde
Kimi seccadesin satar girü kor kimi ibrîki 66/3

Beyitte bazi tasavvuf taraftarlarinin ibadetten vazgeçmeleri hadisesine göndermede bulunulmus. Bazi sapkin tasavvufi tarikatlarin takipçileri erdiklerine hükmederek ibadetin kendilerinden sakit oldugunu iddia ederlermis. Ibrik ve seccade Islam toplumlarindaki namazin birer parçasidir.

Ciger kaninu gözlerün yürek odiyla su kildi
Acayib kar-hanedür niderler kar ‘ ü enbîki 66/4

Imbik, sivilari damitmaya yarayan bir araçtir. Damitilan bu sivilar satilirmis. Imbikle bazi sivilarin damitilmasi olayina göndermede bulunulmustur. Sevgilinin gözleri imbige benzetilmistir. Ciger kanini yürek atesiyle su kilmistir. Burada cigerlerin hastaliklarda su toplamasi hadisesi de hatirlatilmaktadir. Artik damitmak için imbige gerek yoktur. Beyitte ekonomiyle ilgili olgular verilmis. Birinci misrada saraptan raki yapilmasi olayina göndermede de bulunulmustur.

Ben ataram bu canumi kasi yayina
Aticinun meyli hem kemana gerekdür 71/5

Okçular atislarini yaparken yayin üzerine dogru hafifçe egilirler. Böylece hem yayi daha iyi kavrarlar hem de göz-ok hedef arasindaki açiyi kapatirlar. Beyitte bu imge verilmis. Âsik da atici gibidir. Meyil kelimesi hem gerçek anlamda hem de istek anlaminda kullanilmis. Atici nasil yayini isterse, âsik da masukunu ister.

Kirpüginün nesteri kan ala cigerden
Sol ki kan alina yaglig ile hadinden 1228/6

Sevgilinin kirpigi nestere benzetilmis. Kirpik, asigin cigerinden kan almistir. Aslinda asiga bir kere bakmis ve onu perisan etmistir. Sair bunu bez ile yanaktan kan almaya benzetiyor. Sevgilinin yanagi güzeldir ve hassastir. O yüzden onun yanagindaki kan yavasça silinecektir. Asik böyle dramatik bir olayi bile zarif bir benzetmeyle açiklamaktadir.

Gözlerüm gemisi lenger saldi kan deñizine
Gark-i hun olsun eger azmini ba-sahil kila 78/2

Sair, içinde bulundugu durumu gemilerin denize çapa atma olayina göndermede bulunarak anlatmaktadir. Ancak asigin çapasi kan denizine atilmistir. Âsik, kanlara batsa da ask denizinden sahile çikmayacagini trajik bir biçimde dile getirir.

Gönlimi kapti gözün alimazam elden
Söyle ki yaz kekligin zebun ide sahin 91/2

Beyitte kekligin sahinle avlanmasi olayina göndermede bulunulmus. Göz deyim aktarmasi yoluyla alici bir kusa; sairin gönlü de ayni yolla keklige benzetilmis. Sair gönlünü kaptirmistir ve artik elinden hiçbir sey gelmez. Beyitte gönlünü kapmak zebun etmek, elden alamamak gibi deyimler dikkati çekicidir.

Misr-i melahatde sinünçün ‘aziz
Yusuf-i ken ‘an nola ger satina 172/7

Beyitte Hz Yusuf kissasina göndermede bulunulmus. Sevgilinin güzelligi için Yusuf bile satilabilir.

Sa’idlerün cana yed-i beyzayi gösderür
Kilisaram hama’il ani ger düse kolay 174/5

Musa peygambere verilen mucizeye göndermede bulunulmus. Hz Musa elini koynuna sokar ve Allah’in izniyle eli paril paril parlardi. Bu olay Ilahi gücün ortaya çikmasinin bir sembolü olarak edebiyatimizda sikça kullanilmistir.

Saha lebünden sinün ahdi yine kan dile
Iy nice taslar rakîb atdi yine kandile 193/1

Sevgilinin dudaklarindan yine sairin gönlüne kan akmistir. Belli ki sevgili ya ona aci sözler söylemis ya dudaklarindan mahrum etmistir ya da rakibe kaptirmistir. Sair bunu kandile tas atilmasi olayina göndermede bulunarak anlatiyor.

Sol günes yüzindeki ben mi durur
Yohsa saldi ihtiraka yilduzin 242/4

Beyitte, gezegenlerin günese yaklasmasi olayina göndermede bulunulmus. Sair sevgilinin günes gibi parlayan yüzündeki beni günese yaklasan bir yildiza benzeterek etkileyici bir imge ortaya koymustur. Ayrica beyit yüze vurulan sahte benlerin yapilisini da çagristiriyor. Ben eski kültürde makbul kabul edilir ve beni olmayan genç kizlarin yüzüne yakmak suretiyle ben yapilirmis.

Canani cana terk kilan müskîle düser
Canana canumi koyup asana düsmisem 244/8

Beyitte, sevgiliyi terk etmeyerek kolay yolu seçen bir âsik karsimiza çikiyor. Saire göre canani terk eden zor duruma düsecektir ki gayet dogaldir; çünkü terk eden âsik bir süre sonra hasret çekmeye baslayacaktir. Sairin bir ögüt edimi içinde oldugu görülüyor. Ögüdüne zemin olan yargiyi da kendisini örnek vererek pekistirmektedir. Sosyal yasamdaki örneklere örtük bir göndermede bulunuldugu söylenebilir.

Sanema çü gisularun tagidup boya birahdun
Sanasin ki leblerünün sekerin suya birahdin 322/1

Beyitte sekerin suda erimesi olayina göndermede bulunulmustur. Sevgili saçlarini dagitarak su gibi boynundan asagi birakmistir. Aslinda burada eriyen bu manzaradan çok etkilenen sairdir.

Lebün mu’cizesi dirildür ölüyi
Sagaldur gözün sayruyu zî-keramet 323/2

Beyitte Hz. Isa’nin ölüyü diriltmesi olayina göndermede bulunulmustur. Mu’cize peygamberlere, keramet evliyalara aittir. Dudaklarin mu‘cizeyle, gözün kerametle birlikte anilmasi ilginçtir.

Lebün esrügiyem nola seker benden dökilürse
Ki sünbül yiyicek müsgi göbeginden döker ahu 726/2

Sair, sevgilinin dudaklarinin sarhosudur ve kendi dudaklarindan seker gibi sözler dökülmesine sasmamalidir. Çünkü o sevgilinin dudaklariyla sarhos olmustur ve sevgilini dudaklari da sekere benzetilir. Sair bunu ceylanlarin göbeginden de misk elde edilmesine gönderme yaparak anlamaktadir. Rivayete göre ceylanlar sümbülle beslendiklerinde göbeklerinde mis olustururlarmis. Sair kendi durumuna tabiati kanit olarak gösteriyor.

Yüregüm sebu-yi hundur yüregini tas sanasin
Hele bu fidadur ana ger ura tasi sebuya 865/3

Asigin yüregi kan dolu bir testidir. Sevgilininki ise tas; çünkü o duygusuzdur, umursamaz. Âsik yine de ona yüregini feda eder ve tas gibi yüregini vurup yürek testisini kirmasini ister. Beyit, sarap testisinin kirilmasi olayini hatirlatmaktadir. Asigin yüreginin kan dolu oldugu düsünüldügünde aslinda asigin yürek testimi kir da içinin nasil kanli oldugunu gör demek istedigini anlariz. Durumunu sevgiliye göstermeye çalisan bir âsik karsimiza çikmakta.

Gamzen nise bu ʻasika bir tîri esirger
Zülfiñ neyiçün delüye zincîri esirger 1208/1

Sevgilinin saçlarina asilan zincirlenmis bir âsik imgesi çikmakta karsimiza. Sair sevgilinin ilgisizliginden sikâyet etmekte ve onun yakici gamzelerinden bir ok, saçinin kivrimlarindan bir halka istemektedir. Aslinda sair, delilerin zincire vurulmasi olayina göndermede bulunarak kendisinin sevgilinin delisi oldugunu anlatmaktadir.

Göñül ivinde gözi imaret komadi hîç
Maʻmur kaçan ola sol iv ki tatar düser 1218/5

Sevgilinin gözü yagmacidir ve gönül evini yagmalamistir. Gönül ne zaman bir parça onarilsa yine yagmalar. Bu yönüyle Tatar'a benzer. Tatarlara bu özelliklerinden dolayi göndermede bulunulmus. Karsimiza sevgili tarafindan talan edilmis bir âsik yüregi çikmakta. Anadolu'nun yagmalanmasi da hatira gelmektedir.

Özini hufteye urup gözi gönül avlar
Nite ki imrenicek baz bir sikara yatur 1248/2

Sevgilinin gözü pusuya yatmis bir avcidir. Her dem gönül avlar. Göz deyim aktarmasi yoluyla avciya benzetilmis. Sevgili âsik arasindaki bu durum doganin avina hazirlanmasi olayina göndermede bulunularak anlatilmis.

Açila heft uçmagun kapusi bana ger
Dügmesini yahanun elüm seser ise 85/6

Sevgilinin vücudu içinde barindirdigi ve arzulari harekete geçirmekte çok etkili olan unsurlardan dolayi cennete benzetilir. Bu durumda o vücudu sarmalayan elbisenin dügmesine kazara da olsa el vurmak cennetin kapisinin açilmasi demektir. Dügmeye elin degmesinin cennetin kapisinin hemen açilacagina yorulmasi bu tip durumlarda gayri iradi hareketlerin emrine girilmesine bir göndermedir.

Çün tolu mey ayagini koli agdan çekerem
Kucaram ince bilini kili yagdan çekerem 146/1

Kili yagdan çekmek bir kolaylik ifadesi olarak karsimiza çikmaktadir. Bu dile dair bir göndermedir ve asigin psikolojisini gayet güzel yansitir. Bir sey bu kadar kolay yapilabiliyorsa orada fail adina bir maharetten söz edilmelidir. Ayrica kili yagdan çekmek, beli kucaklamak ifadesiyle birlestiginde cinsel bir hadiseden söz edildigi de anlasilmaktadir.

Tapuna müsteri olur ise nola zühre
Atun ayagina na'l olmis us ay ahi begüm 409/5

Astrolojiye ait ve birbirinin düsmani olarak bilinen iki unsur sevgilinin huzurunda birlesir. Müsteri (mars), alçakgönüllü ve iyi huylu bir gezegendir. Zühre (venüs), zarifligi, zevk sahibi olmayi ve sanatkâr tabiati temsil eder. (Pala,1990:413) Eger zühre sevgilinin huzurunda müsteriyse bunda sasilacak bir sey yoktur. Çünkü gögün diger bir temsilcisi olan ay onun atinin ayagina nal olmustur. Burada hem astroloji ilmine hem yönetim erkinin güç ve kudretine (Eskiden kudretli kisiler atlarinin nalini degerli metallerden yaptirirlarmis) hem de ayin hilal sekline bir gönderme vardir. Ayrica ayin hilal seklini almasi güzel bir sebebe baglanmis.

Ol baña zülfi girihlerini ger eyledi dam
Gözyasi incüsini ben aña dane virürem 767/5

Beyitte çok güzel bir tuzak imgesi yaratilmistir. Sevgili tuzagi kuran güçlü, maharetli kisidir. Tuzak için kullanilan unsur seklindeki kivrimlardan dolayi saçtir. Sevgilini tuzagi karsisinda gözyaslari döken asigin bu gözyaslarinin tuzaga konan tanelere benzetilmesi oldukça çarpicidir. Burada tuzakla avlanma yöntemine gönderme yapilmis. Av hayatina dair bir göndermenin ask baglaminda bireysel içerik kazandigi görülmektedir.

Iy saçi zencîr mecnundur gönül
Fitne-engîz olma meftundur gönül 1262/1

Saç hem uzunlugundan hem renginden hem de asigin gönlünü baglamasindan dolayi zincire benzetilir. Bu durumda âsik mecnun/deli olmalidir. Delilerin eski zamanlarda zincire vurulduklari bilinmektedir. Beyitte bu olaya sosyal bir gönderme vardir. Zincirlenmis bir âsik portresi çizilmis.

2.5.1.3. Güzel sebebe dayali imgeler

Okuyucunun kafasinda çesitli çagrisim salkimlari yaratmanin bir yolu da herhangi bir siirsel edimi güzel sebebe baglamaktir. Özellikle eski edebiyatta çok sevilen ve hüsnü ta'lil olarak adlandirilan bu sanat bilinen bazi dogal veya sosyal hadiseleri umulmadik sebeplere baglamaya dayanir. Öncelikle kisa bir saskinlik yaratan bu anlatim vasitasi eger iyi kurgulanmissa saskinligi hayranliga tebdil eder. Iyi kurgulanmis bir güzel sebep hayal gücünün maksimum derecede çalistiginin bir göstergesidir.

Yañaguña ayah dutalu lale
Lebüñçün toludur dilden piyale 176/1

Lale ile piyale (kadeh) arasindaki ilgi benzerliktir. Kadehin dolu olmasi lalenin sevgilinin yanagina kadeh tutmasina (ona benzemesine) baglanmis.

Serh idimeye lebüñi dilüm ola lal
Gözlerümüñ yasi anun içün ola al 84/1

Sevgilinin dudagini serh edemeyen, yani öpüp aralayamayan asigin dili lal, gözyaslari al olmustur. Gözyaslarinin al olmasi sevgilinin dudaklarinin öpülememesine baglanmis.

Yüzüñle gülsen içinde yanar gülün cigeri
Anuñçün ana saba sebnemüñ suyin res ider 187/5

Beyitte, sabah vaktinde gülün üzerine çiy yagmasi, gülün sevgilinin yüzünü görmekten dolayi kiskançlik atesine düserek cigerinin yanmasina baglanarak çarpici bir imge kurulmustur.

Zülfin iren yere kohisini bulam deyü
Sünbül yüziñ sürer özini haksar ider 190/10

Sünbül daginiktir ve basi yere dönüktür. Beyitte bunun sebebi olarak sümbülün sevgilinin yere degen saçlarinin kokusunu almak istemesi gösterilmis.

Hecrine döyimezem vaslina irimezem
Sol sanemin ki yüzi bedri hilal eyledi 28/4

Sair, sevgilinin ayriligina dayanamamakta, ne yazik ki ona kavusma imkâni da bulamamaktadir. Sevgilinin yüzü o kadar parlaktir ki dolunay bile onun karsisinda erimis ve hilal seklini almistir. Artik asiga neler yapacagini düsünmek bile gereksizdir.

Kurdi kasi yayini vü gezledi gözi oh
Meger ki bu türkîleri ol cenge getürdi 33/3

Beyitte Türk boylarinin birbirine düsüp savasmasinin sebebi olarak sevgilini kas yayini kurup kirpik oklarini atmasi gösterilmis. Sair beyitte duygularini sevgiliyi savas baslatici olarak göstermekle ifade etmektedir.

Bu hasretden çemende laleyi gör
Ki agzinda eli kana erisdi 268/7

Lalenin içi kirmizidir. Bu onun dogasinin neticesidir. Beyitte bunun sebebi olarak sevgiliye olan hasreti gösterilmis.

Sekerün tuzini aldun tuza virdi tat tutagun
Günesin yüzini aldun birezin aya birahdun 322/4

Sevgilinin dudagi sekerdir. Âsik onu öper. Dudagindaki ter (ter tuzlu olur) seker dudaklarinin tuzudur. Ancak o tuzlu tere bile sevgilinin dudagi tat verir. Ikinci misrada ayin isigini günesten almasina gönderme yaparak sevgilinin günese benzedigi vurgulanir. Birazini aya biraktigina göre sevgili cömerttir.

Ay yüzinden günes utandugiçün
Bulidi özine sitare kila 763/3

Beyitte günesin buluda girmesi sevgilinin yüzünden utanmasina baglanmis ve sair sevgilinin güzelligini güzel sebebe baglayarak vermis.

Müsg ile kanum kuridan yine sol ahumdur
Göklerün kandilini yahan yine ahumdur 1124/1

Asigin ahi derindir, gönülden gelir ve kivilcimlidir. Gögün en yücesine kadar ulasir. Yildizlar ahin içindeki kivilcimlarla tutusur. Yildizlarin isik saçmasi böylesi bir sebebe baglanmis. Müsk, ceylanlarin göbeginde olusan kan pihtisindan elde edilir. Aslinda kurumus kandan ibarettir.

Ayagina bas koymak içün serv çemende
Geçti nice müddet ki karar eyledi ber-pay 1132/2

Servinin çemende durusu, sevgilinin ayagina bas koymak istemesine baglanmis.

Acaib gamzesi vardur ki urali cigerde oh
Kadüm oh gibi dogruken kasi gibi keman oldi 1206/6

Sair, belinin bükülmesini sevgilinin bakis okuyla kendisini vurmasina bagliyor. Bu güzel sebebe dayali imge sairini sevdasinin ilerleyen yasina ragmen devam ettigini göstermektedir. Acaip ifadesinde toplanan garipseme sevgilinin gamzesinin, asiga göre, sira disi özelligidir.

Baga kiyamet kopar bu serv kadinden
Lerze düser tubiya dahi hasedinden 1228/1

Sevgilinin boyu uzun ve biçimlidir. Serviye benzer. O bahçeye girdiginde kiyamet kopar, her sey onu kiskanir. Tuba, cennette oldugu düsünülen bir agaçtir. Onun titremesi sevgilinin bahçeye girmesine baglanmis. Ayrica kiyamet kelimesinde kelime oyunu yapilmis. Kelimeyi kiyam et- dik dur- manasinda da düsünebiliriz. Beyitte kiyamet imgesi verilmis.

Bedri dahi köniledi ola mi ay yüzün
Nal olmaga atuna hilal itdün eyle mi 509/7

Ayin sevgilinin atina nal olmak için hilal hale geldigini görüyoruz.

Ebr aglamaga basladi ola mi ki göge
Hicran gicelerinde hurus irdi nigara 1319/3,

Asigin ayrilik hasreti siddetlidir. Gökteki bulutlari bile hislendirip aglatir. Asik durumunu güzel bir sebebe baglayip abartarak anlatmaktadir.

Konuyla Ilgili Örnekler Için Bakiniz: 992/1, 542/5, 315/4, 187/6

2.5.2. Duygu Degeri

Her dilde bazi sözcükler, o dili konusan insanlarin zihinlerinde birtakim imgeler ve tasarimlar yaratmakla birlikte bazi duygulari da tasir. Edebi metinlerde ve özellikle siirde bir kelimenin tasidigi duygusal anlam, imgeye ve tasarima dayali anlamin önüne geçebilir. Zihnin kavramsal isleyisine dayali olan imgesel ve kavramsal anlama karsin kelimenin dogrudan algilanmaya daha uygun olan duygusal anlami bir okuyucunun öncelikle karsilasmak istedigi bir siirsel olgudur. Duygusal

anlam çogunlukla kelime ve kelime gruplari tarafindan dogrudan aktarilir. Zaman zaman duygularin imgelerin ve tasarimlarin arkasina saklandigi da olur. Bazen imge katmanlarinin ve çok boyutlu tasarimlarin arkasinda kalan duyguyu hissetmek imkânsizlasabilir. Her ne kadar tasarimlar/imgelerle duygular genelde birlikte düsünülmüsse de kelimelerin ve metinlerin duygusal degerlerini bunlardan ayri ele almakta yarar vardir. Çünkü bir metindeki duygusal süreç imgesel süreçten önce baslamalidir. En azindan kelimelere dayanan duygusal yapi kendisini hemen hissettirirse siirin çekim atmosferi genisleyecektir. Seçilen kelimeler siirin duygusal hedefi hakkinda okura ve arastirmaciya ipucu verecektir. Bir metinde karsilastigimiz açlik, ölüm, kargasa kelimeleriyle; hüzün, dudak, yanak kelimelerinin duygusal etkileri farkli olacaktir. Çogu zaman metin olustugu kelimelerin duygusal degerleri çerçevesinde o dili konusan bireylerin zihnine etkide bulunacaktir. Siirin semantik katmanlari, duygu yogunlugunun belirlenmesinde önemli kanitlar sunacaktir.

Yukarda da belirtildigi gibi herhangi bir duygu etrafinda kozalanabilen kelime kümeleri o duygunun siirdeki agirligini ortaya koymada önemli islevler yüklenecektir.

‘Ancak bir gazeldeki duygusal boyutu sadece kelime istifine indirgemek de naif bir yaklasim olur. Öncelikli olan tabi ki mevcut kelimelerin tasidigi duygusal degerdir. Ancak sadece kelimelerin heyecanlarina bagli açiklamalarin disiplinden uzak çagrisimlara dayali spekülasyonlar içermekten öte anamlar ihtiva etmeyecegi unutulmamalidir.’(Walter, 2000:138-139)

Divan siirine ve özellikle gazele hâkim olan üst duygular vardir. Ve siir çogunlukla bu duygusal çizgide seyreder. Çizgi disi duygu kivilcimlari ise sairin iç dünyasinda bastirilmis tortularin simsekleri sonucunda ortaya çikar. Bu üst duygular arasinda sairin aciz, mazlum yardima muhtaç bir kisilik sergilemesi; buna karsin sevgilinin güçlü, etkileyici, zalim, otoriter bir algilama içerisinde sunulmasi, dünyanin ve zevklerinin çogunlukla benimseme ve reddetme tutarsizligi içerisinde sairde tezatliklar yaratmasi, ömrün geçici, ahiret hayatinin baki olmasi ve asigin çaresiz kaldigi anlarda bunu istemesi, evrenin büyük bir birlik içinde algilanmasi ve asigin zaman zaman bu vahdetten mistik heyecanlar duymasi vb sayilabilir. Ayrica gazellerde yogun duygularin çesitli formlar içerisinde verilmesi siirin içinden çiktigi toplumda güçlü bir duygusal hayatin varligini göstermektedir. Ayni zamanda duygunun reel hayattaki yogun macerasina karsin dini alanda kisitlayici hükümlerle yasanabilir kilinmasi ve bunun yarattigi çekisme ve gerilim divan siirinin önemli duygusal ayaklarindan birini olusturmustur.

Duygunun çesitli im ve imgelerle örülü tasarimlar halinde verilebileceginden yukarida bahsetmistik. Ancak bir metnin duygusunu fark etmek çogu kez o metindeki imge ve tasarimlari görmekten daha kolay olmaktadir.

Örnegin,

Anca ciger kanini ben lebleriyle içmisem
Ki sunicah agizuma el kana irdi sükr ana 225/2

Beytinde geçen ciger, kan, içmek, agiz kelimelerinin tasidigi duygular imgeler ve tasarimlar anlasilmasa dahi okuyucuda çesitli ürpertiler meydana getirecektir. Beyitteki dini algilamadan kaynaklanan üst bir varligin nimetine duyulan minnet duygusu da 'sükr ana' ifadesinde göze çarpmaktadir. Aslinda ilk bakista oldukça trajik gözüken bir olayin sair tarafindan riza gösterilmekten öte özellikle istenen ve sükr kilinan bir noktada cereyan etmesi beytin anlamsal çeperini belirlemektedir.

Bin 'asiki gözleri sehîd eylemeyince
Da'vîsi budur dünyada ki gazi degüldür 34/5

Beytindeki sehid, dava, gazi kelimelerinin biraktigi etkiyle,

Ben gözümi severem hüsnüñi sevdügiyçün
Ben canumi severem yoluñda öldügiyçün 460/1

Beytindeki göz, güzellik, sevmek, can kelimelerinin biraktigi etki birbirinden farklidir. Birinci beyitteki kelimeler insanda ürperti, mistik bir adanmislik duygusu/kahramanlik etkisi yaptigi halde ikinci grup kelimeler ise sevgi, hosluk etkileri olusturmaktadir.

2.5.2.1.Aktarmalar düzeyinde duygu degeri

Sair, eger karsisindakini sevdigini anlatmanin pesindeyse tercihi, seni seviyorum ifadesi olmaz. Zaten böyle bir tercihte bulunan sairin niteliginden kuskuya düsülür. O muhtemelen;

Günesden düsen ay olur bedr
Hilal olmusam us ben senden irah 105/2
(Ay günesten ayrilinca dolunay oldu. Ben de senden ayrildigim için hilal oldum.)

Tarzi bir ifadeyi yegleyecektir. Önemli olan duygulardan çok duygulari rafine bir biçimde anlatabilmektir. Dilin imbiginden geçmeden, muhayyilenin süzgecini görmeden ve aklin sirahanesinde demlenmeden ifade edilen bir duygu saire ve siire külfettir. O varlik âlemine ait bütün unsurlari sair zerafetiyle kullanacak ve içlerinden bazilarini digerleri adina ödünç alacak, birinin estetik libasini geçici olarak digerine giydirecektir ki duygular ruhlari titreten nagmeler halinde dökülsün kaleme.

Hakîkat bu durur halüm binüm ki
Dahi olmaz isügüñde mecazum 48/2

Asagidaki beyit sairin son arzusunu dile getirmektedir. Sairin akli, cani ve gönlü sevgilinin saçlarinin arasinda yiter. Çünkü saçlar karisiktir. Onun tek istegi vardir herhangi bir karisiklik çikarmadan sevgilinin saçlarini taramak. Varsin ondan sonra ölsün önemli degildir.

Canum u aklum u gönül zülfüñ içinde yitdiler
Tesvîs eger olmaz ise tarayim andan öleyim 226/ 5

Sevgili uzak da olsa asigin adini anmasi onun için yeterlidir. Çünkü sevgili neredeyse asigin yönü o taraftadir. Onun sonsuz bir bagliligi vardir.

Nigara niçe irag isen bini ana dur
Ki sen nerede olursan yönümüz ol yanadur 232/1

Sevgilinin derdi, hem derttir hem deva; o yüzden âsik derdine sevgiliden ayrica bir deva istemez. Çünkü onun atesinde yanmak uygundur.

Deva derdüme kilma ki derdün devadur
Oduna bu yüregüm yanar ise revadur 418/1

Ask, bazen asigin benzinin gümüsünü sarartir onu kederlere gark eder. Gönlünde su yoktur ama nasil oluyorsa kanli gözyaslari döker. Aglayan, kanli gözyaslari döken bir âsik trajik bir atmosfer yaratir zihinlerde.

Kani gönülde su vü gözümün yasini kan
Benzüm gümisin altun ider kimya-yi ‘isk 1/ 3

Yildizlari sevgilinin güzelliginden dolayi utandirip yüzlerine perde çektirilir bazen.

Yüzini ger göreyidi sitare
Çekeydi yüzine karsi sitare 29/1

Bazen de sevgilinin dudaklarinda bir çare ister âsik. Çünkü sevgilinin agiz suyu en tatli saraptir ve asigin istedigi ondan içmektir.

Lebinden bir em istedüm murassa eyledi camin
Mey imis derdüme derman ne sirin istimalettür 62/2

Sevgili oku asigin gönlüne saplar ki okun gönülden çikarilmamasi en büyük sevaptir.

Hatayi durur gözün nigarina ‘aceb çînden
Sevab oldur gönüle ki ohi çikmaya içinden 72/1

Esir, inlemek, dag kelimeleri asigin içinde bulundugu durumu mecazsiz iletir.

Yalunuz ben degülem ‘isk esiri
Ki taglarda iñilerler hamayim 76/3

‘Isk ile hoslih ki isbu demde görürem
Agiziñuñ nefesi gözüñ nazaridur 97/5

Sevgilinin saçlari asigin gönlü gibi daginiktir. Sevgilini saçini hava/ rüzgâr asiginkini ise hevesi dagitmistir. Perisan bir âsik portresi çikar karsimiza.

Gisularin asüfte görürem gönülüm tek
Benzer ki perisan iden anlari hevadur 100/2

Dogramak fiili asigin içinde bulundugu durumu nasil da ifade eder. Göz keskindir/biçaktir/oktur. Asigin gönlünü dograr; lakin asigin gönlünden bir damla kan akmaz. Âsik sasirmis gibi yapar.

Gözi tograr göñüli kani çihmaz
Aceb asik göñüli kani yoh mi 313/2

Mancinik, top, atmak kelimeleri bir savas atmosferi yaratir ve ürpertiye sebep olur. Âsik sevgilinin her saldirisini kabul eder.

Mancinik oldi hevan u top canum
Kancaru ki diler isen ani at 607/2

Asik o kadar çok aglar ki bulutun yagmurlarina benzer gözyaslari. Çünkü sevgili kaslarini çatip düsman gibi bakmistir.

Bulidun yagmuri çoh mi ya gözüm yaslari mi
Düsmen egri mi baña ya yarumuñ kaslari mi 1108/1

Gece, yüz bölük, haramî, bagli kelimeleri tehlike duygulari dogurur. Sevgilinin saçlari bölük bölük harami olmustur; fakat hepsi baglidir ve bu asigi bir parça rahatlatir.

Dün gice gördüm biliñde yüz bölük
Var haramîler velîkin bagludur 1242/3

2.5.2.2.Rediflerde duygu degeri

Redifin sözlük anlami, sonradan gelendir. Misralarda uyaktan sonra gelen ses benzerlikleridir. Divan siirinde redifler özellikle kaside ve gazellere kendi adlarini verirler. Yani kaside ve gazeller çogunlukla redifleriyle anilir/adlandirililar. Redif genelde her dizede tekrar edilir. Redifleri sadece bir ahenk unsuru olarak görmemek gerekir. Aslinda bir siirde kullanilan redif veya bir sairin divaninda yer alan siirlerde kullandigi redifler ve bazi redifleri siklikla kullanmasi o sairin anlam dünyasi için belirleyici unsurlar arasinda ele alinabilir. Kadi Burhaneddin'in özellikle gerek ve degil kelimelerinin redif olarak kullandigi gazeller çogunluktadir. Bu kelimelerin bir ikaz, yargi bildirme ve onaylatma anlami tasimalari sairin yasami ve meslegine dair göndermeler olusturmaktadir. Her redifin bir duyguya karsilik geldigi ve o duygunun gazelin tamaminda hissedildigi görülür.

Redif siirde ses ve anlamin odak noktasidir. Böyle bir odak noktasi sanat eserinin kendi içerisinde bütünlügünü saglar. Özellikle soyut isimlerden olusan redifler sirin çagrisim alaninin genislemesinin sagladigi gibi muhayyilenin sinirlarini da zorlar. (Macit,1990: 48)

Kadi Burhaneddin divani incelendiginde degisik kelime/türlerinin redif olarak kullanildigi görülür. Divanin zengin redif yapisi sairin yetenekleri hususunda da bize bilgi sunmaktadir. Bazi kelimelerin redif olarak özellikle seçildigi ve tekrar edildigi görülür. Divandaki rediflerin büyük bir kismi fiil çekimidir. Bu sairin askerlik yasamindan kaynaklanan hareketli bir hayat sürmesi baglaminda ele alinabilir. Kullanilan bazi rediflerin arkaik kelimelerden seçildigi görülmektedir. Divanda 484 gazelde kelime düzeyinde redif kullanilmistir. Asagida üç gazel rediflerinin tasidigi merkez duygular ekseninde açiklanacaktir.

Canini cana virmege yürek içinde can gerek
Yüregi kani su olup gözleri suyi kan gerek

Kavs kasiñda gözleri bedr ile hos kiran ider
Illa budur ki göñülüm anda sahip-kiran gerek

Gözi yüregi kanadur ben lebün kanadayim

Çünki seri'at ol durur ki kana yine kan gerek

Yaslu göz saru beniz kanlu yürek ü od ciger
Yitmedi mi yara ki dir ki seviye nisan gerek 652

Gazeldeki anlamin odak noktasini gerek kelimesi tasimaktadir. Gerek: Gerekmekten emir çekiminde fiil ve lazim anlaminda kavram ismi. Siir boyunca birtakim durumlarin gerçeklesmesi için bazi olgularin varliginin sart oldugu vurgulanmis ve bu gerek kelimesine yüklenen olmazsa olmaz vurgusuyla belirtilmis.

1.Beyit: Cani cana vermek için yürek içinde can gereklidir. Bu da yetmez yüregin kaninin su olmasi -ki burada yürekte su toplanmasi hadisesine de göndermede bulunuluyor- ve gözyaslarinin da kan haline gelmesi gerekmektedir. Yani âsik yeterince aci çekmelidir ki canini ask yoluna verebilsin. Bu halleri yasamayan birinin gerçekten de sevdigi için canini vermesi beklenemez.

2.Beyit: Sevgilinin yay gibi kasinda gözleri bedr ile birlesir. Saire düsen gönlünün basarili olmasidir. Çünkü sartlar basarili olmasi için uygundur.

3.Beyit: Sevgilinin bir bakisiyla asigin gönlü kanamistir, ödesmek için asigin sevgilinin dudagini kanatmasi gerekir. Çünkü seriat kuralina göre kana kan gerekmektedir. Sair arzusuna ulasma istegini bir dini hükme atifta bulunarak belirtmektedir. Kana kan gerek ifadesi sevgiliyi adeta suçlu konumuna düsürmekte ve suçunun bedeli olarak asiga kan vermesi gerektigi sonucu ortaya çikmaktadir. Ayrica iki karsi cins arasindaki bu baglamda bedel olabilecek kan olgusunun cinsel içerikli oldugu da hatirlanmalidir.

4.Beyit: Beyitte âsik askin fiziki etkilerini tamamen tasiyan bir resimle sunulmaktadir. Göz, yaslidir, yüz sararmis, yürek kanlidir, ciger atesler içinde. Sevgili asigin basina bütün bu halleri getirmistir; fakat bunlar da yeterli olmamistir ki sevgili hala âsiktan askina dair isaretler görmek istemektedir. Gerek redifi gazel boyunca bazi seyleri elde etmek için yapilmasi, bulunmasi, sahip olunmasi gereken niteliklerin varligina isaret etmektedir.

Saha sinün cemalüñi göreyin andan öleyim
Susamisam visaliñe ireyüm andan öleyim

Bunca zeman lebüñ içün saçun karañusindayam

Ab-i hayat kandadur sorayun andan öleyim

Dün gice düsde ben sini binüm ile görir idüm
Bu düsümüñ ta'birün yorayim andan öleyim

Bezm-i ezelde irelü canima iski hüsninün
Irimedüm varamadum ireyim andan öleyim

Canum u aklum ü gönül zülfün içinde yitdiler
Tesvis eger olmaz ise tarayim andan öleyim 226

Ölmek: Hayati sona ermek, hayata dair baglari kopmak, vefat etmektir.

Gazelde yer alan temel gösterge olan "öleyim" ifadesi istek kipinin birinci sahsini göstermektedir. Ifadeden ölüm hadisesinin bilinçli olarak istendigi anlasiliyor ilk bakista. Ancak temel göstergeye bagli hükümlere bakildiginda ölümün belli eylemler gerçeklestikten sonra istendigini yani bazi sartlara baglandigini görüyoruz. Ölümün böylesine arzulanmasi, ondan korkulmamasi ancak ona bedel olabilecek çok degerli seylere ulasilmasiyla mümkün olabilir. Buradaki bedelin sevgiliye dair bazi güzelliklerin oldugu görülmektedir.

1.beyitte asikin ölümün sarti olarak gösterdigi olgular, sevgilini yüzünü görmek ona kavusmaktir. Burada çok sevilen bir varliga kavusmanin kendi varligini devam ettirmekten daha önemli hale geldigi görülmektedir.

2.beyitte onca zamandir saçlarinin karasinda ömür tüketen asigin son istegi ab-i hayatin nerede oldugunu sormaktir. Ab-i hayat, ölümsüzlük suyudur ki içeni ölümsüzlestirdigine inanilir.(Onay, 1993:7) Sair burada bir kelime oyunu yapmak-tadir. Çünkü ab-i hayatin nerede oldugunu ögrendiginde ondan içecek ve ölümden kurtulacaktir. Ayrica sevgilinin agiz suyunun da ab-i hayat olarak adlandirildigini burada dikkate almaliyiz.

3.beyitte âsik bir rüya görmüstür: Rüyasinda nasil olmussa sevgiliyle bir araya gelmistir ve simdi tek dilegi bu rüyayi yorumlatmaktir. Ondan sonra, ölmekten kaçinmayacaktir. Burada merak ögesinin ölme istegine galebe çaldigini görmekteyiz.

4.beyitte sevgilinin askinin bezm-i ezelde yazildigi fakat asigin bir türlü bu yazgiya ulasamadigi anlatilmakta. Simdi asigin tek dilegi bu yazginin gerçeklesmesidir. Bezm-i elest: Allah ruhlar âlemini yarattigi zaman bütün ruhlara

söyle bir soru sorar: ben sizin Rabbiniz degil miyim? Ruhlar: “Beli.” derler. Iste o zamandan beri insanoglu verdigi bu söze sadik kalmalidir. Bu meclis tasavvuf ve Islam edebiyatina göre en eski meclistir ve âsiklar bu mecliste birbirlerini sevmislerdir.

Son beyitte, asigin aklinin, gönlünün, caninin sevgilinin saçlarinin içinde kaybolduguna tanik olmaktayiz. Bu sevgilinin saçlarinin karanlikligi ve karisikligindan kaynaklanmaktadir. Asigin son arzusu, bir karisiklik çikarmadan saçlari tarayip ondan sonra ölmektir.

2.5.2.3. Divanda yer alan rediflerin dagilimi:

2.5.2.3.1. Fiil çekimi halindeki redifler:

Divanda yer alan kelime düzeyindeki rediflerin 244 adedi çekimli fiillerden olusmaktadir.

Düzenlig ile yarenler gelin cam içelüm
Bu günü tañla dimedin mey-i müdam içelüm

Göziyle mest oliban zülfiyile asüfte
Ani buni dimeyelüm ü subh u sam içelüm

Yüregümizi ki kandur ana helal idelüm
Tutagi ‘iskina yaruñ mey-i haram içelüm

Çü ‘iski odiyla dilberün saña geldük
Cani esirgemeyelüm serab-i ham içelüm

Zaruret ile çü yarun göziyle esrügüz
Mey-i muganeyi gelüñ ki ber-devam içelüm 387

Agizuñ añar olu isem agizum sulanur
Lebüñle dislerüñ için dahi gözüm sulanur

Egerçi merdüme uymah hayal-i batildir

Gözüme sini gele diyü us yüzüm sulanur

Göñül ile göz arasinda oda suya düsüp
Çogum yanar oda egerçi ki azum sulanur

Gubar gözüme girür varurken isigüñe
Egerçi gözyasiyile begüm izim sulanur

Düzüm düzüm disüñ için döker gözüm yasini
Anuñ için dökülecek düzüm düzüm sulanur

Oda yanar gönülüm ger zamire ‘iski geçe
Çü si’r-i lebliyiçün diyüm sözüm sulanur

Hayali gözde balih gibidir su içinde
Bu burca ki çünki kadem basa yilduzum sulanur
1312

Konuyla Ilgili Diger Gazeller Için Bakiniz:
4,7,11,21,25,6,28,33,39,40,41,47,50,60,64,68,80,81,85,90,4,104,107,115,118,121,19,131,132,136,143,146,152,154,160,163,165,168,175,81,182,187,188,190,192,202,206,208,214,215,216,219.

2.5.2.3.2. Diger kelime türlerinden olusan redifler:

119 redif isim, sifat, zamir baglaç ve edat türündeki kelimelerden seçilmistir.

Sinüñ gibi bir saha dahi irmeye kimse
Sinüñ gibi bir huba gönül virmiye kimse

Dil gisularin silsilesi baglisi olmus
Deli egil ise anu kurtarmaya kimse

Can ile göñül aldin ise söyle mi kildin
Añlari ki dünyada dahi yirmeye kimse 661

Gitmisem ben öz özümden aparun yara beni
Yüzi gitmez bu gözümden aparun yara beni

Lebleri sirinligini gerçi kisi tatmadi
Bellüdür ahir sözümden aparun yara beni

‘Iska tanuhlih gerekmez kimde insaf var ise
Gözyasum ile yüzümden aparun yara beni 1241

Konuyla Ilgili Diger Gazeller Için Bakiniz:
1,2,3,10,12,14,22,34,37,42,43,45,4,51,58,59,61,69,75,77,10,109,11,119,16,8,135,145
156,157,169,183,199,205,217,218,225,234,239,249,257,260,265,266,270,275,279,
287,286,290,292,313,331,334,337,339,350,362

2.5.2.3.3. Sik tekrar edilen redifler:

Divanda bazi rediflerin sik kullanildigi görülmektedir. Süphesiz ki bazi kelimelerde bu derece yogunlasma sairin hayatiyla ve duygu/düsünce dünyasi ve onu olusturan süreçlerle yakindan ilgilidir. Divanda redif olarak seçilen kelimelerden en çok kullanilanin gerek ve degil redifleri oldugu görülmektedir. Gerek redifi 32 kez degil redifi ise 23 kez kullanilmistir. Bu kelimelerin redif olarak bu siklikta kullanilmasi sairin kadilik göreviyle ilgili bagdastirilabilir. Bu iki kelimede de bir Va’z etme, hüküm verme veya soru yoluyla dogrulatma anlamlari belirginlesmektedir. Divanda sik kullanilan diger kelimeler arasinda begüm (13 kez), ben (7 kez), gönül (11 kez), biz (10 kez),sen (4 kez) , yok (9 kez), gece (9 kez), kelimeleri basi çekmektedir. Divanda Isk kelimesinin 5 gazelde redif oldugu görülmektedir. Dil kelimesi sadece iki gazelde redif olmustur.

Hub cihanda çoh veli nazük ü dil-rüba gerek
Cana vida kiluban ‘iskina merhaba gerek

Ben kim olam ki depredem bir kilinu gisusun
Basin eline aliban ol is içün saba gerek
... 14
Aña ki ‘iskun irise bir ada irse gerek

Kisi ki terk ide özin murada irse gerek

Bu ‘isk kisi basina tanisiban gelmez
Yahasina yapusup bi-irade irse gerek
... 495

Asika ne is ola ki sahane gerekdür
Asik bile ki kendüne saha ne gerekdür

Som gözi ki döke sahi hayali yolina dür
Bin ta ‘ne ura katresi ‘ummana gerekdür
1152

2.5.2.3.4 Arkaik kelimelerden olusan redifler:

Divanda yedi redif arkaik kelimelerden seçilmistir.

Bu ‘iska yar ile agyar döyimez
Bu yolda düzd ile tarrar döyimez

Çü bagun yimisi bu kuydadur ah
Buna bag issi deh-salar döyimez

Çü sen gisularini dagidasin
Yüze yüz lesker-i cerrar döyimez

Saçun kilali her bir tarini mar
Anun hamlesine tatar döyimez

Göñül efkari döymez hüsnünüze
Tenüm zar u canum efkar döyimez 1065

Konuyla Ilgili Diger Gazeller Için Bakiniz: 53, 163, 379, 442, 689, 1065, 829

2.5.3. Tasarimlar ve Duygu Degeri Açisindan Özel Adlar.

Özel adlar tek bir arligi karsilayan ve bir kisiyi, çevreyi, olayi, ülkeyi gösteren kelimelerdir. Her özel ad içinde bulundugu dilin kullanicilarinin zihninde bir düsünce ve duygu evreni olusturur. Bunlar insandan insana degisse de çogu kez ayni kültür ve dil vadisinde yetisen insanlarin zihinlerinde benzer duygular ortaya çikarirlar. Her özel adin insanda uyandirdigi duygu tamamen veya kismen digerinden farklidir. Örnegin Mozart dendiginde insan zihninde olusan tasarimlar ve duygularla 11 Eylül dendiginde meydana gelen duygular farkli baglamlar olustururlar. Birinde ritmik bir ürperti yasanirken öteki muammayla karisik dehset duygulari yasatir insana. Bir sairin siir evreni incelenirken kullandigi özel adlara egilmek gereklidir. Kadi Burhaneddin divaninda yer alan özel adlar genelde divan siirinin kültürel arka planini olusturan kahramanlara, olaylara, mekânlara dair isimlerdir. Ancak bu adlarin sair tarafindan bazi duygularin iletilmesinde klise unsurlar olarak degil bilinçli kullanildigi görülür. Divanda yerlesim yerlerine, tarihi kisilere ve kahramanlara, dag ve irmaklara, kavim, din ve mezheplere dair adlar bazen tamamlayici unsurlar ama çogunlukla bir duyguyu anlatmadaki temel araçlardan biri olarak kullanilmis.

2.5.3.1. Yer adlari

2.5.3.1.1.Yerlesim yerlerine dair adlar

Divanda geçen yerlesim yerlerine dair özel adlarin bir kismi sairin yasadigi cografyada yer alan sehirlere aittir. Bir kisim yer adlari ise divan siirinde sik atifta bulunulan ve genellikle gizem, güzellik, ulasilamazlik gibi özellikleri sebebiyle anilan uzak ülke ve sehir isimlerinden olusmaktadir. Ayni zamanda efsanevi ve dini yani soyut nitelikli yer isimleri de kullanilmistir. Yer isimlerinin genellikle zengin çagrisimlar yapmak amaciyla kullanildigi görülmektedir Divanda siklikla geçen baslica yer isimleri sunlardir: *Amasya, Tokat, Hindistan, Bagdat, Kafdagi, Misir, Erzincan.*

Bunlardan Amasya, Tokat ve Erzincan'in sairin belli araliklarla yasadigi veya bir sekilde iliski içinde oldugu sehirler oldugu bilinmektedir.

Harab kildi gözüñ göñlümüñ amasiyesin
Hayali kulleye gelse ‘imaret olayidi 160/4

Tokat kal'asindan sabuhiyi vir tolu

Based ki subha irüre Tanri safayile 166/7

Halümi göreli canum azm-i Hindustan ider
Gönlümi acepleme ger kasd-i erzincan ider 406/1

Lebün ile seha oldi seker misirda kesad
Ferid-i isk olanun sözi niçe ola ziyad 1037/1

Gerek ki aleme ola gözüm yasi tufan
Nola yihildiyise seyliyile bir bagdad 1037/3

Messata saçin gizledi yüzi yöresinden
Ol fitne meger lesker-i kesmiri esirger 1208/3

Kim ki dilsadi severse kila sad gözi yasin
Irüre yaslari ayagini bagdada gerek 1210/2

Sen ki canistan-i irakisin sana dil ziredür
Dil ne kadri ola tapunda çü sen kirmanisin 256/3

Cehennem içre eger fi'l mesel ola ruzi
Nigar elinden ola cennet-i naim ayagi 517/2

Gözlerün bagdad ili ayyaridur
Leblerün rum ilinün hammaridur

2.5.3.1.2.Dag, irmak, muhit adlari

Divanda geçen dag, irmak isimleri genellikle büyüklükleri dolayisiyla abartma vasitasi olarak kullanilmislardir. Divanda Ceyhun, Firat, Nil, Kafdagi gibi adlar geçmektedir. Bu isimler genellikle bir abartma söz konusu oldugunda referans teskil etmektedirler.

Ceyhun idüben yasumi ummana irürem
Merdümlik idüp gel yola merdane dir isen 37/2

Niçe nîlinden ola gözlerüm yasi furat
Niçe gark ola tenüm ol yasa mikyasiyile 808/2

Göreli nîli alnuñda nigara
Gözüm Ceyhun gönül derya bu gice 1140/2

Nîlüñ içün nigara ben gözlerümi furat idem
Ola ki 'isk merkebi ilede bini su-yi sat 309/4
Konuyla Ilgili Diger Örnekler Için Bakiniz: 1261/3, 1262/3, 1263/4

2.5.3.2. Kisi adlari

Kisi adlari kullanimi gönderme sanatinin en etkileyici türü olarak karsimiza çikmaktadir. Divanda adi geçen kisiler genellikle kültüre mal olmus ve halkin zihninde yücelme sansini yakalamis gerçek, efsanevî, dinî, askerî sahsiyetler olarak karsimiza çikmaktadir. Genellikle hayranlikla karisik referanslar teskil etmektedirler. Kadi Burhaneddin divaninda kisilere yapilan atiflar genellikle sairin içinde bulundugu duyguyu aktarmada önemli islevlere sahiptirler. Divanda kendilerine atifta bulunulan kisiler sunlardir: Rüstem, Hz Süleyman, Hüsrev, dolayli yollardan Hz Ali, Hz Hüseyin, Hz Nuh, Hz Eyyub, Ca'fer-i Tayyar vb.

Zülfi özini yüziñde gerçi rüstem diye
Sen ani basindan anla hiledir destan ider 406/3

Agzuñ u kasuñ gözüñ mühr-i süleymandur bana
Sol mühür delüsiyem k'andan süleyman deprenür 463/4

Bir murdur gönül neyi apara bellüdür
Pay-i melahdan özge süleymana sanmagil 815/2

Tarh eylemegil bizi nigara isigünden
Bir mur dahi taht-i süleymana gerekdür 1152/3

Sun imdi cam-i cemi toptolu sen elümüze
Ki serhos eylemedük hüsrev ü kubad komaz 1231/2

Çeng-i nevayi koma ki yumsana gõñli
Taglari inletmedi mi nagme-i davut 54/2

Sihr ü litf ile gözün la'lün dirildür depeler
Isi-i meryem misin y a musi-i imranisin 256/4

Iy seyyid-i huban lebün göster Hüseyni olalum
Suni ki isderler kamu söyler ki sende bulalum 515/1

Sakî tolu vir ayagi mansuruz eyle bil
Mutrîp neva düzüp dahi mahmuruz eyle bil 518/1

Gözlerümüñ irmagini yoluña uçurdum
Labüd bize bir ca'fer-i tayyar gerekdür 582/5

Nevazîs kil bizi saki rakîbün sözine bahma
Süleyman-i melahatsin ne korkun var asafdan 612/2

Yandi göñülümde ibrahim odi
Çünki zülfi anber-i sara durur 963/2

Sabr ile sükr kilmaga bu hecr ü visale
Bu dünyada eyyub veya nuh ele girse 1044/2

2.5.3.3.Kavim, din, mezhep adlari

Divanda Türk, Tatar, Fars, Rus, Rum, Gürcü, Abhaz, Hint, Fireng, Islam, Müslüman, Hiristiyan, Atesperest gibi isimler geçmektedir. Bu isimlerin her biri karsiligi olduklari kavim ya da dinin mensuplarinin belirgin özeliklerinden dolayi anilmaktadir. Örnegin Tatar kelimesi hem güzel kokularla ilgili olarak hem de yagmacilikla iliskilendirilerek anilmaktadir.

Türki gözi bu gõñlümi yasaga yitüre gerek
Isvelerinçün öleyim ki canuma aman gelür 227/5

Gönül ilini yagmaladi cani apardi
Dildi yüregi içti kanini tatar ohsar 423/2

Din sorarsan togrulihdur togrulih sorgil ani
Müslim ü müsrîk fireng ü hind ü türk ü rusda 1243//4

Saçun hindinde bu canum zemandur ki müsafirdür
Begüm hos sahlagil ani anun içün ki çü çîndür 212/2

Ben türkem ü sen tatar yoliyla sorisalum
O cayi gerek bana bahar isen oynuma 536/4

Gerçi rumîdür yüzün fülfül benün hindu durur
Ben ana sükr iderem ki hali derhordur begüm 604/2

Tagit ki zülfüñ ile sayduñ ola hind ü habes
Yüzüñi gösder ü hükm eylegil firenge begüm 999/1

Gisusi ki kafir durur islama tolasdi
Kilmaga gaza gürcü vü abhaz ele girerse 1254/4

2.5.4.Benzetmeler

Dildeki edebi yapinin önemli bir parçasi olan benzetmeler ifadeyi güçlendirmek amaciyla basvurulan anlatim yollarindan biridir. Edebi dilde kullanilan aktarmalarin baslangiç safhasi olarak görülür. Temelde iki varlik arasindaki nitelik ve islev aktarmasina dayanir.'Benzetmede asil vurgu benzetmeye konu olan nesnelere degil onlarin fonksiyonlarinadir.'(Tökel, 2001:308) Gül, gül oldugu için sevgiliye benzetme unsuru olmaz. Onu bu noktaya tasiyan ya güzel kokmasi ya rengi ya da seklidir.

Insan aklinin söz sanatlari yapmaya benzetmeyle basladigina inanilir. Bu yüzden benzetmelerin çok eski metinlerde örneklendirildigi hatta M.Ö. 4. asirda Aristoteles tarafindan tanimlanip üstüne kuram olusturulmaya çalisildigi bilinmektedir.(Aksan, 1995:465) Dört temel ögeden olusan benzetmenin Divan siirinde sadece benzeyen ve benzetilene dayanan seklinin itibar gördügü ve daha çok

kullanildigi bilinmektedir. Eski edebiyatta benzetilen iki sey arasinda hakikat ya da mecaz ilgisi bulunmasi gerekir. Benzetmenin dört temel ögesi sunlardir:

a) Müsebbeh Benzeyen (Güçsüz olan nesne)
b) Müsebbehün bih Benzetilen (Güçlü olan nesne)
c) Vech-i sebeh Benzetme yönü (Ortak nokta)
d) Edat-i tesbih Benzetme edati (Aradaki bag)

Benzetmeler bu ögelerin kullanilip kullanilmamasina göre çesitli adlar alirlardi.

Dilde her türlü kavrami teknik açidan benzetme unsuru olarak kullanmak mümkündür. Ancak genel algilamaya aykiri olan benzetmeler yadirganir. Örnegin can kusu benzetmesi zihnimizde gayet normal bir form olarak yer bulur. Ancak benzetme can salyangozu seklinde kurulursa yadirgatici olacaktir. Fakat baslangiçta yadirganan birçok benzetmenin zamanla dile yerlesmesi mümkündür. Edebi açidan bir benzetmenin deger bulabilmesi için okuyucunun zihninde heyecan yaratmasi veya onun zihnine dügümler atip çözmesi gereklidir. Ayrica genel ahlaka aykiri benzetmeler ebedi kiymet tasimaz. Kadi Burhaneddin divanindaki benzetmeler genelde uz benzetme denen ve sadece benzeyen ve benzetilenin kullanilmasi esasina dayanan benzetme türüdür. Sair diger benzetme çesitlerine de zaman zaman basvurmustur. Sair Divan siirinde çagindan sonra da sik sik kullanilan benzetmelere basvurmakla birlikte kendine has ustalikli benzetmelere yer vermistir. Bu bölümde sairin en çok kullandigi benzetme türü olan uz benzetmelere yer verilecektir.

2.5.4.1. Uz benzetmeler

Eskiden tesbih-i belig olarak da adlandirilan bu benzetmede sadece benzeyen ve benzetilen unsurlar kullanilir.(Dilçin, 1995:409) Yani benzetme yönü ve benzetme edati söylenmez. Usta sairler daha çok bu tür benzetmeleri tercih ederlerdi. Aslinda ayrintili benzetmeden deyim aktarmasina (istiare, metafor) evrimde geçis noktasi sayilabilir. Bu benzetmeler benzeyenle benzetilen arasindaki ilgiye dair sinirlari belirsizlestirdigi dolayisiyla okura daha çok mesai biraktigi için etkili olmaktadir ki sanatin ve siirin dogasina uygun olan da budur. Kirlangiç gibi hareketli çocuk benzetmesiyle, kirlangiç çocuk benzetmesini ele alalim. Birincisinde anlatilmak istenen tüm sinirlariyla belirlenmistir. Çocuk kirlangica bu kusun hizliligi dikkate alinarak benzetilmistir. Baglama unsuru olan gibi edati ve ilgi kuran hareketli kelimeleri çocugun asla baska yönlerden kirlangica benzemedigini de ihtiva etmektedir. Oysa ikinci benzetmede çocuk kirlangica hiz yönünden benzeyebilecegi

gibi bu kusun uçarken yaptigi estetik hareketler bakimindan da benzetilebilir. Hatta burada kirlangiçlarin yagmur öncesinde ortaya çikmalariyla çocuk arasinda dolayli bir ilgi kurulabilir. Bir benzetmede öge sayilari azaldikça muhayyileye açilan alan genislemektedir. Benzetmeler çesitli ilgilerle kurulabilecegi gibi degisik boyutlarda da karsimiza çikabilir. Somut bir varlik soyut bir unsura benzetilebilir. Ayni sekilde soyut bir unsur somut bir varliga da benzetilebilir. Soyut unsurlar arasinda ve somut unsurlar arasinda benzetmeler yapilabilir.

Sair sevgili için gözyasi döker ve bu gözyaslari altin sikkelere benzetilir.

Simdi anun hevasina hutbe ohinur aduma
Yüzde bu gözlerüm yasu sikke-i zer degül midür 22/6

Sevgilinin yüzü bazen bir sehirdir bazen cennet bahçesi. Kaslari devrin hâkimidir. Asikin görevi o sehre hizmettir.

Ani ki hacîbin kildi cemalün iline
Egri otur u togru di adl-i Ömer degül midür 22/ 7

Yüzün hadikasi seha resk-i cinan imis
Kosa kasuñ bu devrde sahib-kiran imis 47/1

Bazen sevgilinin yüzündeki ben, günes yüzünde ayettir. Dudaklari sekerdir ki onunla ilgili anlatilan her sey ne kadar tatlidir âsik için.

Seha sol nokta-i halün günes yüzinde ayetdür
Seker la 'lünden urur dem bu ne sirin hikayetdür 62/1

Sair, sevgilinin gözlerini ürkekligi ve cezbediciligi dolayisiyla geyige benzetir.

Aldi geyik gözlerile göñlümi binüm
Vardum idi ya'ni ki sikara irisem 81/7

Beyitte kirpikler ariya benzetilerek çarpici bir imge yakalanmis. Kirpigin ariya benzetilmesi dizi dizi ve sik olmasinin yaninda can yakici olmasidir. Yine

saçlar ve ari hareketlilik ve siklik bakimindan insan hayalinde ortak bir imaj yaratmaktadir.

Kara göñül gisulariña düser ise
Kirpügün arulari aña üser ise 85/1

Sevgilinin güzelligi asigin askinin atidir. Ve onun atina karsi atilmistir âsik. Âsikla sevgilinin karsilasmasina dair bir imaj sunulur okuyucuya.

Hüsni anuñ ‘iskimuñ atidur
Atina karsu göñülüm atina 172/6

Agiz, goncaya benzetilir. Bu hem seklinden hem de goncanin tazeliginden dolayidir. Sair sevgilinin agzindan icazet alir ve öyle konusmaya baslar. Sevgili yüce makam sahibidir, asik onun emirlerini bekleyen bir kul.

Agizuñ goncasundandur icazet
Ki geldi yine bülbüller makale 176/4

Kas, sekli dolayisiyla mihraba benzetilir. Sair sevgilinin kasinin mihrabinda namaz kilar ve yedi ayeti (Fatiha) orada okur. Ve karsimiza oldukça yadirgatici coskun bir sairin vecd halinin eseri bir imge çikar.

Namazi kasi mihrabinda kildum
Çü anda ohidum seb‘i mesanî 178/2

Zülüf, daginikligi, derbederligi yüzünden kesise benzetilir. Sair içindeki hale sevgilini saçlarinin yüzünden düser. Böyle bir isi cihanda hiçbir serkesin yapamayacagini söyler.

Ani ki zülfi kesisleri eyledi bu gönüle
Cihanda ançilayin isi kanki serkes ider 187/3

Sevgilini yüzü günese, alni aya benzetilir. Cinsellik zarif bir biçimde sizar beyte. Beli ve komsusu ifadesi cinsel göndermeler içermekte. Bel ve komsusunun bir

dag bir kemer olmasi yürüyüs esnasinda kadinlarda hâsil olan ritmik estetigi hatirlatmaktadir.

Günes sanema yüzün ü alnuñ çü kamerdür
Bilün ile konsisi çü kuh çü kemerdür 267/1

Çevgan, eski dogu milletlerinin oynadigi bir tür oyun ve bu oyunda kullanilan ucu egri sopaya verilen isimdir. Sevgilini saçlari kivrimlari dolayisiyla çevgana benzetilir. Bu oyunda kullanilan topa guy denirdi. Beyitte sair, gönlünü topa, sevgilinin saçlarini çevgana benzetir. Kendisi ask meydanina inmistir; fakat güzel ortada yoktur. Sair ask oyununu baslatmak için sevgiliyi meydana davet eder.

Kani gisusi çevgani nigarun
Göñülüm guy olup meydana geldi 616/3

Sevgilinin yüzüyle ilgili unsurlar çesitli varliklara benzetilir. Göz, yagmaci; dudak saki; kaslar, kapici; yüz, han; kirpikler, çavustur. Askerlik terimleriyle örülmüs bir sevgili imaji çikar karsimiza.

Iy gözi karahçi lebi saki beni meyhus
Viy kaslari hacîp yüzi han kirpügi çavus 729/1

Sevgilinin güzelligi koruya benzetilir. Sair bu koruya gönlünü salmistir. Artik baskalari bu korunun korucusunu sormaya korkmaktadirlar; çünkü korucu âsiktir.

Hüsni korusina ben gönlimi salmisam us
Özgeler sormaga korhar ki kani korucini 749/3

Sevgilinin agzi noktadir, beli hayal denecek kadar ince. Bazen de ömür gemisi batmadan sevgiliye kavusmak için yalvarir âsik.

Agizun noktadur nola eger göñlüm ola dil-teng
Bilün göziñe gelimez neyiçün ger hayal ise 1123/2

Gel gel gözüme gözüme seylab gelmedin
Bu ‘ömr gemilerine garkab gelmedin1127/1

Zülüf askerlerinin karari yoktur. Her yeri vurur ve yagma eder. Dudaklari seker, yanagi gül olan sevgilide ne kadar yadirgaticidir bu özellik.

Yine zülfi çerisin gör karari yoh karasinuñ
Hatîyile çini urdi alur malin karasinuñ 1131/1

Lebi sekker yanagi gül anuñçündür kim ezelden
Gül ile sekker-i misri türabina hamîr olmis 1135/3

Sair dikeni sever; çünkü gülü sever. Aslinda bunlari sevmesi sevgilinin yanaginin gül, kirpiginin diken olmasindandir.

Ben hari severem zira ki severem güli
Yüzi güline kirpügi hari degül midür 1142/3

Sevgilinin dudaklari o kadar hassastir ki asik bir buse kaçirsa kan revan içinde kalir.Ve bunun müsebbibi olsa olsa sevgilinin cadi gözleridir. Sair sevgiliden bir buse almis ve fitneye düsmüstür. Cadi fitnecidir ve büyü yapar.

Lebünden buse apardum nigarina ne kan oldi
Ki cana cadu göziñden bu fitne nagehan oldi 1206/1

Sevgilinin beli kila benzetilir. Beyitte asigin sevgilinin ince belinin arzusunda kila döndügü anlatilmaktadir. ‘Hani kenarin’ ifadesi, ortaya düsmek imgesiyle birlesince sairin cinsellige göndermede bulundugu anlasilmaktadir. Kadinin en çekici yeri vücudunun orta bölgesidir.

Ben bilüñ ile ortaya düsdüm ü kil oldum
Iy bili kil ahir baña di kani kenaruñ 1224/3

Sevgilinin yüzü parlakligindan dolayi aydir. Bazen küpelerin pervin yildizina benzetildigi olur. Miske kokusunu veren de sevgilinin saçlaridir.

Saçuñla müsk hem müskîn degül mi
Yüzün ay ü küpen pervîn degül mi 125/1

Sair sik sik kendisinin ve sevgilinin fiziki unsurlarini çesitli harflere benzeterek anlatir. Sevgilinin cevri ve cefasi karsisinda asigin vücudu bükülür ve dal harfine benzer. Bu durumda sevgilinin unsurlarinin da harflerle anlatilmasi kaçinilmazdir. Onun boyu elif, agzi mim ve kaslari da nundur. Bu kullanimlar çogunlukla kelime oyunlarinin ortaya çikmasini saglarlar.

Gözün bi'aynihî yüregümi kilur hedef
'Iskuña kaddümi dahi dal itdüñ eyle mi 509/5

Kadüñ elif agizun mîm ü kaslaruñ nundur
Bu nam içün kadüme bah ne daldür nazük 1315/5

Asigin boyunun kargiya benzetildigi örneklerle de karsilasilir divanda. Fakat sevgilinin cefasi o dik boyu keman gibi bükmüstür. Bu durumda sevgilinin gözlerinin devreye girip aman etmesi gerekir.

Kargu boyum vacib midür kasun içün keman ola
Yazug olur mi gamzeden canuma ger aman ola 852/1
Konuyla Ilgili Diger Örnekler Için Bakiniz: 174/2, 174/3, 1001/3, 1001/5, 207/1, 214/4, 259/2, 265/3

2.5.5.Göndermeler

Bir çagrisim sanati sayilan gönderme, bir olayi, kisiyi, yeri veya bir sözü hatirlatma sanatidir. Hem sairi hem okuyucuyu heyecanlandirir. Siire kültürel altyapi zenginligi verme amaciyla da kullanilir. Gönderme yapilan kavram uzun uzun açiklanmaz, ustalikli bir dokunusla geçilir. Siirde gönderme yapilan unsurun aktarilmak istenen duyguyla irtibatli olmasi gerekir. Sairlerin çesitli unsurlara göndermede bulunmalari elbette öncelikle sözün daha iyi anlasilmasini saglamaktir.

Ancak ifade edilen hayale veya duyguya geçmisten bir emsal getirmek veya o kültürün içerinde yer alan bir olaya atifta bulunmak sairin manayla daha saglam bir iletisim alis verisine girmesini de saglamaktadir. Günlük dilde bile sik sik herhangi bir kisiyi, olayi hatirlatmaya yönelik ifadelerin kullanilmasi bize gönderme olgusunun insan zihnini saglama alan bir yönünün oldugunu göstermektedir. Aslinda birçok benzetmenin altinda gizli birer gönderme yatmaktadir. Örnegin 'mühür gözlüm' ifadesinde acaba sadece bir benzetmeyle mi karsi karsiyayiz? Süphesiz ki degil. Gözün hem seklinden hem de islevinden ötürü mühre benzetilmesi alisildik bir durumdur. Peki, acaba mührün bir bilgiyi veya belgeyi tastik edici özelligine, kazinarak yapildigina, resmi ve otoriter anlamlar ihtiva ettigine, sahibinden baska kimsenin eline geçmemesi gerektigine dair bilgi katmanlarinin hepsi akla gelir mi? Bu kelime aslinda biz fark etsek de etmesek de bu niteliklerin hepsine bir gönderme yapar. Eski litaretürde telmih diye anilan bu sanata divan siirinde, siirin ifade gücünü genisletmek amaciyla sik sik basvurulmustur. Telmih tabi bir üslup içerisinde yapilir sözün kaynagi zikredilmez; ancak neye veya kime telmih yapildigi okur tarafindan anlasilirdi. Kadi Burhaneddin genellikle bilinen ve çok kullanilan gönderme unsurlarini kullanmistir. Ancak göndermelerinin büyük bir basariyla beyitlere yerlestirildigini görmekteyiz. Bir sairin göndermeler evreni aslinda onun siir ekseninin olusmasinda ve anlasilmasinda basat roller oynar. Güçlü ve derin göndermelerle kurulmus siirleri anlayabilmek için zengin bir kültürel birikime ihtiyaç vardir. Örnegin,

Özini mur gördi 'isk içinde
Anunçün bir Süleymana irisdi 268/3

Beyti Hz Süleyman ile karinca hikâyesini bilmeyen biri için fazla bir anlam ifade etmeyecektir.

Veya,
Üsdi seker leblerine misk ü hotem karincasi
Oldi ana cümle fida 'akl ü gönül varincasi 245/1

Beytinde geçen sekere karincalarin üsüsmesi hadisesini bilmeyen bir insanin bu beyitteki heyecan dünyasini yakalamasi pek mümkün degildir.

2.5.5.1. Tarihi, efsanevi ve dini olgulara / olaylara göndermeler

Siirde ifadeyi güçlendirmek amaciyla tarihi ve efsanevi olaylara göndermede bulunma (telmih) hem siirin ihtiyaç duydugu kültürel dokunun ortaya çikmasini saglamakta hem de sairin duygu dünyasina etki eden ortak ve kisisel hadiselerin anlasilmasini kolaylastirmaktadir. Kadi Burhaneddin divaninda yer yer tarihi ve efsanevi hadiselere göndermelerde bulunulmustur.

Garka olmisam fena tufanina
Gemiye cehd eyle nuhin isdegil 1259/3

Sair yokluk tufanina yakalanmistir. Ona bir kurtarici gerekmektedir. Nuh tufani olayina göndermede bulunur.

Yanagun bir gül durur ki saye perverdür begüm
Leblerün ab-i hayati havz-i kevserdür begüm 604/1

Beyitte ab-i hayat ve kevsere göndermede bulunulmus.

Sihr ü lutf ile gözün la 'lün dirildür depeler
Isi-i Meryem misin ya Musi-i Imranisin 256/4

Beyitte Hz Isa'nin ölüyü diriltmesi hadisesine göndermede bulunulmus

2.5.5.2. Kisilere / kahramanlara göndermeler

Divanda, klasik siirin ortak gönderme unsurlari kisiler ve kahramanlar sikça anilmis ve çogunlukla bu kahramanlarla kiyaslamalar yapilmistir. Sair kahramanlari kendi üstünlügünü ispat etmek veya anlatmak istedigine saglam kültürel delililer getirmek amaciyla kullanmistir. Çogunlukla bu kisiler hayranlik ve saygi ifadeleriyle anilmistir.

Sirîn ü Hüsrev ile Mecnun ü Leylî tek
Ben dahi sinüñ ile bir efsane düsmisem 244/9

Sair Hüsrev ile Sirin ve Leyla ile Mecnun kissalarina göndermede bulunarak kendisinin askinin da onlar gibi efsanelesecegini dile getirmekte.

Lebüñde Isi-i meryem dahi hayat iledür
Cemalünün sadakatindan ay zekat iledür 1174/1

Sair beyitte hem Hz Isa'ya hem de Islam dinindeki zekât olayina göndermede bulunarak sevgilinin güzelligini olaganüstü bir biçimde tarif etmektedir.

Kolunda musî-i 'imran mu 'cizesini mi
Lebünde iîî-i meryem krametin mi diyem 1185/2

Beyitte hem Hz Musa'nin hem de Hz Isa'nin mu'cizelerine göndermede bulunulmus.

Öziñi mur gördi 'isk içinde
Anunçüñ bir Süleymana irisdi 268/3

Beyitte Hz Süleyman ile bir karinca beyi arasinda geçen hikâyeye göndermede bulunulmus.

Vasluñ bize baglamis çenber gibi kapusin
Al ca'fer-i tayyari sol hayder-i kerrara 314/4,7

Beyitte Hz Ali'ye ve kardesine telmihte bulunulmus.

Padisehsin memleket viran ü düsmendir kavi
Niçe bir kissa sorarsin hüsrev ü kavustan 1243/3

Sevgili padisahtir ve memleket perisandir. Düsman kapiya dayanmistir. Eger padisahsa geregini bilmelidir. Hüsrev ü Kavus'tan kissa sormak ona yakismaz.

Ger yüzüñ suyi var ise dökme yüzüñ suyini
Fark id ahir sol imam-i dîni fasilyusdan 1243/7

Gönül misrinda çü sensin ‘azîzüm
Revadur yusufa çaker dir isem 21/4

Zeliha kul olur ise nola ben yusufa çünki
Senüñ ‘iskunda zindana hele zindana varuram 360/3

Beyitlerde Hz.Yusuf ve Zeliha‘ya aralarindaki iliski dolayisiyla göndermede bulunulmus.

2.5.5.3. Cografi göndermeler

Divanda cografi göndermeler genellikle sehir, irmak, dag isimleri olarak yer almaktadir.

Dün içre gelseyidi gönlüme hayali anun
Amasiye gibi canumda garet olayidi 160/2

Sairin hayatinin bir kismini Amasya’da geçirdigi bilinmektedir. Bu süre içerisinde Amasya’nin birkaç kez talan edildigini tarih kitaplarindan ögreniyoruz sair bu olaylara atifta bulunarak tarihi siire tasiyor.

Âsik gözi gerek ki ahida kizil irmah
Irmahlari olmayan ummana gelimez ol 370/1

2.5.5.4. Kültürel bilgilere ve sosyal/askeri olaylara yönelik göndermeler

Divanin saglam bir kültürel ve sosyal altyapisi bulunmaktadir. Kültürel hadiseler ve sosyal olaylar siirlerin kurgusal atmosferi içerisinde ustaca kullanilmistir. Bu yönden bakildiginda Kadi Burhaneddin Divani hem sairin yasadigi dönemin kültürel ve sosyal yapisiyla hem de divan siirinin kendine has sosyokültürel yapisiyla ilgili zengin bir muhtevaya sahip oldugu görülmektedir. Her ne kadar saf siir algilamasi siirden dil ve duygu disindaki bütün unsurlari kovma düsüncesi tasisa ve gerçek siirin ancak böylelikle mümkün olacagini iddia etse de kültürel kodlari ustalikla kullanan siirsellikten ödün vermeden sosyal dokuyu siirine yerlestiren sairlerin büyük eserler verdigi bilinmektedir. Kadi Burhaneddin siirlerinde bunu basarmis bir sairdir.

Saçun büriyeli yüzin bildüm ani nefir
Ki yahin olsa kiyamet garib olur islam 230/4

Beyitte Islamin ahir zamanda garip olacagina yönelik hadise göndermede bulunulmus.

Olali haline gisusi haris
Bu meydandan top urimadi faris 231/1

Eskiden meydanlarda yapilan eglencelerde veya önemli günlerde top atisi yapilirmis. Beyitte bu olaylara göndermede bulunulmus.

Tuz hakkini bilür nola gözüm
Lebünçüñ ahidursa gözden eris 231/3

Kültürümüzde /dilimizde tuz hakki diye tabir olunan bir inanç vardir. Sair bu kültürel hadiseye göndermede bulunmus.

Hicaza ger varur isem tavafdan sonra
Yakindü ol ki gönñül sayi hem yine sañadur 232/2

Beyitte say olayina göndermede bulunulmustur.

Seh ruhina terh idiben atini
Gönülüm olmis piyade sah mat 248/3

Beyitte piyonla yapilan mat olayina göndermede bulunulmus ki piyonla oyun kaybetmek oyuncunun gülünç durumlara düsmesine sebep olur.

Yar ile satranç oynadi gönül us oldi mat
Gözleri kildi piyade göñülümi saldi at 346/1

Beyitlerde duygular satranç oyunu imgesi kullanilarak ifade edilmis.

Gözi yüregi kanadur ben lebini kanadayim
Çünki seriat ol durur ki kana yina kan gerek 652/3

Gözi kanitdi yüregümi vü lebüñi ben
Kisas yazdi çalab dünyada ceraha degin 760/3

Bu beyitlerde sair, Islam dinindeki kisas anlayisina göndermede bulunarak sevgilinin yüregini kanattigini, bedel olarak da kendisinin sevgilinin dudagini kanatmasi gerektigini söylüyor.

Niçe uzun gice canum yana sevdasiyile
Niçe derdüme em ola yed-i beyzasiyile 808/1

Beyitte Hz Musa'nin elini koynuna sokup beyaz halde çikarmasi olayina göndermede bulunuluyor. Âsik sevgilini bir mu'cize gerçeklestirerek kendisine cevap vermesinin beklemekte.

Zülfinde gönül girdi karanluga miskin
Aydinligi ko serbet-i hayvani gözikmez 814/5

Hasa ki ola gönlüm zülfiñ ile surîde
Masuk ile 'asikin kil girmez arasina 1189/5

Âsik, sevgilinin saçlariyla gönlünün perisan olmayacagini iddia ediyor. Buna delil olarak da 'âsik ile masugun arasina kil girmez' sözüne gönderme yapiyor.

Yahdi beni odina isim olmadi altun
'Iski nise bu bakira iksiri esirger 1208/2

Beyitte bakir gibi degersiz madenlerden altin elde etme ilmi olan simyaya göndermede bulunulmus.

Deve galbira geçer nigarun gisusinda
Geçe mi delü gönül 'aceb sa 'r elekden 1229/3

Âsik sevgilinin savrulan saçlari arasindan geçmek ister. Beyit bize elekle tahillarin gereksiz kisimlarini atma olayini hatirlatiyor.

Ayagi tolu sungil baña sakî elünden
Ki görem yed-i beyza bu canumda bilekden1229/7

Beyitte Hz Musa'nin mucizesine göndermede bulunulmus.

Yahma halîlün dilinde ates-i nemrud
Olmaya atesgede bu hane-i ma'bud 54/1

Sair, sevgiliden dostun gönlünde Nemrut atesi yakmamasini, gönül ibadethanesini atese tapicilarin tapinaklarina döndürmemesini istiyor. Beyitte Nemrut atesine göndermede bulunulmus.

Hama'il andini içtüm ki bilini kucam
Salarsa boynuma kolin kefaret olayidi 160/3

Kültürde yerine gelmeyen bir yeminin vebalinden kurtulmak için bir kefaret ödemek sarttir. Beyitte bu inanisa göndermede bulunulmus.

Seha lutfun müdam olsun hemîse
Firakun sengine döymez bu sise 251/1

Dilimizde siseyi tasa çalmak diye bir deyim vardir. Ve hosa gitmeyen bazi olaylarin gerçeklesmemesini dilemek için kullanilir.

Cevr ohlari ki gamzen göñül ivine atar
Mancinik tasarudur ki yönü turhal'a durur 510/8

Mancinik eskiden savaslarda kullanilan, kalelere ve düsmen askerlerinin içine agir taslar atan bir savas aletiydi. Bu kelimenin beyitte kullanilmasi ayni zamanda bir asker olan Kadin Burhaneddin'in hayatina yönelik ipuçlari vermektedir.

Beyitteki islevi duygusaldir. Sevgilinin cevr oklarini asigin gönlüne atmasi Turhal'in mancinikla dövülmesine benzetilir.

Yayag oldi göñülüm oynadi at
Ruhlariñ diyeli baña sah mat 607/1

Beyitte satranç oyununa göndermede bulunulmus.

Bir oba olmaya ki anda çalgu yoh bu nefes
Cihanda süci içimez kani mahalle bugün 609/2

Müzik her dönemde insanlarin eglence ihtiyacini karsilayan bir olgu olmustur. Yapilis biçimi ve kullanilan çalgilar farkli olsa da müzigin bütün kültürlerde ve dönemlerde islevi ayni olmustur. Beyitte sosyal hayata dair bir gönderme karsimiza çikmaktadir. Beyit bize o dönemde her obada müzik icra edildigini ve eglence sofralarinin kuruldugu bilgisini vermektedir.

Zenahdanin çeh-i babîl sanasin
Saçi turrasi ebabil sanasin 837/1

Beyitte Babil Kuyularina ve Ebabil kusuna göndermede bulunulmus. Saçin Ebabil'e benzetilmesi sekille ilgilidir. Ayni zamanda Fil Vakasi akl gelmektedir.

Oduni söyle severem k'ol oda yanmag içün
Dünyanun kamusini cümle neyistan severem 849/5

Beyitte ney adli çalginin içi yakilarak yapilmasina göndermede bulunulmus.

Sen bu erenler cemine divane gel divane gel
Kendü hisabuñ anlayib defter kilub divana gel 1016/1

Erenler Cemi, cümle hak erenlerinin toplandigi berzahtir. Ask ehli gelebilir ancak. Dolayisiyla bu toplantiya gelmek için divane olmak gerekir.

Yahdi beni odina isüm olmadi altun
‘Iski nise bu bakira iksîri esirger 1208

Eskiden bazi degersiz metallerden altin elde edilebilecegine inanilirdi. Bunu gerçeklestirmek isteyenlere simyaci denir ve mesgale de simya ilmi ile anilirdi. Beyitte bu ugrasa göndermede bulunulmus. Sevgilinin simyaci olarak düsünülmesi bu ilmin bazi olaganüstü dönüsümler gerçeklestirdigine inanilan iksire dayanmasidir.

2.5.5.5. Tabiattaki bazi olaylara yönelik göndermeler

Siir nasil ki sosyal ve kültürel yapidan ayri degerlendirilemezse tabiattan da dislanamaz. Sairin imge ve duygu dünyasini sekillendiren unsurlardan biri de süphesiz tabiattir. Özellikle divan sirinin olusum dönemlerine dayanan bir divanin sairi tabiatla iç içe olacaktir. Kadi Burhaneddin divaninda tabiat çesitli unsurlariyla sairin duygu ve hayal dünyasina kaynaklik etmektedir. Özellikle ilginç tabi hadiseleri siir diline ve dünyasina tasirken bunlari sahsi duygularla birlestirmede gösterdigi beceri dikkate degerdir.

Üsdi seker leblerine misk ü hotem karincasi
Oldi ana cümle fida akl ü gönül varincasi 245/1

Beyitte sekere karinca birikmesi olayina göndermede bulunulmus.

Leblerüni göriben kurimayinca kanlar
Geyikler göbeginde müsk-i tatar olmamis 118/3

Beyitte ceylanlarin göbeginde misk olusmasi hadisesine göndermede bulunulmus.

Bürhan ile sabit kiluram göreli sini
Ki sems-i felek dahi gulam-i kamer oldi 261/10

Sair beyitte günes tutulmasi hadisesin göndermede bulunmus.

Koruh tek semsi odina eger yanmaz olur iseñ

Halavet bulmayisarsin hezaran imtihan oldi 1206/2

Beyitte korugun kizgin güneste zamanla tatlanmasi olayina göndermede bulunulmus.

Seh-baz gözüne sayd idiserem can
Keklik yürüyüsüñe gehi baz olisaram 303/2

Keklik yürüyüsünün güzelligiyle siirlere konu olmustur. Beyitte tabiata ait varliklarin özellikleri göndermeler yoluyla aktarilmis.

Müsk sinüñ saçun gibi çîni nedür hatada yoh
Ola ki çînde ahuda ger olur ise hun ciger 554/2

Misk, ceylanlarin göbeginde toplanan pihtilasmis kandan yapilirmis. Sevilinin saçinin güzelligi ve kokusu bu olaya göndermede bulunularak aktarilmis.

Düseyim oduna ben sen dahi kil bini kabul
Söyle ki yaz gicesi sem'üñe pervane düser 901/6

Pervaneler genellikle isiga karsi hassastirlar ve bir isik/ates gördüklerinde hemen atesin etrafinda dönmeye baslarlar ve bazilari bir süre sonra atese yakalanip yanarak ölür. Bu olay sairler tarafindan askla kendinden geçen ve mecnun diye tarif edilen kisilerin hallerini anlatmakta kullanilir. Sair kavusma ödülü karsisinda ölüme bile hazirdir.

Tavus durur zeyn ile avaz ile bülbül
Tutî söz ile sîveyile kebg-i derîdür 934/4

Tabiattaki her varligin belirgin özellikleri vardir. Insan bu varliklari öncelikle bu özelliklerine göre tanimlar. Tavus kusu rengârenk tüylerle donanmis gösterisli gövdesiyle, bülbül güzel sesiyle, papagan konusma özelligiyle, keklik isveli yürüyüsüyle anilir. Beyitte çesitli kuslarin özelliklerine göndermede bulunulmustur.

2.5.6.Aktarmalar

Dil bütün organlariyla hareket eden ve kendisini sürekli yenileyen bir varliktir. Özellikle kelime düzeyinde görülen bu canlilik dilde çok anlamliligin dogmasini saglamis böylece her yeni mana için kelime üretme zahmetinden kurtulmakla kalmamis kelimelerin tasidigi çok anlamlilik sayesinde sanat denilen olgunun kapilarini açmistir. Temelde benzetmeyle baslayan aktarmalar sürekli öge kaybederek yeni ve daha pratik unsurlar haline gelmistir. Süphesiz sanatin ve edebiyatin temelinde benzetme vardir. Resim yapan, sarki söyleyen, siir mirildanan ilk insanlari düsünelim. Bunlarin hayallerden hareket ettigini düsünemeyiz. Onlar ilkin çevrelerindeki nesneleri ve bunlarin iliskilerini taklit ettiler. Yani kendilerini ve yaptiklarini onlara benzettiler. Bu somut olmasi bakimindan hem daha kolay hem de günlük hayatlarina dair sifreler tasiyabilme niteligine sahip anlatim vasitalariydi. Önce benzetme yaptilar sonra bu benzerliklerden benzersizliklere ulastilar.

‘Eski retorik çalismalarindan beri güçlü ve etkileyici anlatimi saglayan söz sanatlari arasinda yer alan aktarmalar, ayni zamanda anlam degismelerine yol açmalari nedeniyle, dilciler, düsünürler ve yazin uzmanlari tarafindan o çerçeve içinde incelenmis, Reisig’den, Breal’den baslayarak anlambilimcilerin üzerinde durduklari konu olmustur.’ (Aksan,1995: 62)

Bazi aktarmalar, zaman içerisinde kaliplasarak ilk anlamlarini neredeyse kaybederler. Özellikle siir dilinde görülen bu hadiseye divan siirinde La‘l kelimesi örnek gösterilebilir. Degerli, kirmizi renkli bir tasi karsilayan bu kelime divan siirinde zaman içerisinde dudak disindaki anlamini unutturmustur. Öte yandan aktarmalarin baglamlari çerçevesinde degerlendirilmesi gerekmektedir. Aktarmaya dayanan bir gösterge farkli metinlerde veya literatürlerde birbirleriyle ilgisiz imgeler yaratabilir.

‘Kahramanlik literatüründe at, kahramani zaferden zafere kosturan efsanevi bir binit fonksiyonu ifade ederken, modern dünyanin isçi hareketlerini ifade eden ayni at, bir sütçü beygiri tiplemesiyle metne girer ve bu sefer de, her gün ayni sokaklari arsinlamaktan zayif ve çelimsiz düsmüs haliyle günümüz emekçisini ifade eder hale gelebilir.’(Tökel, 2000:309)

Aktarmalar olusun sekillerine göre çesitli adlar altinda incelenirler.

2.5.6.1.Deyim aktarmalari

Dilde en çok kullanilan aktarma türü olan deyim aktarmalari tasidiklari pratiklik ve genellikle, isaret ettikleri kaliplasmis imgeler sayesinde siirde de kendine azimsanmayacak bir yer bulmustur. Eski edebiyatta istiare adiyla anilan bu aktarmanin temeli benzetmenin tek ögesinin kullanilmasina dayanir. Aslinda deyim

aktarmalari benzetmenin gelismis hali olarak da tarif edilebilir. Çok eski tarihlerden bu yana bilinen ve üzerinde inceleme yapilan, tarif edilip ilkeleri belirlenen bir aktarma türüdür. (Aksan, 1995: 62)

2.5.6.1.1.Insandan dogaya aktarmalar

Insanin kendini doganin bir parçasi olarak algilamaya çalismasinin en güzel örnegi olan bu deyim aktarmasi türü daha çok kisilestirme adiyla anilir ve kisaca söyle tarif edilir: Insana ait bir özelligi insan disindaki varliklara yükleme. Ancak her insandan dogaya aktarmada belirgin bir kisilestirme olmayabilir. Örnegin,

Gök çatilmis kaslarindaki simseklere
Alnina bulutlar saran
Dizlerine yagan ellerinde kinalari kanayan

Misralarinda gök kisilestirilmistir. Çünkü çatik kaslar, alnina sarmak, dizlerini dövmek insana ait unsurlardir ve göge yüklenmistir. Fakat kitabin yüzü, ayakkabinin burnu ifadelerinde de yüz ve kitap kelimeleri birer insandan dogaya aktarmadir. Bu aktarmalarin birer kisilestirme oldugunu söylemek ise oldukça güçtür.

Gisulari binmisdür her lahza nesîm atin
Hattina varur beñzer yayaya çeker bu dil 110/3

Bazen ugur yildizi ay ile meclis kurup sohbete dalar. Zühre yildizi onlarin sakisidir.

Konisdi yildizum bu gice ay ile
Zühre ayah dutan gisiye niçe ayila 166/1

Kimi zaman sabah rüzgâri sevgiliden tatli rivayetler nakleder asiga. Gül, bu hikâyeleri toplar satir satir yazar yapraklarina. Âsik her rivayetine inanir yahut inanasi gelir. Bazen de sevgilinin saçlarinin halini Cem’e yetistirir.

Zülfini çün kildi hikayat nesîm

Inanur olduh bu rivayatina 172/5

Ne ki nakl itdi yanagindan nesim
Gül ani derc eyledi evrakina 306/3 315/1

Seha messate-i miskîn saçuni gerçi cem ‘ eder
Nesîm-i subh her demde irürür cem ‘ e tefrîki 66/5

Hele bülbül sevgilinin gül yüzü için hutbe okumaz mi artik asigin yüzü sevgiliye adanmis altin sikkedir.

Gül yüzüñ adina ohiya hutbeyi bülbül
Yüzümde senüñ içün sikke-i zerdür 267/2

Asagidaki beyitte de sabah rüzgâri kesifler yapar. Yildizlar gelip sevgilinin günes yüzünde konaklar.

Kesfetti meger bad-i saba bürka’nini ki
Gizlendi günes yüzine dutindi sitare 329/5

Nergisler sevgilinin gül yanagi için gözyasi dökerler. Bunu gören bulutlar utanarak yagmur dökmekten imtina ederler.

Seyl ahida nergisler sol gül yanagun içün
K’ahidimaya bulid ol seyli hayaile 1246/2,

Sairin yildizi, gece ay ile sohbet eder. Gökyüzüne ait varliklari konusturulmasina sahit oluruz.

Konisdi yilduzum bu gice ay ile
Zühre ayah dutan gisiye niçe ayila

Bazen sabah yelinden hemen gelip sevgiliye selem götürmesi istenir. Sabah rüzgari asigin hem selamini hem de mümkünse kan dolu kadehini sevgiliye

iletecektir. Sair sabah rüzgarinin böyle bir isi yapamayacagini bilir; ancak elinden gelirse diyerek de umudunu yitirmez.

Nesîm-i subh-dem tiz gel yara bizden selam apar
Yüregü tolu kan itdüm elünden gelse cam apar 250/1

Ayni sabah rüzgâri sevgilinin kokusunu yitirme gafletinde bulunur bazen. Bu durumda âsik seher vakti atina atlar gül bahçesine gider ve o bahçenin kokusuyla kendini teselli eder; çünkü sevgilinin kokusu gül bahçesinin kokusu gibidir.

Ola ki yitüre zülfün kohusin bad-i saba
Her seher atlaniban gülsene seyran severem 849/5
Diger Örnekler Için Bakiniz: 415/1, 507/1, 1126/1

2.5.6.1.2.Dogadan insana aktarma

Dilde yaygin olarak görülen bir deyim aktarmasi türüdür. Eski edebiyatta açik istiare olarak adlandirilir. Dogadaki varliklarin adlarinin veya sifatlarinin insanlar için kullanilmasiyla ortaya çikar. Insan ve doga arasindaki ilgi insandan dogaya aktarmanin tersine döner. Artik burada güçlü olan tabiattir. Insani sadece kendisiyle tarif etmek mümkün degildir. Çesitli varliklar (hayvanlar, bitkiler vb) imdada kosar bu noktada. Aslinda dogadan insana aktarma sadece deyim aktarmasi yoluyla olmaz. Benzetmelerde de dogadan insana aktarmalar söz konusudur. Türkçe'de günlük hayatta görülen ve insanlar için kullanilan tilki, keçi, kart horoz gibi kullanimlar birer dogadan insana aktarma örnegidir.

Ok, kirpiklerin (ve bakisin), keman kasin yerine kullanilir ve bu yolla bu iki askeri terim insanin belli organlarini ve o organlarin çagrisimsal duygularini ifade eder.

Gözüñ ne oh ki ata kemandan bini gözet
Oh atmag ile barî kim andan bini gözet 175/ 1

Gönüli aparana di ki neçün gelmez özi
Kendüzü gelmez ü atar yürege ohi gözi 336/1

La'l rengi kirmizi bir tür degerli tastir ve sevgilinin kan kirmizisi dudaklari artik la'l ile tarif edilir. Bu tür aktarmalarin zamanla iyice yerlestigi ve bazen neredeyse aktarildigi unsurdan baska anlam ifade etmez oldugu görülür.

Nola la'lüñden canuma bir meze yakut ola
Bilmegil ani muharrem iztirar olmis durur 315/6

Agiz la'l disindaki degerli taslarla da anlatilabilir. O bazen yakut tasidir ve birlikten söz eder. O öyle bir kadehtir ki onu sarabin ve kadehin piri Cem bile görmemistir.

Sol nokta-i yakut ki vahdetten urur dem
Bir cam durur ki dahi görmedi ani cem 1264/1

Sevgilinin güzelliginden ötürü bazen büt (put) kelimesiyle anildigi ve bu kelimenin divan siirinde bu anlami disinda kullanilmadigi görülür.

Sol büt eger bizüm ola sanki olur cihan bizüm
Ger ana olmaya fida bes nemüz ola can bizüm 46/1

2.5.6.2.Ad aktarmalari

Dille ilgili yapilan çok eski çalismalardan beri ele alinan söz sanatlarindan biridir. Ad aktarmasinda amaç sözün etkisini güçlendirmektir. Ad aktarmalarindan özellikle siir dilinde çok yararlanilmistir. Temeli anlatilmak istenen bir kavramin onunla ilgili baska bir kavram tarafindan benzetme amaci tasimadan kullanilmasidir. Belagat ilminde mecaz-i mürsel olarak anilan bu sanatin gerçeklesebilmesi için su üç sartin yerine gelmesi lazimdir: a) Kelimenin hakiki anlaminin disinda bir anlam kastedilmesi. b) hakiki anlam ile degismeceli anlam arasinda benzerlik disinda bir ilginin bulunmasi. c) hakiki anlamin anlasilmasina bir engel bulunmamasi. (Saraç, 2000:90) Ad aktarmasi çesitliligiyle de dikkati çeken bir anlatim vasitasidir. Degisik sekillerde olusturulabilmesi ve kullaniminin günlük hayatta yaygin olmasi ad aktarmalarinin edebiyattaki kullanimlarinin etkisini maharetle yapilmis olmasina baglamistir. Ad aktarmasinin en belirgin özelligi aktarmada rol alan kelimelerin ilk anlamlarinin mantiksiz olmasidir. Örnegin "Dün akam Peyami Safa'yi bitirdim."

dedigimizde kasdedilenin yazarin eseri oldugunu hemen anlariz. Oysa ifadenin ilk anlamini hiç düsünmeyiz. Ad aktarmalari varligin basa bir varlikla degil kendisiyle çok yakindan ilgili bir varlikla tarifine dayanmasi bakimindan bize farkli bakis açilari kazandirmaktadir. Parçanin bütünü, bütünün parçayi, için disi, disin içi, yerin insani, insanin yeri temsil gücü insanin dünyayi analitik bir bakis açisiyla ele aldiginin bir kanitidir. Çogunlukla bastirilmis komiklikler barindiran bu ifadelerin bu kadar yaygin olmasi dilin imkânlarinin sinirlari hakkinda bize çarpici bilgiler vermektedir. Ad aktarmalari genellikle iki sekilde karsimiza çikar: a) Bütünün yerine parçanin kullanilmasi. b) Parçanin yerine bütünün kullanilmasi.

Çemen bazen bütün bahçeyi ifade edecek sekilde kullanilir. Böylece ortaya parça- bütün iliskisine dayanan ad aktarmasi türü çikar:

Mest gözünden eger ben mest olursam tanlama
Nergîse andan çemende i'tibar olmis durur 315/7

Ayagun bas komag içün serv çemende
Geçdi niçe müddet ki karar eyledi ber-pay 810/2

Asagida ten kelimesinin kullanimi da vücudun tamamini temsil emesi bakimindan bir parça-bütün iliskisine dayali ad aktarmasidir.

Basumda lesker-i sevda çü düzdi hayl-hanesin
Aceb dutma eger bu ten hayal ola hayaliñden 5/2

Hafif derecede yaslik anlamina gelen nem kelimesi asagidaki beyitte su yerine kullanilmistir.

Gözyasi deñizine garkam u kilmaz eser
Ol deñizden bu benüm oduma bir nem neyisem 753/2

Sevgilinin saçlari daginiktir; asigin gönlü de bu manzaradan daginiktir. Sevgilinin saçarinin daginik olma sebebi hava, yani rüzgârdir. Asiginkinin sebebi ise bu manzaranin onda uyandirdigi hevestir. Havayla kasdedilenin rüzgâr oldugu da düsünülürse ad aktarmasi ortaya çikar:

Gisulariñ asüfte görürem göñülüm tek
Benzer ki perisan eden añlari hevadur 100/2

Ayak kelimesi kadeh anlamindadir ve ad aktarmasi yoluyla sarabi karsilar:

Gelün dirilün içelüm ayagi hos geçelüm
Bir iki bu ömürde buluruz bakî 765/2

‘Ömr çün bizüm elümüzde degül
Içelüm ruz u mah u sal ayagi 375/2

Asagidaki beyitte kafa kelimesiyle zihin / hatir kastedilmis ve kulanim ad aktarmasi olusturmustur:

Payuñi niçe koyamam ki alnuma yazmis
Ki niçe ki ‘ömürüm var düsem kafana senüñ 845/4

Can, insanin canliligini karsilayan soyut bir kelimedir ve insanin bir cüzü olarak kabul edilebilir. Bu açidan düsünüldügünde soyut-somut iliskisine dayanan bir ad aktarmasi oldugu söylenebilir:

Cehd ider can ki ire seftalu
Özgeler sim ü zer direm didiler 902/4

Asagidaki beyitte “nazar ehli” ifadesi sebep-sonuç iliskisine dayanan bir tür ad aktarmasi sayilabilir. Ayni beyitte cihan kelimesinin, içinde yasayanlari kastettigini düsündügümüzde ad aktarmasi oldugunu söyleyebiliriz:

Sen cihan vayesisin iy nazar ehli sor ani
Biz dahi arada barmagu banaruz nidelüm 951/5

Cihani serhos idüp aleme virür mezeyi
Gözüñ ile iki la‘Ꞁi lebün ay ahi begüm 409/2

Yoluñda cümle fidadur velik cana dirig
Tapuñda ayrun içün bir nefes cihana dirig 967/1

Meclis, kelimesi mekân-insan iliskisi baglaminda ad aktarmasi yoluyla kullanilabilir:

Hele sayed ki hayali gele göñlüm evine
Gayri tasra süriben meclisini pak ideyüm 755/2

Asagidaki beyitlerde ayak/kadeh söylenerek içindeki sarap kastedilmis.

Içelüm bir tolu ayah ki sirrumuz ayan olsun
Ne sermaye gerek bize ko sudumuz ziyan olsun 214/1

'Isk ayagini dahi böyük dilerem içem
Çün esriden ayagi yine aya baladi 235/5

Asagidaki beyitte yer alan "ömrün bitikçisi" ifadesi, modern tanimlamada dolaylama sayilabilir. Ancak kelimenin kullanim biçimi öncelikle bir ad aktarmasi sayilmasini gerektirmektedir. Çünkü benzetme vasfi sezilse dahi belirgin degildir:

Bir dem bu vaktimizi niçün zayi idelüm
'Ömrün bitikçisi çü nefes saya basladi 235/4

Asagidaki beyitte yokluga asil davet edilen aslinda asigin kendisidir. Ancak soyut bir kelime olan gönül kullanilmistir.

Da'vet ider gözleri fenaya göñüli
Cehd iderem tizcegüz ki cara irisem 81/2

Diger bir beyitte ise vücut hayat yerine kullanilir.

Sen sanma ki devami ola bu vücudunun
Zira vücud zatuna dem dem gelür gider 1220/2

2.5.7. Somutlama

Somutlama soyut bir varligin somut bir varlikla, deyim aktarmasi yoluyla veya somut bir varliga benzetilerek bes duyuya hitap eder hale getirilmesidir. Somutlamada birtakim soyut kavramlar durum ve davranislar somut göstergelerle karsilanirlar. Böylelikle gösterilmek istenen kavram ve iletilmek istenen duygu/fikir /tasarim/imge daha etkili verilmis olur. Gözle görülür, elle tutulur hale getirilir. Somutlastirmanin en yaygin ve güçlü sekilde görüldügü dil ögeleri deyimler atasözleridir. Çünkü somutlama bu unsurlarin varolus mantigina uygundur. Atasözleri ve deyimlerdeki en genel amaç topluma örnek teskil edici ögütler vermektir. Aba altindan sopa göstermek, diken üstünde oturmak, top zamani lök, yük zamani bidi olmak, ates almaya gelmek... gibi ifadeler günlük dildeki somutlamanin basarili örnekleridir ki bunlarin sayisi oldukça çoktur. Somutlama deyim aktarmasi yoluyla yapilabilecegi gibi benzetme yoluyla da yapilabilir.

2.5.7.1. Deyim aktarmasi yoluyla somutlama

Deyim aktarmalarinda somutlama hadisesi sikça görülür. Hayal ve his dünyasina ait bazi kavramlari ve varliklari duyular dünyasina indirmede çesitli benzerlikleri kullanmak çokça basvurulan bir yöntemdir. Aktarma vasitasiyla somutlama iki kavram arasindaki bagin kurulmasini okuyucunun algilama gücüne birakir çogu zaman. Dilimizde çok rastlanan bir anlatim yolu olan bu tarz somutlama özellikle deyimlerde karsimiza çikmaktadir.

Asik dertlidir ve kendisi gibi dertli olan sakiyle dertlesmek ister ve ondan derdini kadehe bosaltmasini diler ki oldukça imajinatif bir somutlamadir bu.

Dür- i derdini toldur sun bize sakî tolu
Bize yeter bu kadar dahi ki ayn-i safsin 123/2

Yürek delik deliktir neye benzetilir ve somutlastirilir.

Yürek delük delük oliban naleler kilur
Da'visi bu ki ya'ni benem simdi na-yi isk 1/10

Hezar yerde delükdür ü kanlari ahar
Aceb bu hastalig içün hacamet ola mi dil 26//2

2.5.7.2. Benzetme yoluyla somutlama

Aktarma yoluyla somutlamanin baslangiç basamagini teskil eden bu tür somutlastirilan kavramla somut karsiliginin beraber kullanilmasina dayanir.

Askin somutlasip sevgiliye kamçi vurmasi, sairi sevgilin muskali kollarini kirbaç olarak düsünmesi gibi etkileyici bir imgeye götürür.

Bana isk urdi bir kamçi ki kilam
Hama'il kollaruni tazîyane 167/5

Askin inciye benzetilmesi de bir tür tipik somutlama örnegidir.

Gözlerüm ahidur dür sarraf getür urdur
Dürdane olur ise dürdane-i 'isk olsa 17/2

Gam çerisinden kurtulmak dileyen âsik askin elinden fena sikkesini alip varliga saglamca vurur.

Sabah turu gelip yüzüñe bahan gözler
Gerek ki gam çerisi üsdiñe muzaffer ola 4/ 8

Fena sikkesin almisam nigara 'iskun elinden
Gerek varliga ol naksi kavî ü muhkem uram ben 59/5

Sevgilini güzelligini gören asik kullugu bu güzelligi yaratan için gönle nakseder.

Kulligi naks eylemisem dilde hüsnün göreli
Niçe ki 'ömrün var ise suretün nakkasina 73/6

Ayrilik denizini yararak sevgiliye erismek ister âsik.

Ya Rab irür sol güne ki yara irisem
Furkatinun deñizini yara irisem 81 /1

Sevgili güzellik atini asigin vücut iline salar ve onun gönlünü talan eder. Askin askerleri de o o atin önüne düser.

Salali hüsnün atin vücudum iline
Düsdi atinuñ önine bu reme-i ‘isk 95/5

Güzelligi ayettir sevgilinin. Asik onun adina bunu itiraf eder.

Noktasiyam hat virür kulligina
Mu’terifem hüsninüñ ayatina 172/3

Sevgilinin belinin inceligi günah rüzgârina çok girmesindendir. Oysa soyunma hirkasini giyip nefsin hevasindan uzaklasmak gerektir.

Bilün inceldigü andan durur bil
Ki çoh girmis durur bad-i vebale 176/3

Hey di begüm nefsüne olma vücuduna kul
Tac-i tecerrüd gözet iy sana canum gulam 186/6 269/4

Ya tanri derde deva gönderecektir ya da gönül gömlegi parçalanacaktir. Askin sehri akilda bayindir kilininca gönlün ili harap olmaktadir.

Ya Çalab derdümüze çere kila
Ya gönül könlegini pare kila

Imaret ideli ‘iskun sarin dimagimda
Gönül vilayetine bah harab oldi harab 1008/2

‘Iskun vilayetine niçe ki sefer düser
Divane basuma heves-i terk-i ser düser 1218/1

Sevgilinin saçinin teline can kusunu baglar âsik.

Zülfi kilina can kusini baglamisam us
Sahin gözi sayed ki meger düse sikara 1136/4

Ömür kissadir ve sevgilinin saçlarindan daha kisadir; çünkü orada neticelenecektir.

Zülfin katinda kisa durur ‘ömr kissasi
Agzin katinda can ile dil muhtasar düser 1218/2

Gönül kabina su dökmelidir saki; çünkü sabah rüzgâri habercisi kötü haberi beline kusanmistir.

Gönülüm micmerine sakî su dök
Saba peyki bilin kusandi gamza 1244/4

Hirsin badesiyle sarhos olan âsik sevgilinin askinin kadehinden sarap ister.

Bade-i hirs ile olmisam humar
‘iski camindan sabuhin isdegil 1259/2

Asigin gönlü bir sirçadir, Siraz demiri degildir. Siraz demiri sertligi ile ünlüymüs. Fakat sevgili için fark etmez. O eziyet tasini acimadan asigin gönlüne atar.

Cevrün tasini göñlüme niçe atarsin
Bir sirça durur ahen-i sîrazî degildir 34/3

Ya asigin gönlü kaplan olursa... Elbette avini soracaktir.

Kaplan olmis gönül sikari kani
Isk isiginde ah ü zari kani 145/1

Sevgilinin yününe ay demek bile yakisik almaz; çünkü onun yüzü günestir. Fakat bu övgüler bile kar etmez sevgiliye ulasmak için. Asigin cani gözyasinda balik olmustur.

Yüzüne meh diyimezem günesdür
Velî can gözyasinda oldu mahî 599/4

Sevgilinin hevasi mancinik olur, asigin cani top. Artik âsik nereye atilirsa razidir. Asigin çaresizliginin savasla ilgi kavramlarla anlatilmasi sairin hayatina dair bir gönderme olarak kabul edilebilir.

Mancinik oldi hevañ u top canum
Kancaru ki diler isen ani at 607/3

Sevgilinin eli incedir. Bu bilinir divan siirinde. Ancak asigin caninin o bele kemer olmasi ve asigin sevgilinin o ince belini canindan kiskanmasi kiskanilacak bir imgedir.

Söyle ki hayal eylemisem bilin anun
Canumdan ani kisganuram ki kemeridür 934/5

Âsik öyle bir hal içindedir ki, askin atesini gömlek eder ve giyer. Bu onun askinin derinliginin bir kanitidir, o sadece yaka yirtmakla yetinmez.

Gönlek idindi senün iskin odini gönül
Iski deruni durur derdi yahadan degül 1300/2

2.5.8. Soyutlama

Sözlüklerde kelime düzeyindeki tarifi yapilirken somut bir kavramin yerine soyut bir kelime koymak olarak açiklanan bu kelime daha çok somut varliklari ve olgulari fikirler duygular haline getirerek ifade etme sanatidir. "soyutlama, sanatin bir yandan biçime, bir yandan kaliciligi bütünüyle aramaya yönelen ilkesidir.

'Yalniz sanat sirf bir soyutlamadan ibaret degildir. Sanatçi malzemesine önce soyutlama islemiyle el atar. Böylece ölü bir tabiat elde edilmistir. Fakat olay bu noktada kalmaz; sanatçi bu ölü tabiata ruhundaki solugu üfleyerek can verir. Birinci islem yani soyutlama tabiatin direnisini kirmak

için sarttir. Sonuçta soyutlanan, yani ölü tabiat haline getirilen parça yeni, canli ve somut bir varlik haline gelerek sanat dünyasindaki hayatina baslar.'(Ayvazoglu, 1997:213)

Demek oluyor ki soyutlama siirin temelinde yer alan bir olgu. Soyutlamanin gerçeklesmesi için somut bir varligin yerine soyut bir kelimenin kullanilmasi sart degildir. Somut unsurlari soyut varliklara benzetme de bir tür soyutlama sayilabilir. Ancak soyutlamayi daha çok sözcük anlami düzeyinde ele alip gösterecegiz.

Asagidaki beyitte somut bir unsur olan agzi görmek nur-i basar olarak adlandirilmis ve soyutlama yapilmistir. Benzer bir soyutlamanin da ikinci misrada yapildigi görülmektedir.

Görmek agizi noktasin nur-i basar degül midür
Yanagini ay anlamah hüsn –i nazar degül midür 22/1

Huri, melegi seytan gibi soyut varliklar deyim aktarmasi yoluyla sevgili yerine kullanilarak soyutlama örnegi teskil edebilir.

Bilürem hurîsin saha beni adem degilsin hod
Bilimezem ki neyiçün perî tek der-hafasin sen 761/4

Asagidaki beyitte de kiyamet kelimesi dünyanin sona erdigi gün anlaminda düsünüldügünde karsimiza bir soyutlama çikmaktadir. Ancak sair kelimeyi çift anlamli olacak sekilde kullanmis ve sevgilinin boyunun dikligini tarif etmistir ayni zamanda.

Hasre nicesi münkîr ola cüz ki bî-haber
Kaddi kiyamet ü kasi mîzan degül midür1209/3

Gözlerin fitneye, kaslarin bekçiye, yüzün sultana benzetildigine tanik oluruz bazi beyitlerde ki gözlerin fitneye benzetilmesi bir soyutlama örnegidir.

Ne fitnedür ki gözlerü kilur bu devrde
Kaslaru hacib ü yüzi sultan degül midür 1209/4

Sevgili yerine bazen soyutlama yoluyla huri kelimesi kullanilir. Ayrica ruh kelimesinin de sevgili yerine kullanilabilir.

Çü ol huri benümledür hemîse
Selam olsun buraka can içinden 217/2

Ne ruhsin ya ne hurîsin iy hulasa-i ruh
Ki vasfiñi diyimez dünyada kisi mesruh 411/1

2.5.9. Esseslilik

Yazilis ve telaffuzlari ayni/benzer fakat anlamlari farkli olan kelimelerin ayni siirde veya beyitte bir arada kullanilmasi siirde esseslilik konusunu olusturur. Sairin es essesli kelimeleri seçisindeki temel gaye onlardan bir ahenk/ritm unsuru olarak istifade etmektir. Esseslilik farkli türde kelimeler düzeyinde karsimiza çikabilmektedir. Eski edebiyat incelemelerinde manalari farkli olan kelimeler arasindaki yazilis ve söyleyis birligine/yakinligina cinas denir. Aralarinda cinas bulunan kelimelerin bir nükte ve zerafet maksadiyla bir araya getirilmesi sanatina da "tecnis" adi verilir.(Aktas,2004:269) Degisik özellikler gösteren cinas, kelimelerin seslerinin tamamen ayni olmasina dayanabilecegi gibi kelimeler arasinda çesitli yerlerde ses farkliligi görülse de cinas olarak kabul edilmekte ve çesitli isimler almaktadir. Esseslilikte önemli olan iki kelimenin seslerinin tamamiyla ayni olmasi degil okumada bu seslerin müzikal bir uyum içerisinde olmasidir. Bu yüzden bu bölümde örnekler seçilirken birebir uyum gözetilmemistir.

Asagidaki beyitte kil (saç teli) ve kil-(yap-) kelimelerinin sestesliginden yararlanilarak ritim yakalanmaya çalisilmis.

Kil sanuban bilüni saçuna tolasdum
Kil ne kilursan bigüm bu yoldan azana 93/2

Asagidaki beyitte de kafanin ön bölümü anlamindaki yüz ile sayi anlamindaki yüz kelimeleri sestestir.

Saha yüzünüñ yüz yüzi var bu iki yüzüm
Toprag ola yüz vech ile bir yüzüne direm 94/3

Bende: Kul, köle. Ben- Bende: Bulunma hali ifade eden çekim.

Bendesin sen bendeyim ben tapuña
Bendeyim ben niçe ki sen bendesin 161/4

Asagidaki beyitte "ne mimi" ve "nesini" kelimeleri sestesleriyle birlikte mükemmel bir kelime oyununa vasita olmuslardir. Ne mimi: Burada kasdedilen mim harfi, dolayisiyla agizdir. Ikinci misrada ise neyimi olarak anlasilabilir. Ne sini: kasdedilen sin harfi yani distir. Ikinci misradaki nesini ise soru zamiridir.

Ne mîmi aç ne sini gösder andan
Ne sini gösderürsin bu nemimi 228/3

Asagida çesitli niteliklerdeki ses benzerliklerine dair örnekler kodlanarak verilmistir:

Düselü la'-i lebünün hayâli çesme begüm
Aceb degül kan ile oldiyise çesme begüm 98/1

Saçun girihleri ne buldu bilmezem bende
Ki boynuna tolasiban diler sala bende 281/1

Hayâlün ile gözümi bizerem
Zîrâ özge hayâlinden bizerem 283/1

Nigârâ iskun ile el tutup **d**îvâna varuram
Nola âkil degül isem çü ben dîvâna varuram 360/1

Gelün içelüm bir iki câmi tolu bâde
Cehd eyleyelüm virmeyelüm ömüri bâda 360/1

Dünyâda yine ben koca bir gence irisdüm
Vîrâne içinde sanasin gence irisdüm 487/1

Cevrün ile cânuma sikence ne kilursin

Yitmez mi göñül düsdügi zülfünle sîkence 1033/2

Ârâmi kalmadi dilümün göreli seni
Ârâm bulmayam çü dil-ârâma düsmisem 1128/2

Dilerem ayagun tozini gözüme sürme
Maksûda isikden irisince bini sürme 356/1

Gülsene bak yârumuñ kirismesini gör
Iskiyle cânumuñ girismesini gör 393/1

Ger gösdere sol gîsûlarun ser ser-i mûyî
Akl u dil u cân cümle ola ber-ser-i mûyî 595/1

Servün sala özge gisiye sâye revâ mi
Gün ki geçe sinsüz ömüre saya revâ mi 674/1

Ben oh diyiciyem hele sol oh ile yaya
Ol aldayiban her yahaya yaya revâ mi 674/3

Odun gibi hecri odina kaya tenimi
Ol gevdesi nesrîn yüregi kaya revâ mi 674/6

Hüsn-i cemâlüne sâhâ bâg-i irem direm
Ne olsa olsun ana ben hele irem direm 774/1

La'lüni derdümüze em didiler
Câni tesne göriben em didiler 902/1

2.5.10. Ses tekrarlari ve yinelemeler

Ses bir siirde vazgeçilmez unsurlardan biridir. Sesin siirde sadece müzikal fonksiyonuyla degil tasidigi anlamsal degerle de ele alinmasi gerekir. Hem bazi seslerin hem de kelimelerin siirde tekrarlanmasinin o sirin anlami üzerinde dogrudan veya dolayli etkileri olacaktir. Sesin vezin ve kafiye olusturmadaki vazifesinden

ziyade bu anlama dair islevi bizim için önemlidir. Bazi seslerin belli bir aralikta ve düzeyde tekrari (Asonans ve aliterasyon) müzikte oldugu gibi siirde de büyüleyici bir etki yaratir (Macit, 1990:27) Sairler bu özellikten azami ölçüde yararlanmaya çalismislardir. Özellikle ikilemelerin sairler tarafindan sikça kullanilmasi bu etkinin yaratilmaya çalisilmasiyla ilgilidir. Istenen tabi ki sadece bir sihir etkisi degildir. Sairler bir taraftan özellikle ikilemelerin anlami pekistirmede ne kadar etkili oldugunu biliyorlardi ve ikilemeleri anlamin okuyucunun zihninde perçinlenmesi için ustalikla kullandilar. Divan Siiri incelemelerinde ve teorik kitaplarinda genellikle cinas basligi altinda ele alinan bu konu günümüzde de siir incelemelerinde önemini azalarak da devam ettirmektedir. Eski siirde kullanilma imkâni daha fazla olan bu sanat günümüz siirinde bu imkâni epeyce kaybetmistir.(Aktas, 2004: 269) Kadi Burhaneddin Divaninda seslerin ve kelimelerin tekrarinin hem müzikal bir tesir hem bir anlam belirginlestirme ve pekistirme araci olarak maharetle kullanildigina tanik olmaktayiz. Özellikle bazi beyitlerde k,ç,s,p sert sessizlerinin tekrar edilmesi veya beytin bu seslerden örülmesi sairin hayatina dair yansimalar içermesi bakiminda önemlidir. Yine asagida açikladigimiz örneklerde oldugu gibi bazi kelimelerin hem beyitte hem gazelde hem divanin genelinde belirgin bir biçimde tekrar edilmesi sairin dünyasini anlamamiza katki saglayacaktir.

Sevmisem sini göñülden aferin can aferin
Aferin sin hublig içinde hezaran aferin 156/1

Bize her lahza devletden isaretdür isaretdür
Sa ‘adet kapularindan besaretdür besaretdür 158/1

Can cana irmediyse ten tene irdi sükr ana
Isbu bizüm zemzememüz ten tene irdi sükr aña 225/1

Seyf-i kati ‘dur bu fursat bada virme bade vir
Yoh dir isen ‘ömrümüzi bade virme bada vir 233/1

Bu ne hüsn olur bu ne boydur ne sin
aferin can aferin can aferin 606/1

Nigarina nigarina be-gayet bi-vefasin sen
Cefañi görmeyeyim ki safa içre cefasin sen 761/1

Konuyla ilgili diger beyitler için bakiniz: 158/2, 162/1, 234/1, 256/1, 256/7, 257/1, 258/3, 622/1, 76/2,3, 606/2,3, 761/2,3..

2.5.11. Tersanlamlilik (Tezat)

Tezat eski edebiyatta mana bakimindan aralarinda tezat veya mukabillik bulunan iki manayi bir ibarede toplamak olarak tanimlanir. (Saraç, 2000:143) Aralarinda zitlik bulunan kelimeler ayni türden olabilecegi gibi farkli türden de olabilir. Bir duyguyu veya varligi farkli yönlerden görmek ve aktarmakla ilgili olan bu sanat daha çok zihni temellidir. Ancak sairin içinde bulundugu bazi karmasik ve hatta trajik duygulari anlatmakta kullanilan en etkili sanatlardan biridir. Günlük hayatta tutarsizliga sebep olabilecegi için pek makbul sayilmayan tezat siir evreni içerisinde sairi ve dünyayi tüm çiplakligi ile sairin mantik sansürüne ugramadan anlattigi için önemli bir kurgulama vasitasidir. Belli bir düzen içerisinde aktigi varsayilan yasama aslinda dikkatle bakildiginda bir sürü zitlik göze çarpmaktadir. Ancak bu zitliklar yasami mutlak bir ayriliga degil dinamik bir birlige götürmektedir. Dolayisiyla siirde tezatlarin kullanilmasi, hem anlamin canlilik kazanmasi hem de dilin daha keskin bir iletim vasitasin haline gelmesi açisindan önemlidir. Tersanlamliligi kelime düzeyinde düsünebilecegimiz gibi imajlar düzeyinde de ele alabiliriz.

2.5.11.1.Sözcük düzeyinde tersanlamlilik

Bazen zit anlamli kelimeler sairin duygularini ifade etmek için beraber kullanilir. Bu tür zitliklarin, kolay anlasilir olmanin yaninda büyük kurgular gerektirmedigi için siirsel degerleri önemsizdir. Ancak etkileyici hayallerin içerisinde kullanilirsa edebi degeri kazanirlar.

Âsik, sevgilinin zehirli dudaklarini aninca bal olur. Saçlari gönlüne ayak bagidir artik.

Zehr lebüñi anicah kand olur
Gisularuñ gönlüme pa-bend olur 154/1

Sevgili bir bakisiyla öldürür, dudagiyla diriltir asigi. Bazen kâfir sevgilinin saçlari bin mü'mini kul eder.

Gözün ile öldürüp la 'lünle dirildürsin
Ben mu'cizîne saha münkir degülem ahir 249/5

Kâfir ve müslüman kelimelerinin bir arada kullanilmasi da ters anlamlilik dogurur. Sevgilini saçi inanani kul eder ki bu onun kâfir oldugundan süphe ettirir. Yine öldürmek ve diriltmek kelimelerinin ayni beyitte kullanilmasi tezattir.

Saçi bin mü'mîni bende kemismis
Aceb bu kafirün imani yoh mi 313/6

Öldürmeg ü diriltmek anun eline kaldi
Ta 'cile kadem basmaz u te'hiri esirger1208/5

Sevgili hem över hem söver ve asigin can tiryakina zehir katar.

Ne ki agzindan gelür düsnam u medh
Zehr ise katar canum tiryakina 306/4

Sevgili düsman güldürürken dostu aglatir.

Düsmen ü dosti sen berk ile yaz bulidi tek
Kimi handan kimini derd ile giryan idesin 1256/2

Sevgilinin gelecegi gece uyanik olunmasi gereken bir gecedir, o zaman bu gecede uykunun isi yoktur; çünkü bu gece isret gecesidir ki su degil sarap içilir.

Bidar olalum bu gice habi niderüz biz
Sirf u tolu sun ayagi abi niderüz biz 516/1

Asagidaki beyitte de dert ve derman kelimeleri tezat olusturmaktadir.

Severem sini velîkîn zî-dil ü can severem
Dertlüyem derdüm içün elbette derman severem 849/1

Konuyla Ilgili Diger Örnekler Için Bakiniz: 161/1 , 162/3, 167/4, 168/4

2.5.11.1.2 Imajlar düzeyinde tersanlamlilik

Imajlar düzeyindeki tersanlamlilikta zit anlamli kelimelerin kullanilmasi sart degildir. Burada önemli olan birbirine ters iki imgenin bir duyguyu ortaya çikaracak sekilde ustaca birlestirilmesidir. Bu tür zitliklar hem sairde hem okuyucu da güçlü etkiler birakir.

Sevgili asigi hem atesinde yakar hem de onu aglatir; fakat âsik ondan yine de vazgeçmez ve onun havasini ister. Gözleri gönlünü yaralarken dudaklari timar eder. Gözleri avci dudaklari doktordur. Su, hava, toprak, ates kelimeleri dört unsura (anasir-i erbaa) gönderme olusturur.

Yasa gark itdi odina yahdi
Topraguma anun hevasi gerek 155/3

Gözlerün yaraladi gönli lebüñ kildi timar
Görmedüm la 'l-i lebün tek derde derman aferin 156/2

Asik kendisini sevgiliye helal kilarken sevgili onu haram kilar ve asiga sasirmak düser.

Gerçi haram ola kan kildum aña ben helal
Ol baña vasliñ neçün kildi 'aceb pes haram 186/2

Saçlarini yüzüne dagitan sevgili gündüzü göndermis ve geceyi getirmistir. Zülfünü yüzünden toplayinca da âsik için gündüzdür.

Yüzüñe zülfüni tagit getür sami gider subhi
Gider zülfüni yüzünden getür subhi vü sam apar 250/2

Devrin açikligi sevgilini ay yüzünde gizlidir. Saçlarinin dügümleri sonsuza kadar uzamaktadir.

Muzmer yüzi bedrinde anun devr musarrah
Zülfi girîhi silsilesi namütenahî 752/2

Sevgili umursamazdir. Âsik sevgilinin elinden zehri bile kabul ederken sevgili onun elinden sarap dahi içmez.

Ben bir ayah sunaram u içmez elimden ol
Ger zehr sunar ise elinden yirem direm 774/5

Asik sevgiliye duydugu istek yüzünden atese, suya atilmaya razidir. Ya sevgiliye kavusacak ve kavusma elbisesini giyecektir ya da vücudu bütün varliklardan soyacaktir. Beyitte ayrica dört unsura gönderme yapilir.

Bu heva gubariyiçün düselüm biz oda suya
Ya libas ide visalin ya vücudi külli soya 865/1

Âsik kavusmaya katlanamaz; lakin ayriliga da tahammülü yoktur. Öyle bir hal içindedir ki ayrilik atesini kavusma ihtimalinden üstün tutar. Asigin algilamasi normal degildir. Sevgili ona sövse, kötü laf etse âsik onu övgü gibi anlar. Çünkü sevgilinin agzinda sekerin zehri bala döner.

Visale döyimez canum firaka takati yohdur
Firakun odi hem yigdür visalün ihtimalinden 5/6

Sögmek ki lebüñden çiha vü medh ola baña
Nola sekerün agusi bala dönerse 104/5

Sevgili acimasizdir ve ayni zamanda asigin anlayamadigi isler yapar. Asiga bir öpücügü haram ederken kan içmeyi kendine helal eder. Hem onun yoluna fena beka, beka fena degil midir? Akilli kisi de zaten fenaya ulasmak istiyorsa bekayi terk eder.

Bir buseyi bana ey müsülman haram idüb
Kan içmegi lebüne helal itdün eyle mi 509/4

Yar yolina fena çü bekadur beka fena
Akil bekayi terk ide gerek fenayiçün 846/2

Asagidaki beyitte de sevgilinin asigi azariyla öldürdügüne ve isvesiyle diriltti̇gine tanik oluruz. Yine asigi gece gündüz bir uyutup bir uyandirmakta, böyle böyle avutmaktadir. Beyitte tezat sanatinin sairane bir denge içinde verildigini söyleyebiliriz.

‘Itabiyile depeler dirüldür isveleriyle
Gice gündüz beni her gün uyidup oyarisin gör 584 /2

2.5.12 Anlam degismeleri

Dilin canli bir varlik olmasi ve doganin temel yasalarina tabi bulunmasi onun zaman içerisinde birtakim degisimlere ugramasini zorunlu kilmistir. Anlam degismeleri genellikle daralma ve genisleme seklinde kendini gösterir. Dil çok karmasik bir yapida oldugundan degisimler de ayni karmasikligi gösterir. Anlam degismelerinde bizim ele alacagimiz konu kelime düzeyinde meydana gelen anlam degisimlerdir. Tabiatin bütüncül olarak gösterdigi degisimler aslinda onu olusturan parçalarda meydana gelen ve birbiri asamali olarak tetikleyen degisimlerin total görünümüdür. Tabiatta bir takim nesneler, hareketler yer almakta ve her bir olgu bir kavrami ve her kavram da bir kelimeyi zorunlu kilmaktadir. Bu kavramlarin karsiligi olan nesnelerde ve hareketlerde meydana gelen degisimler kelimelere yansimakta ve böylece anlam degisimi dedigimiz süreç bir ikinci evreye kadar tamamlanmis olmaktadir. Ancak bu degisim dilin bütün kelimelerinde ayni boyutta gerçeklesmez. Ve genellikle anlam degisimine ugrayan kelime anlamini tamamiyla yitirmez. Bir kelimenin degisim macerasini izlemek o kelimenin kronolojik yolunu yani artzamanli metinlerde karsilik geldigi anlamlarin takibini gerektirir. Bazen de kelimenin zaman içerisinde anlam degisimi yasadigini anlamak için belli bir metni incelemek yeterli olabilir. Biz burada Kadi Burhaneddin divaninda yer alan ve günümüzde anlamlari degismis olan bazi kelimeleri tespit etmeye çalisacagiz. Yani bu baslik altindaki inceleme metinler arasi iliskilerin artzamanli karsilastirmasina

dayanmamaktadir. Anlam daralmasina ve anlam genislemesine ugramis kelimelerin tespitine çalisilacaktir.

2.5.12.1. Anlam daralmasi

Kelimenin kavram ve anlam kapsami bakimindan bir daralmaya ugrayarak, eskiden anlattigi seyin bir bölümünü, bir türünü anlatir duruma gelmesidir.

'Bir göstergenin anlattigi nesne ya da devinimin ancak bir bölümünü, bir türünü anlatir duruma gelmesidir.' (Aksan, 2005: 88)

'Anlamli bir birimin daha sinirli bir kapsam içermeye baslamasi; genel bir anlamdan dar bir anlama geçerek degismesidir.' (Erol, 2002: 68)

Ten kelimesi, vücudun tamamini karsilarken bugün sadece derinin disini tarif eder hale gelmistir. Asagidaki beyitte de ten kelimesi tüm vücudu karsilayacak sekilde kullanilmis. Sevgilinin beli tel gibi incedir. Âsik sevgilinin hasretiyle incelip kila döndügünü anlatmaya çalisiyor.

Is bu tenüm ogradi bir hale ki
Saçuñ ile bilüñe manend olur 154/2

Depelemek (tepelemek) kelimesi eski Türkçe'de hem öldürmek hem de darp etmek anlaminda kullanilirmis Bugün bu kelimenin öldürmek anlami pek kullanilmamaktadir.

'Itabiyile depeler dirüldür isveleriyle
Gice gündüz beni her gün uyidup oyarisin gör 584 /2

2.5.12.2. Anlam genislemesi

Anlam genislemesi için G. Karaagaç(1996: 39) 'kelimenin anlam alaninda görülen genisleme' B. Vardar (1982:89) 'sözlüksel ögeler dar bir çevreden genis bir çevreye aktarilirken anlamin genislemesi ve anlamli bir birimin daha genis bir kapsam içermeye baslamasi; dar bir anlamdan genis bir anlama geçis sonucu gerçeklesen degisim, V Hatipoglu (1982: 15) 'dar bir anlamda kullanilan bazi sözcüklerdeki anlamin zamanla, ilgili kavramlara yayilmasi, Z. Korkmaz (1992: 10) ' anlam kapsami dar olan bir kelimenin zamanla ilgili bulundugu kavram alani içinde yayilarak daha genis, daha genel bir anlam kazanmasi olayi' seklinde tanimlamis,

terim Türkçe Sözlük'te ise 'dar bir anlamda kullanilan bazi kelimelerdeki anlamin ilgili kavramlara yayilmasi 'anlamiyla verilmistir. (Erol,2002: 68) Bir kelimenin zaman içerisinde yan anlamlarini temel anlamlar haline getirmesi de diyebilecegimiz anlam genislemesi konusuna divanda örnek bulmakta sikinti çekilmistir. Çünkü mecaz anlamlarin veya bir kelimenin çesitli ilgilerle kazandigi anlamlarin genisleme sayilmasi tehlikesi basgöstermistir.

2.5.13. Abartmalar (Hyperbole)

Bir sözün etkisini güçlendirmek amaciyla söze konu olan göndergeyi olaganüstü bir biçimde anlatma sanatidir. Abartmalar insan zihninin uç noktalarda gezinmesiyle ilgilidir. Sair okuyucuda ilerde hayranliga çevrilecek olan bir hayret duygusu yaratmak için abartmaya basvurur. Abartmada görüleni, duyulani, düsünüleni hissedileni ve hayal edileni oldugundan asiri gösterme olabilecegi gibi oldugundan asagida gösterme yoluna da gidilebilir. Sairler tarafindan güçlü duygusal etkiler yaratmak için basvurulan abartmalar aslinda içlerinde naif yaklasimlar da barindirirlar. Geç almis çocuksu duygularin gelismis zihinlerdeki fikirlerle karsilasmasi sonucu ortaya çikan algilama biçimleri de diyebiliriz abartma için. Dogru baglam içerisinde dogru kelimelerle olusturulmus bir abartma özünde her ne kadar gerçege dair bir çarpitmayi barindirsa da zihinlere hos gelecek ve anlatilmak istenen seyin ikna sürecinin hizlanmasini saglayacaktir. Eski edebiyatta mübalaga olarak adlandirilan abartmanin akla ve görenege uygun olanina teblig, akla uygun görenege uygun olmayanina igrak, hem akla hem görenege uygun olmayanina gulüv denirdi. Abartma sanati hem klasik siirde hem de modern siirde sevilerek kullanilmistir.(Aktas,2004:134) Bir abartmanin makbul olabilmesi için zevke hitap etmesi gereklidir. Ancak buradaki zevk egitimli, siire hâkim anlayis sahibi kimselerin edebi hissiyatlaridir. Eskiler bu sebepten abartmaya mübalaga-i makbule derlerdi. (Saraç, 2000:183)

Abartmalar bazen ekonomik hayata dair arz-talep iliskisi üzerine kurulur. Asagidaki beyitte sair deyim aktarmalariyla süslenmis ve gayet dengeli kurgulanmis bir abartma yapiyor. Sarraf sevgilinin disini görse yaptigi isi bos verir; çünkü onun dükkâninda o kadar degerli taslar yoktur. Yani kaliteli mal satamayan tüccar batar.

Sarraf eger görse disün gibi dürdane
Terk eyleye hirfetin oturmaya dükkana 240/1

Müsk pazarini saçuñ sanema kildi kesad
Sekerün narhini hem söziñ ile delü göñül 75/5

Sevgilinin kokusu o kadar güzeldir ki sair bazen onu bütün sarka ve garba dagitir. Beyitte ustalikli bir tezat sanati da kurgulanmistir. Sevgilinin dudaklarinin sirrinin asigin karanlik gönlünde sakli olmasi kaç para eder ki kokusu her tarafa yayildiktan sonra?

Gerçi pinhandur bu tar gönlümde sirri la 'lünüñ
Buy-i zülfün sarka garba intisar olmis durur 315/8

Sevgili öyle güzeldir ki onu görenler günesi unuturlar. O saçini bir dagitsa karanlik rüzgarda dagilir gider.

Yüzünüñ nikabini aç ki günesi unudalar
Saçuñi eliñle dagit zulümati bada virgil 764/2

Gözyaslari deniz de olsa umursamaz âsik artik istedigi olmus asinaya ermistir. Bazen de gözyaslari bütün cihani sular bahçeye çevirir.

Gözüm yasi deniz olursa dahi kaygisi yoh
Ki el ü ayag urup asînaya irdük ahi 169/5

Gözüm yasi cihani sebzezar ider
Zülfin hevasi göñülümi bî-karar ider 190/1

Sevgilinin belinin inceligiyle ilgili abartmalar çokça kullanilir. Bu divan siirindeki güzellige dair algilamanin bilinen bir yansimasidir. Bel kil kadar incedir ki bazen sevgilinin kemeri bir kili iki baglar. Bazen belin inceligi agzin küçüklügüyle birlikte anilir.

Kemeri bir kili iki baglar
Sözi bir noktayi dü pare kila 763/5

Ol nesne ki kil itdi anuñ ince biliñi
Ben suhteyi dahi eger kil kila nolur 809/5

Agzuñi anmaga sanema çün mecal yoh
Yohdur güman ki kil bilüne ittisal yoh 1175/1

Sevgilinin boyu basi göge erecek kadar, saçlari ayaklarini öpecek kadar uzundur.

Basin göge yitürdi kad ü zülf ayag öpdi
Ber-beste biri birisi ber-reste degül mi1211/3

Sevgilinin güzelliginden günesin utanmasi klasik düzeyde bir abartma örnegidir.

Gönül ‘arak kilursa hayadan ‘aceb degül
Gülgun cemali semsi dahi sermsar ider 190/3

Dudaklar bütün cansiz varliklara hayat yetistirir. Cihan ile söylesir ve konusulmadik kimseyi birakmaz.

Lebün hayat irisdürmedük cemad koymaz
Cihan ile bilisür ortalihda yad komaz 1231/1

Sevgilinin beli o kadar incedir ki âsik, elini beline götürse nesne bulamaz.

Bili kilina sundum el elüme nesne gelmedi
Canumi gördüm ü didüm sen dahi der-miyan misin 353/2

Seb-i yelda, en uzun gecedir. Sevgilini saçi ise ondan daha uzundur. Sair, uzun gecelerde sevgilinin askiyla sikintilar geçirir. Onu bu aska düsüren sevgilinin saçlaridir.

Seha yelde gicesinden senün zülfeynün uzundur

Nola kadrince canuma visalünden berat olsa 524/2

Ask öyle bir derttir ki bazen onun atesi cehennem atesini aratir. Âsik o kadar çok gözyasi döker, gören için artik okyanusa gerek yoktur; çünkü asigin gözyaslari okyanuslardan daha çoktur.

Derdün odi katinda cehennem odi rahat
Gözüm yasini görene ummana mahal yoh 929/4

Sevgili çok güzeldir. Onun güzelligini gören bülbül tat olur, onu anlatamaz. Dolunay kasini görse mahcubiyetten boynunu büker hilal olur.

Ger bedr kasuni göre saha hilal olur
Bülbül görürse yüzüni gülsende lal olur 945/1

Bazen de sevgilin güzelligi hos manzaralarin dogmasina yol açar. Sevgili salinarak baga girse sonbaharda kuriyan agaç çiçek açar onun güzelligi karsisinda.

Salinub baga girürsen hazandan kuriyan agaç
Besaret getüre çiçek kiyametdür kiyametdür 1050/3

Konuyla Ilgili Örnekler Için Bakiniz: 945/2, 273/5, 463/1, 463/2, 463/3

2.5.14. Konu bütünlügü olan gazeller

Beyitler arasinda redifin yarattigin kavram birliginin disinda konu birligi de tasiyan gazellere klasik edebiyatta yek-ahenk denir. Gazeldeki bu anlam birligi bir konunun etrafinda konunun incelikleri gözetilerek gelistirilir. Eger her beyit ayni derecede güçlü ise böyle gazellere de yek-avaz denilmektedir. Yek-ahenk gazellerde duygu yükü metnin tamamina yayilmistir. Ve bu bütünlük sairin ustaligiyla birlestigi takdirde okuyucunun zihninde siire dair imgelerin ve tasarimlarin daha kolay algilanmasini saglar. Aslinda yek-ahenk gazeller klasik sairin siirdeki beyit düzeyinde görülen berkitilmis sinirlari bir nebze asma çabasi olarak görülebilir. Kadi Burhaneddin, sayisi çok olmamakla birlikte yekahenk gazeller yazmistir. Asagida açiklanacak olan gazel de sevgilinin özelliklerini anlatan yek-ahenk bir gazeldir.

La'lünüñ rengini kandan didiler gerçek mi
Yalani söyleme kandan didiler gerçek mi

Kasuñi egri didiler ü sinün kaddüñi rast
'Arizuñ lutfiñi candan didiler gerçek mi

Bu hatayî gözüñi sihre kilurlar nisbet
Çeh-i babîlüñi zindan didiler gerçek mi

Ogri degülse gözün egriye yoldas neyedür
Iledür dîn ile îman didiler gerçek mi

Zülfi ucun gez ider ki dili kendüye çeke
Yüregüm yarasin andan didiler gerçek mi

Gamzen ohiñi hata diyü dutup virmediler
Oh idi çihdi kemandan didiler gerçek mi

Düsmegil bunca hataya biline tolasi gör
Lezzet al emn ü amandan didiler gerçek mi 171

Adi her ne kadar gazel de olsa yek-ahenk bir gazeli klasik beyit açiklamalarinin disina çikarak anlamaya çalismak daha verimli olabilir. Çünkü her ne kadar gazelin genel kurallarina tabi olsa da bu tür bir gazel anlamin bütüne yayilmasi, imajlarin ve benzetmelerin beyit disina tasmasi bakimindan bütüncül bir bakisi zorunlu kilar. Yukardaki siirde üç temel aktör bulunmaktadir.1) Sevgili 2) Sevgili hakkinda saire bilgi/laf aktaranlar 3) Sair.

Buradaki siirsel edime konu olan sevgili, mahiyeti sair tarafindan tam olarak bilinmeyen birisidir. Sairin ona dair bilgisi baskalarinin anlattiklarindan ibarettir. Bu bilgi siir boyunca inandiriciligi süpheli bir sekilde akar gider. 'didiler gerçek mi' redifindeki rivayet, sasirma ve merak atmosferi siirin duygusal omurgasini olusturmaktadir. Sevgiliye dair anlatilanlarla asikin bu anlatilanlardan nasil etkilendigi redifteki rivayete dayali soruyla verilir.

Ilk beyitte sevgilinin dudagi kandandir demislerdir ve sair hem bilgiyi aktaranlarin hem sevgilinin yalan söyleyebileceginden kusku duyarak bu bilgiyi dogrulatmak istemektedir. Dudaklarin kandan olmasi görme duyusuyla ilgilidir ki sairin sorusunun sevgilinin görselligine yönelik oldugu anlasilmaktadir. Ifadenin ikinci misrada tekrar edilmesi sairin duyduklarina inanamadigini ve bir kez daha yineleme ihtiyaci duydugunu göstermekte.

Sonraki beyitlerde sevgiliye dair yeni bilgiler sairin merak ve saskinligiyla paralel bir sekilde akmaya devam etmektedir. Sevgiliyle ilgili gelen bilgiler su sekildedir: Kasinin egri, boyunun dogru, yanaginin cömert güzelliginin candan oldugunu söylemislerdir. Gözünde sihir oldugunu belirterek saçlarinin kuyusunu zindana benzetmislerdir. Rivayetler tezatlar teskil ederek gerilimli bir atmosferde akmaya devam etmektedir. Her ne kadar tehlikeli haberler gelse de-ki asigin sevgilinin saçlarinin kuyusunda asili kalma tehlikesi vardir- âsik için önemli olan sevgiliden haber alabilmektir.

Çah-i Babül: Babil'de Harut ile Marut'un kiyamete kadar saçlarindan asili kalacaklari kuyu. Bu askin tehlikesine dair dolayli bir göndermedir.

Söz aktaricilar, gözlerinin egriye (kaslara) yoldas oldugunu da söylemisler, insani din ve imandan edecegini de eklemislerdir. Güzellik unsurunun insan algilamasini inançlar düzeyinde nasil degistirebilecegine isaretler tasiyan bu misrada toplumsal bir gönderme vardir. Dogu toplumlarinda siki dini kurallar hâkimdi. Bu kurallar çok zor delinir ve cezayi gerektirirdi. Kurallarin islemedigi yerlerden biri de askti. Dilimizdeki dinden imandan çikmak sözünün de bu tarz olaylarla ilgili olmasi muhtemeldir.

Söz tasiyicilar durmamislar, sevgilinin saçinin ucunu gez ettigini ve gönlü böyle kendine çekip perisan ettigini söyleyerek asiga 'yüreginin yarasi ondandir' demislerdir. Saçlarin ucunun gez edilmesi asigin bir hedef bir av olduguna bir göndermedir. Gamzesinin okunu yanlis olur diye tutup vermemisler, okun yaydan çiktigini söylemislerdir. Artik sair için yapilmasi gereken tek seyin bunca hataya düsmemek, sevgilinin beline dolasip bu huzurdan lezzet almak oldugunu söylemislerdir. Sairin burada belli bir hedefe yönelik eyleme dogru yönlendirildigi görülmektedir. Siir boyunca pasif bir kimlik olarak karsimiza çikan sair, siirin sonunda kendisine verilen tavsiyeyi tutma taraftari görünmektedir. Bir monolog üslubu içerisinde gelisen siir gerçek dünyanin tanikligina da dayanabilir sairinin hayal dünyasinin kurgusal atmosferinden de ilham alabilir. "Gerçek mi", ifadesinin

yinelenmesi sairin psikolojik dünyasinda sözün gerçek degildir seklinde algilanmaya meyilli oldugunu da göstermektedir. Dilde bir sorunun sürekli yinelenmesi cevabina olan güvensizligin tazelenmesiyle ilgilidir. Sairin tek tarafli cevapsiz sorulariyla baslayan siiri yine sairin duyduklari sonucunda vardigi yargiyla bitmektedir.

Konuyla Ilgili Diger Gazeller Için Bakiniz:159, 188, 270, 315

2.5.15 Çesitli bagdastirmalar

Dildeki göstergelerin birbirleriyle kurduklari ilgiler çesitli bagdastirmalar olusturur. Dilbilgisi terminolojisinde tamlamalar ve kelime gruplari olarak adlandirilan bu yapilar anlam düzeyinde bagdastirmalar olarak karsimiza çikar. Cümle içerisinde çesitli gramatik görevler üstlenen bu yapilarin metinlerin anlamlarina olan etkisi ve katkisi üzerinde durulan bir konudur.

Dil sözcüklerin tek tek kullanimlarina bazen izin vermemektedir. Bir kelimenin karsilamada yetersiz kaldigi durumlar için yine dil tarafindan önerilen kelimeler arasi ve gelismis boyutta kelime gruplari arasi bagdastirmalardir. Dilin anlatim gücü sinirsizdir ve dil bu gücü diger özelliklerinin yani sira çesitli bagdastirmalara uygun yapisinda bulur. Tek kelimenin yetersiz kaldigi durumlarda bir kavrami karsilamak için çesitli kelimeler bir araya getirilir. Böylece degisik duygu, düsünce, tasarim ve imgeleri ifade etmek için farkli yolar bulunmus olur. Dogan Aksan bagdastirmayi söyle tanimliyor:

“Iste biz tamlama, deyim gibi söz varligi içindeki ögeleri ve tümce ya da sözceleri anlamli kabul edilebilir birimler halinde bir araya getirmeye bagdastirma diyoruz.” (Aksan, 2005:82)

Gerek günlük dilde gerek edebi dilde bagdastirmalara sürekli basvurulur. Günlük dildeki bagdastirmalar genellikle reel hayatin tek kelimeyle karsilanamayacak kavramlarina yöneliktir. Örnegin küçük tasinabilir, elbisenin ceplerine konabilir bir telefon hemen dilde bir bagdastirmayla etiketlenir: Cep telefonu. Oysa bu telefon çogu kisi tarafindan cepte degil belde tasinir. Ancak bir bagdastirmanin dile yerlesmesi ifadenin kullanim veya fonksiyona uzak düsmesine ragmen varligini devam ettireceginin kesinlesmesidir. Ilk islev daha sonra ortaya çikan islevleri çogunlukla bastirir. Bazen kullanima degil dildeki bagdastirma kültürüne yatkin olan tamlama seçilir. Milyonlarca insan beline taktigi halde neden hala cep telefonuna, bel telefonu denmedigi de sanirim anlamak zor degil.

Siir dilinde klasik, alisilmis bagdastirmalardan ziyade sira disi veya zengin çagrisimlar yapan estetik bagdastirmalar kullanilmasi önemlidir. Çünkü siradan bagdastirmalar siirin özgün olmadigina isaret edebilir. Duygular, fikirler, hayaller yeni olsa bile eger onlari tasiyacak özgün bagdastirmalar yoksa bu unsurlar siradanmis gibi algilanabilir. Eski edebiyatimizda da yeni edebiyatimizda da bu zengin çagrisimli bagdastirmalara ayni bollukta rastlamaktayiz. Özellikle alisilmamis bagdastirmalarin duygularin iletiminde, belki sasirma duygusunu da harekete geçirdiginden olacak, daha etkili oldugu görülmektedir. Örnegin,

Elbet bir hinlik vardir seni sevisimde
Ey kanima çakillar karistiran isyan (Özel, 1997:87)

Misralarindaki kana çakillarin karismasi ve bu olayin isyanla bagdastirilmasi baskaldirma duygusunu tetiklemekte ve ilginç bir bagdastirma ortaya çikarmaktadir.

Bu bölümde divandan seçilen ve zengin çagrisimlara sahip olan bazi beyitler ele alinacak ve onlarin bu zengin anlam dünyalarinin ve estetik yapilarinin ortaya çikmasinda rol alan bagdastirmalari gösterilecektir.

Sevgilinin yüzünün naksinin asigin gözünde hayal baglamasi oldukça etkileyici bir imgedir. Bu hayalin tasa islenmis nakis gibi asigin gönlüne yerlestigi belirtilir. Burada sevginin derinligini ve kaliciligini saglayan bagdastirmalar naks-i hacer ve naks-i cemal tamlamalaridir. Yine gözde hayal baglamak ifadesindeki baglamak sözcügü duygunun saglamligini ifade bakimindan seçilmis olmalidir.

Naks-i cemali dilberün gözde hayal bagladi
Göñüline mahabbetüm naks-i hacer degül midür 22/2

Zülfünün ayagi bagdastirmasi sevgilinin fiziki özelligin tarif için seçilmis dolayli bir ifade seklidir.

Yüzüm zülfünüñ ayagina toprah
Niderem hat ki yazarlar müzevver 24/8

Sairin sevgilinin arzusuyla toprak olup göge savruldugunu görürüz. Sevgilinin agiz suyu asigin yüreginde yüz bin ates etmektedir. Toprak, ates, hava, su kelimelerinin bagdastirilmasiyla dünyanin bu dört temel unsurdan olustugu düsüncesine göndermede bulunulur.

Hevasi varligumun topragin göge savurur
Agiziniñ suyi yürekde yüz bin ates ider 187/2

Gün, gündüz ile gecenin bitimsiz kovalamacasiyla ortaya çikar. Bu tabi bir hadisedir. Bu olayla asik ve sevgili arasinda bir bagdastirma yapilir.

Gündüz gice ay günesi kovar günes ayi
Her birisi kovar kovani illa seni ben 766/2

Yüzün Bagdat'a benzetildigi ve satt (büyük nehir) ile birlikte anildigi görülür bazi beyitlerde. Asigin gözyaslari nehir gibi akmakta gönül kan denizine batmaktadir.

Bagdad-i cemalünçün gözüm çü sat olmusdur
Kan denizine gönül talmaga bat olmisdur 64/1

Bazi beyitlerde dehset havasi tasiyan kelimelerin ilginç bilesimlerine sahit olunmaktadir. Asagidaki beyitte âsik halini vahset dehsetine salinmakla tarif etmektedir. Ayrica beyitte birinci misrada yakti, nigar, ates, ikinci misrada da istiyak kelimeleriyle adeta bir yangin imgesi sergilenmektedir.

Yahdi bagrumi nigara ates-i derd ü firak
Saldi vahset dehsetine bini istiyak 839/1

2.5.16. Arkaik kelimeler

Arkaik kelimeler, eski devirlerde kullanilmis olan ve herhangi bir sebepten dolayi kullanimdan kalkan kelimeleri karsilayan bir terimdir. Arkaik ifadesi öncelikle kelimenin büyük ölçüde kullanimdan kalkmis olmasini gerektirir. Aslinda kelimenin mevcut klasik sözlüklerde bulunmamasi o kelimenin arkaik sayilmasi için büyük

ölçüde yeterlidir. Ancak agizlarda kullanilan fakat mevcut sözlük lere girmemis olan kelimelerin arkaik sanilma tehlikesinin de varligini unutmamak gerekir. Kadi Burhaneddin, siirlerini yazarken yerel kelimelerden bol miktarda yararlanmistir. Bu kelimelerin bazilari zamanla unutulmus ve arkaik kelime kadrosuna dâhil olmustur. Sairin kullandigi birçok kelime ise yerel dil özelliklerini göstermesi ve sairin siir dili konusundaki yaklasimini sergilemesi açisindan önemlidir. Asagida arkaik oldugu tespit edilen kelimeler geçtikleri beyitler ve siirlerle birlikte gösterilmis ve kelimelerin karsiliklari hemen altlarinda verilmistir.

Iskinu lebün çünki dil ü cana kemismis
Bud ile vücudun kamusin yana kemismis 307/1

Kemismek: Koymak, birakmak. 2. Atilmak, düsmek.

Gözlerüñ ahincisi dilde komadi takat
Ani göriben ahir merdüm buni basina 1189/3

Basinmak: Hor görmek.

Çigerde kalmaya takat yürek ana döyimez
Eger saçun yasayup gösterürse kara bize 719/2

Döyimemek: katlanamamak, tahammül edememek, dayanamamak.
Yasamak: 1.Düzenlemek, kararlastirmak, kurmak, hazirlamak. 2.Yigmak. 3.Yamyassi yatirmak, yere sermek, yaymak.

Ben canumi yarahlayip ‘iski aña bindürmisem
Var ise atuñ çapacah meydana gel meydana gel 1016/2

Yarah / yarak: 1.Hazirlik, levazim 2. Silah 3. Piskin ve iddiali (Atla ilgili)
Yarahlamak: hazirlamak, silahlandirmak

Can, kapali istiare yoluyla ata benzetilmis. Sair kendisinin aska hazir oldugunu belirterek karsisina çikilmasini istiyor. Burada bir savas/çatisma imgesinin kuruldugunu görmekteyiz.

Bah karakina gözinüñ niçe karakladi bini
Di günese ki tigina kata gice karakina 1046/3

Karaklamak: Yagma etmek.
Karakina: Gözbebegine

Gözi ki can diledi gahî göñül
Bana ‘aklum didi virgil öcesme 1104/2

Öcesmek: Iddialasmak, intikam almak istemek.
Sakî tolu sun ayagi bu mey perestüñe
Bir lutf kelecisini di nîst ü hestiñe 1105/1

Keleci:Söz, lal , lakirdi.

Her gice nale kiluram tana degin çü ceres
Kapuñdan tasgaru avaz-derayi severem 1134/7

Tasgaru: Disari

‘Akl u dil ü can salali tasina nigaruñ
Nefsüm kamu varligini utuzdi kimara 1136/3

Utuzmak: Ütülmek, yutulmak, oyunda kaybetmek.

Sen paydar ol ki bu alem gelür gider
‘iskuñ irilmasun ki bu adem gelür gider 1220/1

Irilmak: 1.Ayrilmak, uzaklasmak, uzaklasip kaybolmak. 2.Yorulmak, yorgunluk hissetmek.

Beyitte âlemin gelip geçiciligi vurgulanmaktadir. Sair için asil olan asktan ayrilmamaktir.

Gözi gamzeleri yirmaz gözimi yüzi gülinden
Ki merdümden isitmisüz ki güller cümle harîndür 1221/5

Yirmak: Yirtmak, azicik yirtmak, ayirmak.

Gönül ne kus ola saçuna ilmeye begüm
Seh-dane benlerüni meger bilmeye begüm 1230/1

Ilmek: Dokunmak, geçmek, ilismek, etkilemek, tutulmak, takilmak.

Gönül kusa benzetilerek somutlama yapilmis. Saç tuzaktir, gönül kusunu avlamak onun vazifesidir. Sevgilini yüzündeki benler bu durumda yem olarak görülmektedir.

Can balih gibi talabir zülfine
Didim ana tozina bah agludur 1242/5

Talabimak: Çarpinmak, çirpinmak, oynayip siçramak.

Can baliga benzetilerek somutlastirilmis. Bu durumda zülfü balik tutmakta kullanilan misina/olta olarak düsünmek mümkündür.

Nefsüñi islama getür kilma seytandan gile
Yagi us mülküñ içinde ne kayu casusdan 1243/2

Kayu: Kaygi, endise, tasa.
Yagi: Düsman.

Beyitte asil düsmanin seytan oldugu anlatilmakta. Asil korkmamiz gereken seytan içimizdeyken casustan kokmanin gereksiz oldugu vurgulanmis.

Er yigit kayda ürker ürkülerden
Yahsi at belinlemez ilkülerden

Düsmenler bizde bolsa ditressünler
Kagan aslan kaypinmaz dilkülerden 1395

Kayda: Nerede, gayda.
Belinlemek: Korku ile birden siçramak, irkilmek.
Ilkü: Engel.
Kaypinmak: Çekinmek, kaçinmak.

Gözüñ anca urur yürege gamze
Ki eñ kemine döyimeye hamza 1244/1

Döyimemek: katlanamamak, tahammül etmemek.

Bile salmis yüz bölük zengi çeri
Bir karahçi birbimis her bir kasa 1261/5

Karahçi: yagmaci, yol kesici.

Beyitte bölük saçlar deyim aktarmasi yoluyla zenci askerlere benzetilmis. Karahçi kelimesi beytin anlamini tamamlamak amaciyla kullanilmis.

‘isk kala mi dile ya cana mi?
‘isk elinden can virmege yacana mi 1263/1

Yacanmak: Utanmak, sikilmak, çekinmek, kaçinmak, sakinmak.

Beyitte ask yüzünden can vermekten kaçinilmayacagi anlatiliyor. Kelime, ses benzerligi olusturmak için tercih edilmis.

Sen binüm ile yar iken iy sakrakakiki
Salduñ yine ayruhlar ile bugrakakiki

Bugarakaki:

Sakrakaki: Arikusu.

Bir cam-i meyi elüñe ben virimez idüm

Simdi çeker olduñ tolular sagrakakiki

Sagrakaki: Kadeh.

‘Isk ohini atmayisaram cüz be-nisane

Sen bu yola niçe ki gerek ograkakiki 65

Ograkaki: Orak.

Ne vasl ile bini buldum ne hecr ile nigarini

Ölüm bana yigirekdür hakikatde bu üçinden 72/4

Yigirek: daga iyi, üstün, baskin, tercih edilir.

Sun bize sakî ayak degdi bulinmaz bayak

Çünki cihandur geçer bizi komagil yayak 201/1

Bayak: Demin , az önce ; geçen zaman.

Ger girür isen nola sen bu gice koynuma

Ya nola kosinirsan tana degin oynuma 536/1

Kosinmak: Katilmak, istirak etmek.

Yarun yine bizüm ile siltagi neyimis

Huni gözinün sancisa yasagi neyimis 581/1

Siltag: Kavga, gürültü, anlasmazlik.

‘Isk eri öküs der ile hayran ele girse

Ma’suka dahi tuhfe-i devran ele girse 797/1

Öküs: Çok, fazla.

Kosunlar birbirine kahsasmada
Iki alem çerîsi çahsasmada
Topumuz bolinisar halka ümîd
Bu cihan halki isi ohsasmada 1457

Kahsasmak: Bir seyin parçalarinin gevseyip dagilacak hale gelmesi.
Çahsasmak: Sarsilip gevsemek.
Bolinmak: Olmak, olunmak.
Ohsasmak: Benzemeye kalkismak, benzemek.

Yaruñ odina döyer idüm buncadan berü
Kalmadi takatüm dahi göz degdi sanasiz 841/2

Döyer: dayanmak, katlanmak.

Gamzelerüñ sol isi kilur her nefes baña
Kim kayir ile dikene köz degdi sanasiz 841/4

Kayir: Kum, kalin kum ; çakil.

Zülfüñ hevasiyile durur ger nefes-i subh
Yüzin katurup sünbül ü reyhana girürse 847/3

Katurmak: Katilastirmak, peklestirmek; katmak, sürmek.

Gözini zülfi çerisine karavul kiliban
Gönüli gözleri elçisine casus eyleye 870/2

Karavul: Gözcü, nöbetçi, karakol.

Iski bagdadinda oldi gözi ayyar epsem ol
Komadi bu gönlümün ilinde deyyar epsem ol 910/1

Epsem: Sessiz.
Epsem olmak: Susmak.

Cevrini bize cadu gözin yavlag uzatdi
Gamzelerini bagrumuza kati uz atdi 923/1

Yavlag: Pek, çok, gayet.

Tolu sagrak içerüz çünki humaruz nidelüm
Derdüne döyemezüz zar ü nizaruz nidelüm 951/1
Sagrak: tas, kadeh, sürahi, masrapa.

Dünyayi çoh sinaduh bir buyimis
Kamu alem varligi bir huyimis
Kaplan aslan ejderhalar cümlesi
Ecelüñ kiynaginda ahuyimis 1377

Kiynak: 1. Yirtici hayvanlarin pençesi. 2. Oturak yeri, kaba etler.

2.5.17. Poetika

Her sair siire dair bir düsünce evrenine sahiptir. Sairin güçlü bir düsünsel arka plana yaslanmasi onun ciddi eserler vermesini kolaylastirir. Divan siiri uygulamayi teorinin önüne koymakla birlikte kendine has poatikaya sahiptir. Ne var ki Batili anlamda bir teoriden söz etmek pek mümkün degildir. (Avsar, 2001:323) Divan siirine ait teoriler bu siirin uygulayicilarindan çok arastirmacilar tarafindan gelistirilmistir. Ancak bazi sairlerin eserlerinde gerek kendi siirleri hakkinda gerekse genel siir hususunda bazi fikirler ileri sürdükleri bilinmektedir. Genellikle sairlerin kendi siirlerini ve sairliklerini övmek, gerçek sairin kim oldugunu belirtmek, siirden ne anlasilmasi gerektigini anlatmak amaciyla beyitler yazdiklari görülür. Genellikle eserlerinin dibace adi verilen bölümlerinde saire ve siire dair fikirler ortaya koyarlar. Yine tezkirelerde yer alan siire dair bazi yorumlarin divan siirine ait poetik

yaklasimlari barindirdigi söylenebilir. Kadi Burhaneddin Divaninda sairin siir hakkindaki görüslerini dogrudan veya dolayli yollardan aktardigi ifadeler yok denecek kadar azdir. Ancak bir sairin siir hakkindaki görüslerini anlamak çogu zaman siirlerini anlamakla baslar. Yani siir, kendini tarif eden açik ifadeler tasimasa da basli basina bir poetika sayilabilir. Divandaki genel poetik çerçeveyi Divan siirinin estetik ve fikir dünyasi çizmektedir. Ancak sairin günlük dile çokça yaslanmasi ve bizim bugün adina arkaik kelime dedigimiz kelime kadrosunu sirini olustururken bolca kullanmasi onun siirinin dili hakkindaki görüslerini sezmemizi saglamaktadir. Çünkü her uygulama ayni zamanda bir teorik çerçeve sunar. Kadi Burhaneddin'in mahlas kullanmamasi da poetik bir yaklasim olarak degerlendirilmelidir. Sairler mahlasi öncelikle kendilerini özel sayma ve siirlerinin bilinmesi- ve bu yolla çalinmasini engellemek – amaciyla kullanmislardir. Ancak mahlas kullanmamak bir cesaret, kendine güven olarak kabul edilebilir. Yani biz sairin bu tutumunu 'benim siirlerim mahlasim olmasa bile bilinir' mesaji çerçevesinde algilayabiliriz. Kadi Burhaneddin siirlerinde tasavvufi temalara çok fazla yer vermemis buna karsin ask, eglence, hayatin güzellikleri, kadinlar gibi klasik siir konularini yeglemistir. Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalari epeyce kullanis olmasina ragmen Türkçe'ye bagliligi hem yabanci kelime kullanma konusunda asiriya kaçmamasi hem de divanini Türkçe yazmasindan anlasilmaktadir. Divanda savas ve savas aletleriyle ilgili kelimelerin, yerel deyimlerin, çesitli zanaatlara dair kelimelerin bolca kullanildigi görülmektedir. Özellikle askin gönle tasa naksedilir gibi girmesi yönündeki benzetmeler, Sivas, Kayseri, Tokat gibi bölgelerde tas isçiliginin yaygin olmasiyla paralellik göstermektedir. Asagidaki iki örnek sairin poetikasini beyitler düzeyinde ele almamizi saglamaktadir:

Sevgilinin saçlari güzel olmasinin yaninda misk gibi kokmasiyla da bilinir. Asagidaki beyitte sair bunu mübalaga ile anlatir: Sevgilinin saçlarini ananlarin artik aktarla (güzel koku satanlarla) isi olmaz; çünkü onun saçinin kokusu bütün kokulardan daha güzeldir ve hepsini unutturur. Sairin birinci misrada ortaya koydugu bu yargiyi Iranli ünlü sair Sa'di'ye bir atifla güçlendirdigini görürüz: Sair sevgilinin güzelligini anlatirsa Sa'di mat olacaktir. Aslinda kadi Burhaneddin kendi sairliginin ondan çok daha üstün oldugunu söylemektedir.

Zülfüñ añicah dünyada 'attari niderler
Vasfuñi kaçan ki ben aydam mat ola sa'dî 946/2

Diger bir beyitte de siiri inci gibi dizdiginden bahseder. Sevgilinin dudaklarindan bahsederse/bahsettiginde siirinin inci gibi dizilecegini/daha dogrusu dizildigini; saçindan söz açtiginda ise miskin geri planda kalacagini iddia eder.

Düri manzum ider si'rüm lebinden söyler olursam
Perakende kilur müski açarsam sözi saçindan 72/2

2.5.18.Sairin hayatina ve fikir dünyasina dair tematik ifadeler

Siiri sairden bagimsiz düsünmek ne kader imkânsizsa, sairi siirinden bagimsiz düsünmek de mümkün degildir. Her sairin siirine yasadigi hayat bir sekilde girer. Bazi sairlerde sizma seklinde olur bu yansima bazilarinda bilinçli bir seçimin sonucu olarak... Sairin sosyal çevresi, yaptigi is, iliskide oldugu insanlar, inançlari, mensubu bulundugu kavim, içinde yasadigi cografya gibi hususlarin siirde kendine yer bulmasi bize o sair hakkinda sirine bakarak bilgi edinme sansi verir. Özellikle eski devirlerde yasamis ve tarihi kaynaklarin hayatlari hakkinda bilgi vermedigi sairlerle ilgili bilgiler çogunlukla siirlerindeki, ipuçlarindan elde edilir. Bazen bir meslek daliyla ilgili yogun kelime kullanimi bize o sairin yaptigi isi tespit etme, bazi yer isimleri yasadigi yeri belirleme konusunda yardimci olur. Kadi Burhaneddin Divaninda da sairin hayatina ve inanç dünyasina dair bilgiler, isaretler tasiyan beyitler yer almaktadir.

Bazi beyitler sairin yasadigi çetin hayati, askerlik ve yöneticilik vasiflarina atifta bulunan kelime ve imajlar tasimaktadir. Asagidaki beyitlerde yer alan tir, ceng, baris, düsman, padisah, tedbir, gibi kelimeler sairin asker vasfinin yaslandigi terminolojiye aittir.

Asagidaki beyitte askin savas gibi ve en azindan savas terimleriyle anlatildigina tanik olmaktayiz.

Hey di gözüñe niçe atar tîr- i hadengi
Bir yola sürer bizüm ile sulh ile cengi 189/1

Diger bir beyitte sair, kendisinin bir padisah oldugunu düsmana karsi ne yapilmasi gerektigi bilecegini; bu yüzden Hüsrev ve Kavus'tan ne yapmasi gerektigini sormanin dogru olmadigini söyler. Kadi Burhaneddin'in devlet

yöneticisinin hangi nitelige sahip olmasi gerektigine dair fikirlerini bu beyitte görebiliyoruz: ona göre devlet reisi zor anlari kontrol etme becerisine ve bilgisine sahip olmalidir.

Padisehsin memleket viran ü düsmendir kavî
Niçe bir kissa sorarsin hüsrev ü kavustan 1243/3

Yine baska bir beyitte savasta tedbirin sart oldugunu ve düsmanin da tedbirli oldugunu; ancak asil olanin takdir (Allah'in iradesi) oldugunu vurgulamaktadir. Sairin dinî bilgisi ve görevlerinin yansimasi olan bu beyit ayni zamanda her an tedbirli olmak gerektigini ifade etmesi bakimindan önemlidir.

Düsmen egerçi hile vü tedbir içindedür
Tedbir ü ü hile hem yine takdir içindedür. 138/1

Sairin dünyaya nasil baktigina dair bilgiler içeresi bakimindan agidaki beyitler önemlidir. Saire göre dünyanin zevk ü sefasina inanmamak gerekir; çünkü o hosluk bir rüyadir ve alinan her nefes onun bozuldugunu göstermektedir. Dünyayi iyi ta'bir etmek gerekir.

Zinhar dünya hosligina inanman ki her nefes
Ani ki gösderür yine tagyîr içindedür 138/3

Düsdür ki görürüz bu cihan hosligi bize
Aksince her düsün yine ta'bîr içindedür 138/4

Asagidaki rübai'i ve tuyuglarda sairin duygu ve fikir dünyasina, hayata, dünyaya, inanç konularina, kadere, devletin önemine, devrin sartlarina, devrinde veya önceki devirlerde yasamis sultanlara dair fikirlerini ifade eden söyleyislerle karsilasmaktayiz. Sair zaman zaman ögüt verir, kinar. Bazen de devrinden aci aci sikâyet eder:

Dervîs ki dil-rîs ola bizüm gibi olsun
Sol yar ki bi-hîs ola bizüm gibi olsun

Ger diler ise ki ola bu ‘aleme tesvîs
Ol cana ki tesvîs la bizüm gibi olsun 1329

Sair her zorluk karsisinda Allah’a sigindigini ve kadere inandigini ifade eder:

Ezelden hak ne yazmis ise bolur
Göz neni ki görecek ise görür
Iki ‘alemde hakka siginmisiz
Tohtamis ne ola ya ahsah temur 1340

Dünyanin bir kiymeti yoktur. Tek sermaye iki cihanda da yardir.

Yahsi añladum cihanda vaye yoh
Yardan özge bu humarum aya yoh
Iki ‘alemde ümîd server durur
Andan ayru dahi hîç sermaye yoh 1342

Devlete hizmetten kaçmamak gerekir. Hizmet her iki cihanda da karsilik bulacaktir.

Devletinden kaçan olur haksar
Asik olur ma ‘sukindan sermsar
Himmetümüz iki alemde gezer
Nolisar amasiye ya nigisar 1353

Dünya sadece bir hosluktur ve bütün âlem Allah’tan ibarettir. Ölüm herkese esit gelir ve her seyin canini niteligine bakmadan bir ceylan canini alir gibi alir:

Dünyayi çoh sinaduh bir buyimis
Kamu alem varligi bir huyimis
Kaplan aslan ejderhalar cümlesi
Ecelüñ kiynaginda ahuyimis 1377

Yigit dedigin korkusuz olmali, aslan tilkiden çekinmemelidir. Düsman korkmalidir.

Er yigit kayda ürker ürkülerden
Yahsi at beliñlemez ilkülerden
Düsmenler bizde bolsa ditressünler
Kagan aslan kaypinmaz dilkülerden 1395

Dünya gelip geçicidir, ona aldanmamak gerekir. O sadece yigidin sermayesidir.

Dünya diyen kisiye bir vayedür
Yimek içmek bu cana bir dayedür
Dünya bir geçüt durur gelen geçer
Illa server yigide sermayedür 1400

Sairin güzellik anlayisi da farklidir. Güzel çoktur; ama gönül alan güzel yoktur. Tas çoktur; fakat mücevhere tesne cevher yoktur. Koç, bugra, aygir çoktur; fakat yigit yoktur.

Gözel çoh arasinda dilber kani
Taslar köp orta yirde cevher kani
Koç u bugra aygiri çoh görmisüz
Ademîler içinde server kani 1413

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MATERYAL VE YÖNTEM

3.1.MATERYAL

Modern metinlerin çözümlenmesini hedef alan anlambilim çalismalari, Türkiye'de son yillarda önemli denilecek gelismeler göstermistir. Daha çok Cumhuriyet devri eserlerine uygulanan yöntemleri içermekle birlikte anlambilimin çözümleme metodunu olusturan basamaklar, Türk edebiyatinin önemli bir safhasini olusturan Divan edebiyati metinlerine de uygulanabilir. Bu çalismamizda Kadi Burhaneddin Divanini anlambilimin bazi yaklasimlarini kullanarak inceledik. Anlambilimin genel basliklari çerçevesinde ele aldigimiz beyit veya siirleri; imge, tasarim, bagdastirma, duygu, bazi kelime hususiyetleri açilarindan degerlendirmeye çalistik.

3.2.YÖNTEM

Çalismamiz metin çözümlemesine dayanan bir arastirmayi içermektedir. Metin çözümlemeye dayali incelemeler, degerlendirme niteliginde çalismalardir. Anlambilim ve anlam çerçevesi kavramlarindan ne anlamaliyiz? Anlambilimin verileri isiginda Kadi Burhaneddin Divanini anlamlandirabilir miyiz? Bu sorular çalismamizda cevabi aranan temel sorulardir. Çalismamizda Muharrem Ergin tarafindan hazirlanan eser temel alinmistir. Öncelikle konuyla ilgili kaynak arastirmasi yapilmis ve anlambilimin verileri çerçevesinde teorik zemin hazirlanmistir. Metin taramasi yöntemiyle teorik çerçeveyi destekleyecek örnek ve modeller ortaya çikarilmistir. Metin taramasi yapilirken esnekliginden ve düzenlemeye elverisli bir teknik olmasindan dolayi fisleme yöntemi kullanilmistir. Çalismamiz öncelikle dört bölümde ele alinmistir. Birinci bölümde sair hakkinda özet niteliginde bilgi verilmistir. Asil bölümde dil ve dilin islevi, anlama ve anlam konulari hakkinda kisa bir teorik çerçeve çizilme gayreti güdülmüstür. Anlambilim ve anlambilimin tarihi açiklanmis ve Türkiye'de anlambilim çalismalarinin ne

seviyede oldugu resmedilmeye çalisilmistir. Tezimizin asil konusu ikinci bölümün ikinci kisminda yer almaktadir. Bu bölümde anlambilimin temel basliklari arasinda yer alan imge, tasarim, aktarma, benzetme, gönderme, bagdastirma gibi kavramlar açiklanmis ve bu kavramlara dair teorik çerçeveler olusturulmustur. Olusturulan kavramsal çerçeveyi açiklayacak örnekler divan taranarak çikartilmistir. Örnekler öncelikle beyit düzeyinde verilmis; ancak konuya göre siirler bütün olarak da degerlendirilmistir. Her basligi açiklamak için divanda bulunma sikliklarina göre yeter sayida örnek seçilmistir. Beyitler sadece basliga uygunlulari belirtilerek birakilmamis ayni zamanda önemli noktalarina özel vurgular yapilarak mümkün oldugunca genis bir bakis açisiyla açiklanmaya çalisilmistir. Beyitler ele alinirken konunun özelligine göre bazen teori yukarida verilmis ve örnek beyitler metnin altina siralanmistir. Bazen beyit verilip sonra açiklama yapilmistir. Imgeler ve duygu degeri konusu aktarilirken beyitlerde yer alan imgeler ve duygular özellikle belirtilmistir. Arkaik kelimeler konusu örneklendirilirken – örnek çok fazla oldugu için- bu kelimelerin içlerinde yer aldiklari parçalar uzun uzun açiklanmamistir. Yeteri sayida örnek açiklanarak verildikten sonra, gerekli görülen konularda diger örnekler 'baska örnekler için bakiniz' basligi altinda bölümlerin sonuna kodlanmistir. Çok sayida örnek bulunamayan konular için birkaç örnekle yetinilmek zorunda kalinmistir.

Örnek metinler yazilirken Muharrem Ergin'in imlasi dikkate alinmis ve metinlerin dogru anlasilmasina azami dikkat edilmistir. Fakat birçok arastirmacinin da zikrettigi gibi dilinin zaman zaman güç anlasilir olmasi bazi beyitlerin ve ifadelerin yorumlanmasini zorlastirmistir. Ancak seçilen örnek metinler üst basliklarina uygun bir sekilde asiriliga kaçilmadan açiklanmistir. Çalismamiz, bu yönüyle Kadi Burhaneddin Divaninin anlasilmasina katki saglama çabasindadir. Üçüncü bölümde materyaller ve yöntemler hakkinda bilgi verilmistir. Çalismamizin son bölümünü bulgular, tartisma ve sonuç olusturmaktadir. Bu bölüm yapilan çalismanin hangi ihtiyaçlara cevap verebilecegini ve yapisinda hangi önerileri tasidigini açiklamaya yöneliktir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BULGULAR VE TARTISMA

Bu bölümde arastirma konusu ile ilgili elde edilen bulgular verilmistir. Ayrica bölüm sonunda arastirmada varilan sonuçlar ve bu sonuçlar isiginda gelistirilen önerilere yer verilmistir.

4.1. BULGULAR VE TARTISMA

Divan edebiyatina ait metinleri çözümlemede ve anlamlandirmada kullanilan yöntemler belagat ilminin verileri çerçevesinde gerçeklestirilmistir. Ancak klasik metinlerin günümüz bakis açilariyla modern anlambilimin terim ve kavramlari kullanilarak yeniden çözümlenmesi bu metinlerin anlam çerçevesinin çikarilmasina yeni pencereler açacaktir. Yapilan çalismanin bu baglamda Divan edebiyatindaki yeni okumalar için çesitli veriler saglamasi mümkündür. Anlambilimin içerigi ile klasik metinleri çözümlemede kullanilan yöntemlerin temel yaklasimlari arasindaki kismi benzerlik bu metinlerin yeni bakis açilariyla çözümlenmesini kolaylastiracaktir. Anlambilim sahasinda ülkemizde yapilan çalismalarin arttirilmasi gerekmektedir. Bu noktada anlamla ilgili klasik yaklasimlarin birikiminden de rahatlikla yararlanilabilir. Bu alanda Dogan Aksan'in çalismalarinin dikkatle takip edilmesi önemli olacaktir.

4.2. SONUÇ VE ÖNERILER

Çalismamizda Kadi Burhaneddin Divani'nin anlam çerçevesi kismen çikartilmis ve divanin bu yolla farkli sekillerde degerlendirilmesi saglanmaya çalisilmistir. Ayrica çalismamiz, üzerinde çok fazla durulmayan bir isim olan Kadi Burhaneddin'i ele almasi bakimindan da dikkate alinabilir. Kadi Burhaneddin Divaniyla ilgili yapilan çalismalar kismi alintilardan ibaret kalmistir. Bu baglamda çalismamiz, hem anlambilimin temel yaklasimlarinin Divan siirine uygulanmasi hem de sakli bir hazine olan Kadi Burhaneddin Divaninin bir parça anlasilmasini

saglamaya çalismasi dikkate alinarak degerlendirilmelidir. Ayrica anlambilim sahasina yapilan çalismalarin artirilarak bu alanin islevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

Dünya geliserek degismektedir ve ülkemizdeki bilimsel bakis açisinin ve çalismalarin da ayni dogrultuda gelistirilmesi lazimdir. Yeni bakis açilari metinlerde yeni anlam katmanlari ortaya çikaracak böylece metinlerin hem bilimsel hem güncel açidan daha anlasilir kilinmasi saglanabilecektir.

KAYNAKLAR

a) Kitap;

Aksan, D. (1995). *Her yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim.* Türk Dil Kurumu Yay., Ankara, ss.473:542.

Aksan, D. (1997). *Anlambilim*. Engin Yay., Ankara, ss.27-88.

Aktas, H. (2000). *Edebi Sanatlar*. Yort Savul Yay., Edirne 69-134.

Andrews W.G. (2000). *Siirin Sesi Toplumun Sarkisi*. Iletisim, Istanbul, ss.137:155.

Ayvazoglu, B. (1997). Gelenegin Direnisi, Ötüken Yay.Istanbul 212.

Banarli, N. S. (1997). *Resimli Türk Edebiyati Tarihi*. Milli Egitim Basimevi, Istanbul, ss.365.

Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*. Enderun Kitabevi, Istanbul, ss.21-23.

Bolay, S. H. (1997). *Felsefi Terimler ve Doktrinler Sözlügü*. Akçag, Ankara, ss.21

Ceylan , Ö. (2003). *Kus Cenneti Siirimiz*. Filiz Kitabevi, Istanbul, ss.72:127.

Devellioglu, F. (1997). *Osmanlica – Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ak Kitabevi, Ankara.

Dilçin, C. (1995). *Örneklerle Türk Siir Bilgisi*. Türk Dil Kurumu, Ankara, ss.421:452.

Dilçin, C. *Yeni Tarama Sözlügü*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara

Kiliç, M. Erol (2004). *Sufi ve Siir*. Insan Yay., Istanbul, ss.80:81.

Mengi, M. (2000). *Divan Siiri Yazilari*. Akçag Yay. Ankara 30:31.

Onay, A.T. (1993). *Eski Türk Edebiyatinda Mazmunlar.* Türkiye Diyanet Vakfi Yay., Ankara, ss.446.

Özel, I. (1997). *Erbain*. Sule, Ankara, ss.87.

Pala , I. (1990). *Divan Siirin Sözlügü.* Akçag Yay. Ankara, ss.15.

Rickman H.P. (2000). *Anlama ve Insan Bilimler.* Etüt Yay., Samsun, ss.45:52.

Saraç, M.A. Yekta (2000). *Klasik Edebiyat Bilgisi.* R Yay., Istanbul, ss. 90-91.

Su, H. (2004). *Düsünce ve Dil.* Hece Yay., Ankara, ss.181.

Tökel, D. A. (2003). *Divan Siirinde Harf Simgeciligi.* Hece Yay., Ankara, ss.25:85:141.

Uçar, S. (1995). *Varligin Mana ve Mazmunu.* Iz, Istanbul, ss.13:15.

Yücel, Y. (1991). *Kadi Burhaneddin Ahmed ve Devleti,* Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, ss.207.

b) Dergide makale;

Avsar, Z. (2001). *Divan Siirinin Poetik Verilerine Yeni Bir Yaklasim Denemesi*. Hece, ss.323-330.

Beyzadeoglu, S. (1993). *Divan Siirinde Söz, Sühan, Lafiz.* Yedi Iklim, ss.45-48.

Dogan, M. N. (1996). *Fuzuli'in Poetikasi*. Ilmi Arastirmalar 2, ss.47-72.

Kaplan, M. (2001). Sebki *Hindi sairlerinden Fehim, Ismeti, Na'ili ve Nesati'nin Divanlarina Göre Sair ve Siir Hakkindaki Görüsleri.* Hece, ss.122.

Koç, T. (2001) .*Siir Dili.* Hece, ss. 227-231.

Macit, M. (1990). *Nesimi'nin Siirlerinde Ahengi Saglayan Unsurlardan Tekrar Üzerine Bir Deneme.* Yönelisler 48, ss.26-36.

Tökel, D. A. (2001). *Sairin Korkusu, Siirin Kurgusu: Divan Siirinde Kurgu Ve Anlam.* Hece, ss.305-322.

Tören, H. (2000). *Kadi Burhaneddin Divaninda Bazi Yeni Okuyuslar*. Ilmi Arastirmalar Dergisi, Istanbul, ss.209:219.

Üçer, M. (1998). *Kadi Burhaneddin Ahmed Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi.* Bilge, Istanbul, ss.34-38.

c) Tezler;

Erol, H. A. (2002). *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Degismeleri.* Yayimlanmamis Doktora Tezi, Onsekiz Mart Üniversitesi, ss.10-20-68.

ÖZ GEÇMIS

Sahin SÜRMELI 1976 yilinda Mersin'de dogdu. Ilk ve orta ögrenimini bu sehirde tamamladi. 1995 yilinda girdigi Gazi Üniversitesi Gazi Egitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyati bölümünü 1999 yilinda bitirdi. 2003 yilinda Gazi Antep Üniversitesinde Yüksek Lisans yapma hakkini kazandi. 1999 yilindan beri Gazi Antep Sehit Sahin Lisesinde ögretmenlik yapmaktadir.

VITAE

Sahin SÜRMELI was born in Mersin in 1976. He finished his primary and secondary education there. He graduadet from the departmentb of Turkhish Language and Literature, Gazi Education Faculty, Gazi Universty, where he enrolled nin 1995. He stardet to do his MA at Gaziantep Üniversty in 2003. He hes been teaching at Sehit Sahin Lisesi in Gaziantep since 1999.